

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettely Helsingin hovioikeudessa

Lundén, Terhi

2015 Hyvinkää

Laurea-ammattikorkeakoulu
Hyvinkää

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettely
Helsingin hovioikeudessa

Terhi Lundén
Yrittäjyyden ja
liiketoimintaosaamisen
koulutusohjelma (YAMK)
Opinnäytetyö
Joulukuu, 2015

Lundén, Terhi

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettely Helsingin hovioikeudessa

Vuosi 2015 Sivumäärä 91

Tässä opinnäytetyössä selvitetään, mitä vaatimuksia lainsäädäntö asettaa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyyn ja miten pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessia voidaan kehittää Helsingin hovioikeudessa.

Opinnäytetyö on julkisoikeudellinen tutkimus, joka sisältää teoreettisen ja empiirisen osuuden. Aineistoa on hankittu pääsääntöisesti ajantasaisesta lainsäädännöstä, hallituksen esityksistä, oikeuskäytännöstä, oikeuskirjallisuudesta, verkkolähteistä, artikkeleista, tilastoista ja tiedustelemalla prosessiin liittyviltä viranomaisilta.

Ensimmäinen osuus käsittelee teoriaa, jossa selvitetään lainsäädännöllistä perustaa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyyn. Helsingin hovioikeus päättää laissa olevien kriteereiden mukaisesti pitkäaikaisvankien ehdonalaisesta vapauttamisesta, josta säädetään pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelylain lisäksi rikoslain 2 c luvussa, valvotusta koevapaudesta annetussa laissa ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvussa. Empiirinen osuus kuvaa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessin vangin hakemuksesta vapautumiseen saakka ja vertailee Ruotsin elinkautisen vankeuden muuntamista.

Opinnäytetyö osoittaa, että pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessin käsittelyajoissa olisi parantamisen varaa vangin oikeusturvan ja ihmisoikeussopimusten velvoitteiden kannalta. Hovioikeuden päätösten julkisuutta tulisi myös harkita uudelleen, onko päätösten kaikki osat salassa pidettäviä.

Opinnäytetyön avulla luodaan kokonaiskuva pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä ja pohtia mahdollisia epäkohtia sekä olla hyödyksi uusille työntekijöille, jotka käsittelevät pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyyn liittyviä asioita. Lisäksi opinnäytetyö sisältää ehdotuksen uusista työtavoista Helsingin hovioikeudessa.

Lundén, Terhi

The parole process of long-term prisoners in the Helsinki Court of Appeal

Year	2015	Pages	91
------	------	-------	----

The aim of this thesis is to find out what legislative requirements there are on the parole process of long-term prisoners and how the parole process of long-term prisoners can be enhance at the Helsinki Court of Appeal.

This thesis is a study governed by public law that consists of juridical and empirical parts. The material is mainly acquired from in-date legislation, government proposals, case-law, legal literature, online resources, articles, statistics, and by making enquiries of the authorities associated with the process.

The juridical part looks at the legislative foundation of the parole process of long-term prisoners and outlines the regulations related to the parole process. The Helsinki Court of Appeal relies on legal criteria to make decisions about parole for long-term prisoners, which is based on legislation on the parole process for long-term prisoners as well as criminal code chapter 2c, law on supervised parole and legal procedure chapter 17. The main observations of the empirical study are related to the parole process of long-term prisoners and rationalization of working habits at the Helsinki Court of Appeal.

The thesis shows that the parole process handling times should be better in terms of the prisoner's legal and human rights treaties. The publicity of the decisions of the Helsinki Court of Appeal should also be reconsidered in regard to whether all parts of the decisions are confidential.

The aim is to create a holistic picture of the parole process and to discuss potential flaws. The purpose of the thesis is to benefit new employees who handle matters related to the parole process of long-term prisoners. Moreover, the thesis includes a suggestion on a new operating model at the Helsinki Court of Appeal.

Keywords: long-term prisoners, life-sentence, Helsinki Court of Appeal

Alkusanat

Olen työskennellyt Helsingin hovioikeudessa vuodesta 2012 lähtien ja päätynt vuonna 2014 osastolle, jossa käsitellään pitkäaikaisvankien vapauttamisasiota. Tullessani osastolle en olisi voinut kuvitella vielä tekeväni aiheesta opinnäytetyön.

Yrittäessäni sovittaa opintoja, työtä ja perhe-elämää kompastelin monesti. Aika vaan ei tuntunut koskaan olevan puolellani. Koin opinnäytetyön tekemisen haasteelliseksi työn ohella varsinkin, kun olin asettanut itselleni tiukan valmistumisajan. Haasteita kirjoittamiseen toi myös pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyyn liittyvät asiakirjat, jotka ovat salassa pidettäviä. Opinnäytetyössä esitetyt näkökulmat, kritiikki ja johtopäätökset eivät ole hovioikeuden kannanottoja vaan allekirjoittaneen omaa pohdintaa.

Tämän opinnäytetyön avulla luodaan yleiskuva pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä, historiasta, nykyhetkestä, tulevaisuudesta ja pohditaan mahdollisia epäkohtia. Opinnäytetyö sisältää vapauttamismenettelyprosessin vangin hakemuksesta vapautumiseen saakka sekä ehdotuksen uusista työtavoista Helsingin hovioikeudessa.

Tahdon kiittää työnantajaani Helsingin hovioikeutta mielenkiintoisen opinnäytetyön aiheen antamisesta ja opintojeni tukemisesta. Erityiskiitokset Helsingin hovioikeuden presidentti Mikko Könkkölälle, kansliapäällikkö Hanna Nikkilälle, hovioikeudenlaamanni Liisa Lehtimäelle, hovioikeudenneuvos Olli Mäkiselle, asessori Jukka Loivalle ja koko 3. osaston kanslian henkilökunnalle. Suurkiitokset hovioikeudenlaamanni Kirsti Uusitalolle neuvoista ja kommenteista sekä viskaali Jenny Andersson-Tronttille avusta ruotsin kielessä. Jag vill också tacka tingsnotarie Jonas Ingvarson från Örebro Tingsrätt. Kiitos kuuluu myös Rikosseuraamuslaitoksen lakimies Anne Kohvakalle ja sihteeri Anne Niinivaaralle sekä Etelä-Suomen arviointikeskuksen johtaja Annamari Räisäselle.

Haluan kiittää perhettäni, vanhempiani ja ystäviäni kaikesta tuesta, kannustuksesta sekä ennen kaikkea kärsivällisyydestä opintojeni ja opinnäytetyöni aikana. Kiitän myös opinnäytetyön ohjaajaa Laurea-ammattikorkeakoulun (OTT, VT, MBA) Irma Pahlmania neuvoista ja palautteesta.

Toivon työni on hyödyksi uusille työntekijöille, jotka käsittelevät pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyyn liittyviä asioita ja että työtäni voitaisiin hyödyntää työn tehostamisessa sekä helpottamisessa Helsingin hovioikeudessa.

Vantaalla 1.12.2015

Terhi Lundén

Laki - ja lyhenneluettelo

BrB	Brottsbalk (1962:700) Förordningen (2006:1119) om omvandling av fängelse på livstid
HE	Hallituksen esitys
HL	Hallintolaki (434/2003)
HO	hovioikeus
JulkL	Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta (621/1999)
KKO	korkein oikeus
KoevL	Laki valvotusta koevapaudesta (629/2013)
OmvL	Lag (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä (781/2005)
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
MBA	Master of Business Administration
MtL	Mielenterveyslaki (1116/1990)
OikJulkL	Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa (370/2007)
OK	Oikeudenkäymiskaari (4/1734)
OSL	Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)
OTT	oikeustieteen tohtori
PeVL	Peruslakivaliokunnan lausunto
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
RISE	Rikosseuraamuslaitos
RL	Rikoslaki (39/1889)
THL	Terveyden ja hyvinvoinninlaitos
TutkintavankeusL	Tutkintavankeuslaki (768/2005)
VL	Vankeuslaki (767/2005)
VNA	Valtionneuvoston asetus
vp	valtiopäivät
VTM	valtiotieteiden maisteri
Vvj	valmistelusta vastaava jäsen

Sisällys

1	Johdanto.....	9
2	Tutkimuksen tausta ja tavoitteet	11
	2.1 Tutkimuksen rajaukset	13
	2.2 Tutkimuksen menetelmät	14
3	Armahdus	17
	3.1 Armahduksen historia	17
	3.2 Armahdusprosessi	18
	3.3 Armahduskäytäntö	19
	3.4 Armahdusjärjestelmän merkitys.....	19
4	Ehdonalaisen vapauden historia	20
5	Elinkautinen vankeus	23
	5.1 Elinkautisen vankeuden pituus.....	24
6	Koko rangaistuksen suorittaminen	25
	6.1 Mielen tilatutkimus	26
	6.2 Pakkohoito.....	27
7	Vankien oikeudet.....	29
8	Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettely	32
	8.1 Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessi	34
	8.2 Vangin hakemus	36
	8.2.1 Jätetään tutkimatta	37
	8.3 Terveyden ja hyvinvoinnin laitos	37
	8.3.1 Vaarallisuusarvio	38
	8.4 Rikosseuraamuslaitos	39
	8.4.1 Pitkäaikaisvankien vapauttamishakemusten käsittely Rikosseuraamuslaitoksessa	39
	8.5 Vankilan johtajan lausunto	41
	8.6 Psykiatrisen vankisairaalan lausunto.....	42
	8.7 Arviointikeskuksen lausunto	43
	8.7.1 Prosessin kulku arviointikeskuksessa.....	44
	8.8 Suullinen käsittely hovioikeudessa	44
	8.9 Esittely	46
	8.10 Ratkaisu	47
	8.10.1 Julkinen seloste.....	49
	8.11 Muutoksenhaku korkeimmalta oikeudelta	51
	8.11.1 Valituslupahakemuksen hylkääminen	52
	8.12 Koevapaus	53
	8.12.1 Koeaika	55

8.12.2	Jäännösrangaistus	55
8.12.3	Rangaistusaika	55
8.13	Tulevaisuus	57
9	Vankitilastot	58
10	Elinkautinen vankeus Ruotsissa	64
10.1	Laki elinkautisen vankeuden muuntamisesta	64
10.2	Elinkautisen vankeuden muuntamisprosessi	65
10.3	Valvottu koevapaus	68
10.4	Elinkautisvankien määrät	69
11	Johtopäätökset	72
	Lähteet	81
	Liitteet	88

1 Johdanto

Elinkautinen vankeus Suomessa ei kestä tuomitun kuolemaan saakka. Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä (781/2005) tuli voimaan lokakuussa 2006. Lakiuudistuksen myötä pitkäaikaisvangit eli elinkautiseen vankeuteen tuomitut tai koko rangaistuksen rangaistuslaitoksessa suorittamaan määrättyt ovat voineet hakea ehdonalaista vapauttamista. Hakemukset käsitellään Helsingin hovioikeudessa. Aiemmin ehdonalaista vapautta on voinut anoa tasavallan presidentiltä, jolla on myös edelleen mahdollisuus vapauttaa vanki armahtamalla.¹

Asia tulee vireille vangin tai poikkeustapauksissa Rikosseuraamuslaitoksen (Risen) vapaamuotoisella hakemuksella. Hovioikeus pyytää vangin hakemuksen johdosta Riseltä lausunnon, jossa sen on todettava, puoltaako vai vastustaako se vapauttamista ja onko vanki määrättävä rikoslain (39/1889) 2 c luvussa tarkoitettuun valvottuun koevapauteen. Lausuntoon liitetään Risen arvio vapauttamisen edellytyksistä, vankia koskeva selvitys ja arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen, jotka toimitetaan vangille ja hovioikeudelle. Vangilta pyydetään lausuma Risen lausunnon johdosta.²

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelylain 3 §:n 3 momentin mukaan asiassa on järjestettävä suullinen käsittely, jos vanki sitä vaatii, ja muutoinkin, jollei se ole selvästi tarpeetonta. Muussa tapauksessa asia käsitellään kirjallisessa käsittelyssä, ja myös, jos suullinen käsittely on selvästi tarpeeton. Suullinen käsittely tapahtuu suljetuin ovin ja siihen liittyvät asiakirjat ovat salassa pidettäviä. Hakemuksen käsittely vireille tulosta hovioikeuden päätökseen kestää tällä hetkellä noin puolitoista vuotta.

Hovioikeuden päätöksestä ilmenee onko hakemus hylätty vai hyväksytty. Hovioikeuden hyväksyessä hakemuksen eli tehdessä vapauttamispäätöksen Rise päättää vangin sijoittamisesta valvottuun koevapauteen. Hovioikeuden päätös sisältää vapautumispäivän, joka on noin muutama kuukausi-1 ½ vuotta päätöksen antamisesta, jotta vanki ehditään ennen vapautumista sijoittaa valvottuun koevapauteen.

Pitkäaikaisvangin vapauttaminen käsitellään kiireellisenä ja pyritään järjestämään kontrollidusti sekä tuetusti valvotun koevapauden kautta, jonka pituus vaihtelee kolmesta kuuteen kuukauteen. Tasavallan presidentin armahtaessa ei voida käyttää valvottua koevapautta.³ Rikoslain 2 c luvun 13 §:n mukaan elinkautiseen vankeuteen tuomitun ehdonalaisen vapauden koeaika ja jäännösrangaistus ovat kolme vuotta.

¹ Mohell & Pajuoja 2006, 303, 318-319.

² Rautio 2007, 450.

³ Vartia & Turunen 2009.

Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyn 2 §:n mukaan vanki voi tehdä hakemuksen aikaisintaan kaksi vuotta ennen aikaisinta mahdollista vapauttamisajankohtaa ja hylkäävän päätöksen jälkeen asia voidaan saattaa uudelleen ratkaistavaksi vuoden kuluttua. Hovioikeuden päätökseen voi hakea valituslupaa korkeimmalta oikeudelta.

Rikoslain 2 c luvun 10 §:n 2 momentin mukaan harkittaessa kysymystä ehdonalaisesta vapauttamisesta kiinnitetään huomiota elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneen rikoksen tai rikosten laatuun, muihin rangaistuksiin, jotka elinkautinen vankeusrangaistus käsittää tai jotka on suoritettu 10 a §:ssä tarkoitettuna vankilassaoloaikana, tuomitun muuhun mahdolliseen myöhempään rikollisuuteen sekä 9 §:n 2 momentissa tarkoitettuihin seikkoihin. Vapauttamisharkinnassa tulee ottaa huomioon vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä tarkoitetun rangaistusajan suunnitelman toteutuminen ja vankila-aikainen käyttäytyminen muutenkin.

Rikoslain 2 c luvun 12 §:n 1 momentin mukaan koko rangaistusaikaa suorittamaan määrätty päästetään ehdonalaiseen vapauteen hänen suoritettuaan rangaistuksesta viisi kuudesosaa, jos häntä ei enää ole pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Julkisuudessa Helsingin hovioikeuden vapauttamispäätökset ovat aiheuttaneet esimerkiksi seuraavan laisia otsikoita:

”Raiskaaajamurhaaja pääsemässä vapaaksi. Hovioikeus päätti vapauttaa elinkautisvangin useiden viranomaisten vastustuksesta huolimatta.”⁴

”Retosteli veriteolla. ”Erittäin vaarallinen” elinkautisvanki vapaaksi. Helsingin hovioikeus on päättänyt laskea vuonna 2001 elinkautisen murhatuomion saaneen miehen ehdonalaiseen vapauteen.”⁵

”Elinkautisvanki pääsemässä vapaaksi - uhri murhattiin teloitustyyppisesti ja poltettiin autoon.”⁶

Otsikoista voi päätellä, että hovioikeuden päätökset ovat herättäneet voimakkaitakin tunteita. Perusteluja toivotaan julki laajemmin. Tällä hetkellä tietoa perusteluista annetaan hyvin niukasti, sillä ne ovat salaisia. Osa asettuu uhrien omaisten puolelle, kun taas osa ilmaisee ymmärrystä elinkautisvankia kohtaan.

⁴ Kunnas 2015.

⁵ Karvonen 2013.

⁶ Hannula 2015.

Tatu Hyttinen (Erikoistutkija, OTT, VTM) lausuu osuvasti tuomarin tehtävästä artikkelissa rikos, rangaistus ja armahdus seuraavaa:

”Rikosasioissa tuomarin tehtävä ei ole arvioida tuomion oikeudenmukaisuutta eikä antaa tekoa anteeksi. Tuomarin tehtävä on soveltaa rikoslakia formaalisti kaikkiin hänen eteensä tuotuihin oikeustapauksiin. Jos lainvoimaisen tuomion lopputulos ei yksittäistapauksessa miellytä, on käännettävä presidentin puoleen. Hänen on valta olla armelias, korjata epäoikeudenmukaisuuksia ja antaa anteeksi.”⁷

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyllä on pyritty luomaan järjestelmällinen ja tasapuolinen vapauttamismenettely, jonka tavoitteena on muodostaa yhdenmukainen ja ennustettava ratkaisukäytäntö elinkautisvankien vapauttamisessa.⁸

2 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Opinnäytetyö on julkisoikeudellinen tutkimus, joka sisältää teoreettisen ja empiirisen osuuden. Se liittyy syventäviin opintoihin ja tukee ammatillista kehittymistä omassa työssä. Tavoitteena on rationalisoida työtä Helsingin hovioikeudessa punnitsemalla lainkäytön ja kansliahenkilökunnan työnjakoa. Opinnäytetyön tarkoituksena on tarkastella pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessia ja siihen liittyviä epäkohtia, jotta työtä saadaan yksinkertaistettua ja nopeutettua.

Opinnäytetyön kaksi keskeistä tutkimuskysymystä ovat:

1. Mitä vaatimuksia lainsäädäntö asettaa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyyn?
2. Miten pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessia voidaan kehittää Helsingin hovioikeudessa?

Kysymyksen 1 osalta on tarkoitus selvittää, mitä vaatimuksia lainsäädäntö asettaa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessiin. Teoreettisella osuudella pyritään luomaan pohjaa empiiriselle tutkimukselle selvittämällä ensin laissa olevia kriteereitä, joiden avulla Helsingin hovioikeus päättää pitkäaikaisvankien ehdonalaisesta vapauttamisesta.

⁷ Hyttinen 2012, 27.

⁸ Hartoneva ym. 2015, 450-451.

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen avulla pyritään myös vastaamaan, toteutuuko pitkäaikaisvangin vapauttamismenettelyssä vangin oikeusturva perustuslain mukaan ja täyttyvätkö ihmisoikeussopimusten velvoitteet. Kysymyksen avulla käsitellään myös hovioikeuden päätösten julkisuutta, jota säätelee laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa. Päätösten julkisuutta pohtiessa huomioidaan myös laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta ja lakia oikeudenkäynnin julkisuudesta sekä verrataan Ruotsin elinkautisvankien päätösten julkisuutta.

Kysymyksen 2 osalta on tarkoitus pohtia, miten pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessia voidaan kehittää Helsingin hovioikeudessa. Empiirisen tutkimuksen avulla pyritään kuvaamaan ensin koko pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessi ja tuomaan esille siihen liittyviä epäkohtia ja rationalisoimaan nykyisiä työtapoja hovioikeudessa.

Tiukka taloudellinen tilanne vaikuttaa myös pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessiin ja aiheuttaa muutospainetta nykyiseen prosessiin. Tutkimuksessa ei kuitenkaan käsitellä taloudellista tilannetta sen tarkemmin, vaikka se vaikuttaa prosessiin, koska määrärahojen suuruuteen ei pystytä prosessin avulla vaikuttamaan.

Opinnäytetyö voidaan jakaa kahteen osaan. Ensimmäinen osuus käsittelee teoriaa, jossa selvitetään lainsäädännöllistä perustaa ja pääpiirteittäin niitä säännöksiä, jotka liittyvät pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyyn. Pitkäaikaisvankien ehdonalaisesta vapauttamisesta säädetään laissa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä, rikoslain 2 c luvussa ja valvotusta koevapaudesta annetussa laissa. Lisäksi sovelletaan todistelun osalta oikeudenkäymiskaaren 17 lukua. Ennen lainsäädännöllistä perustaa käydään lyhyesti läpi historiaa armahduksesta ja ehdonalaisesta vapaudesta.

Toinen eli empiirinen osuus kuvaa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessin Helsingin hovioikeudessa vangin hakemuksesta vapautumiseen saakka. Ennen johtopäätöksiä opinnäytetyö sisältää pienen osuuden Ruotsin lainsäädännöstä.

Opinnäytetyön ensimmäisessä kappaleessa kerrotaan tutkimuksen tausta ja tavoite, tutkimuskysymykset, tutkimuksen menetelmät ja rajaukset. Toinen ja kolmas kappale sisältävät pienen osuuden armahduksesta ja ehdonalaisen vapauden historiasta. Kappaleessa neljä käsitellään elinkautista vankeutta ja koko rangaistuksen suorittamista vankilassa sekä vankien oikeuksia. Kappaleessa viisi käsitellään opinnäytetyön tärkein tavoite eli pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessi vangin hakemuksesta vapautteen saakka. Kappaleessa kuusi käsitellään lyhyesti elinkautisen vankeuden muuntamisprosessi Ruotsissa. Kappaleessa seitsemän käydään läpi johtopäätökset.

Aiempaa aihetta koskevaa tutkimuskirjallisuutta, lainopillisia tutkimuksia ja tieteellisiä artikkeleitaikin aiheesta on todella vähän, sillä laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyistä astui voimaan 1.10.2006. Helsingin hovioikeuden pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessista ei myöskään löydy aikaisempia tutkimuksia tai opinnäytetöitä. Tämä toi haasteita aineiston keräämiseen.

Aiheeseen liittyviä aiempia tutkimuksia löytyi esimerkiksi Jaakko Raution (Oikeusministeriön erityisasiantuntija) kirjoittama ”Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyistä” (Juha Lappalainen 60 vuotta juhlakirjassa), Kari Lagerkrantzin (Laurea-ammattikorkeakoulu, Tikkurilan Rikosseuraamusalan koulutusohjelma) kirjoittama ”Parempi päivä vapaudessa kuin 40 vuotta vankeudessa”. ”Elinkautisvankien kokemus vapauden menettämisestä ja siitä selviytymisestä”, jonka tarkoituksena oli tuoda uutta tietoa pitkäaikaisvankeuden vaikutuksista elinkautisvankeihin, Annakaisa Pohjolan (VT, KTM) kirjoittama ”Rikoksentehtäjän vaarallisuuden arviointi ja koko rangaistuksen vankilassa suorittaminen” ja Anna Nordströmin (Juridiska Fakulteten vid Lunds universitet) kirjoittama ”Livstid i fängelse - en komparativ rättsstudie mellan svensk och dansk rätt”, jossa vertaillaan ja analysoidaan Ruotsin ja Tanskan elinkautisen vankeuden yhtäläisyyksiä ja eroja sekä Doris Schartmuellerin (A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in Political Science) kirjoittama ”Life Imprisonment in Scandinavia: The Ultimate Punishment in the Penal Environments of Denmark, Finland and Sweden”, jossa käsitellään elinkautista vankeutta Scandinaviassa.

Tiedettä ei ole se, että raportoidaan ulos käytetyissä lähteissä jo oleva informaatio⁹. Tarkoituksena ei ole vain kirjata voimassaolevia normeja ja tuomioistuinratkaisuja vaan opinnäytetyön tavoitteena on myös tarkastella aihetta uudesta näkökulmasta. Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessiin liittyvien työtapojen kehittämistä Helsingin hovioikeudessa tarkastellaan lainkäytön ja lainkäyttösihteerin näkökulmasta. Suomen pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyn ja Ruotsin elinkautisen vankeuden muuntamisprosessin ja päätöksien vertailun pyrkimyksenä on pohtia yhtenäisyyksiä ja eroavaisuuksia. Olisiko Ruotsin systeemissä mahdollisesti jotain mitä voisi Suomessa hyödyntää?

2.1 Tutkimuksen rajaukset

Opinnäytetyö ei käsittele laisinkaan alioikeuden eli käräjäoikeuden tuomioon liittyvää prosessia tai tuomioon johtaneita asioita vaan tarkastelu alkaa vasta vangin vapautumishakemukselta Helsingin hovioikeuteen.

⁹ Häyhä 1997, 19.

Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä koskee niin elinkautisvankeja kuin koko rangaistuksen rangaistuslaitoksessa suorittamaan määrättyjä vankeja. Opinnäytetyö tarkastelee pääsääntöisesti elinkautisvankeja, koska näitä vankeja on enemmän ja vapautumista voidaan kuvata järjestelmällisenä systeeminä.

Koko rangaistuksen rangaistuslaitoksessa suorittamaan määrättyjen vankien eli niin sanottujen vaarallisten vankien vapautumisprosessia käsitellään vähemmän, sillä heidän vapautumista ei voida pitää samalla tavalla järjestelmällisenä systeeminä vaan vapautumisharkinnassa painoarvo on terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen eli (THL) vaarallisuusarvioinnissa. Hovioikeus voi määrätä koko rangaistusta suorittavan päästettäväksi ehdonalaiseen vapauteen rikoslain 2 c luvun 12 §:ssä säädetyksi: Koko rangaistusaikaa suorittamaan määrätty päästetään ehdonalaiseen vapauteen hänen suoritettuaan rangaistuksesta viisi kuudesosaa, jos häntä ei enää ole pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Harkinnassa voidaan myös ottaa huomioon vangin sitoutuminen noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja. Ehdonalaisten vapauttaminen tämän momentin mukaan voi tapahtua aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kolme vuotta.

Opinnäytetyössä on jätetty tutkimatta taloudelliset seikat ja henkilöstöresurssit, vaikka ne vaikuttavat osaltaan pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessiin niin hovioikeudessa kuin muissakin viranomaisissa. Tarkoituksena ei ole saada aikaan taloudellisia säästöjä, mutta tavoitteena on kuitenkin rationalisoida työtä hovioikeudessa tiukassa taloudellisessa tilanteessa.

2.2 Tutkimuksen menetelmät

Metodit ovat välttämättömiä työkaluja, joita jokainen oikeustieteen harjoittaja käyttää tavalla tai toisella. Tutkimuksessa täytyy osata valita sopivimmat tutkimusmenetelmät, joita käytetään taidokkaasti ja joustavasti, jotta tämä olisi mahdollista, täytyy oikeustieteen harjoittajalla olla tieto, mitä menetelmät ovat.¹⁰

Oikeustieteellisen tutkielman lähestymistapoja ovat lainopillinen, oikeushistoriallinen, oikeus-sosiologinen, oikeusfilosofinen ja oikeusvertaileva, joita voidaan yhdistellä tai liikkua niiden välimaastossa.¹¹

¹⁰ Hirvonen 2011, 10-11.

¹¹ Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 19.

Opinnäytetyön lähestymistapa on lainopillis-empiirinen, joka rakentuu voimassa olevien oikeuslähteiden varaan. Lainopin keskeisimpänä tutkimusongelmana on selvittää voimassa olevan oikeuden sisältö käsiteltävässä oikeusongelmassa. Lainoppi on oikeusjärjestykseen kuuluvien sääntöjen tutkimusta ja niiden sisällön selvittämistä eli tulkittamista.¹²

Lainopin tehtävä on voimassa olevan oikeuden jäsentäminen eli systematisointi, jonka avulla pyritään luomaan ja kehittämään oikeudellista käsitejärjestelmää, jolla oikeutta tulkitaan. Systematisointi auttaa löytämään tarvittavat säännökset ja hahmottamaan kokonaiskuvaa oikeudellisista järjestelyistä ja niiden välisistä keskinäissuhteista.¹³

Tutkimuksen tavoitteena on vastata kolmeen peruskysymykseen:

- mikä on tutkimuksen kohde
- mitä tuosta kohteesta voidaan tietää ja
- millä menetelmällä tietoa hankitaan?¹⁴

Opinnäytetyön tarkastelun kohteena on pitkäaikaisvankien vapauttamismenettely Helsingin hovioikeudessa. Tarkoituksena on luoda kokonaiskuva pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä aina historiasta nykyyhetkeen saakka ja siihen liittyvästä lainsäädännöstä. Lainopin avulla pyrin vastaamaan opinnäytetyöni ensimmäiseen tutkimuskysymykseen, mitä vaatimuksia lainsäädäntö asettaa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyyn?

Oikeushistoria tutkii oikeusnormien tai oikeudellisen ajattelun kehitystä. Oikeushistoriassa voidaan tarkastella kehitystä, joka on johtanut tiettyjen voimassa olevien oikeudellisten sääntöjen syntyyn.¹⁵

Opinnäytetyössä löytyy pieni osuus oikeushistoriaa, jossa tarkastellaan lainsäädännön kehitystä armahduksesta pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyyn.

Vertaileva oikeustiede tarkastelee vähintään kahden maan oikeusjärjestyksiin kuuluvia oikeussääntöjä ja oikeudellisia ilmiöitä suhteessa toisiinsa. Oikeusvertailu on usein avustavana tukielementtinä oikeushistoriallisessa ja lainopillisissa tutkimuksissa, jolla voidaan syventää oikeusjärjestyksen tuntemus.¹⁶

¹² Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 20.

¹³ Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 21.

¹⁴ Aarnio 2011, 10.

¹⁵ Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 21.

¹⁶ Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 23.

Opinnäytetyö sisältää oikeusvertailua Suomen ja Ruotsin elinkautisvankien vapauttamismenettelystä. Ruotsin osuus sisältää lyhyen historian elinkautisvangeista, lain elinkautisen vankeuden muuttamisesta, muuntamisprosessin kulusta Örebron käräjäoikeudessa, koevapauden ja tilastotietoa elinkautisvangeista. Tarkoituksena on ensin kuvata Ruotsin oikeussääntöjä ja elinkautisvankien vapauttamiskäytäntöä Örebron käräjäoikeudessa sekä näiden pohjalta tehdä huomioita ja vertailua Suomen pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyyn.

Keskeisimpiä metodeja ovat sisällönerittely eli tekstianalyysi (juridinen tulkintahermeneutiikka) ja empiiriset tutkimusmenetelmät. Oikeusnormia tutkittaessa käytetään lähtökohtaisesti tekstianalyysia (sisällönerittely). Empiiriset tutkimusmenetelmät voidaan jakaa laadullisiin ja määrällisiin. Lainopin metodit ovat lähellä laadullisia menetelmiä, jolloin tutkimuksen havaintojoukko on suppea.¹⁷

Empiirinen tutkimuksen kohde on sellainen oikeudellinen ilmiö, jota voidaan empiirisesti havainnoida. Empiirinen tutkimus voi olla määrällistä eli kvantitatiivista tai laadullista eli kvalitatiivista.¹⁸

Opinnäytetyön tutkimuksen kohteena on pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessi Helsingin hovioikeudessa. Kohde on siis oikeudellinen ilmiö, jota havainnoidaan empiirisesti ja sen avulla löydetään vastauksen toiseen tutkimuskysymykseeni miten pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessia voidaan kehittää Helsingin hovioikeudessa.

Tuomioistuintutkimuksessa voidaan käyttää esimerkiksi oikeusdogmatiikalle ominaista hermeuttista tekstitulkitintaa, erilaisia kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia yhteiskuntatieteellisiä analyyseja sekä taloustieteellistä analyysia. Näiden analyysien pohjana voidaan käyttää monenlaisia tutkimusaineistoja kuten tilastoja, tuomioistuinten päätöksiä, lainvalmisteluasiakirjoja, kyselyitä, haastatteluita, havainnointia sekä erilaisia kulttuurituotteita kuten lehtikirjoituksia.¹⁹

Aineistoa on hankittu nykyisestä pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä ajantasaisesta lainsäädännöstä, hallituksen esityksistä, lakivaliokunnan mietinnöistä, oikeuskäytännöstä (Helsingin hovioikeuden ja korkeimman oikeuden päätöksistä sekä Örebron käräjäoikeuden päätöksistä), oikeuskirjallisuudesta, verkkolähteistä, artikkeleista, tiedustelemalla sähköpostitse prosessiin liittyviltä viranomaisilta, keskustelemalla hovioikeuden lainkäytön kanssa,

¹⁷ Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 25-26.

¹⁸ Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 193.

¹⁹ Ervasti 2007, 1.

lainkäyttösihteerien arkikokemuksen avulla sekä hyödyntämällä Risen ja hovioikeuden tilastoja.

Aineistonkeruussa on käytetty myös henkilökunnan havainnointia, jonka avulla on pyritty yksinkertaistamaan ja nopeuttamaan pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessin menettelytapoja.

3 Armahdus

Perustuslain 105 §:n mukaan tasavallan presidentti voi yksittäisessä tapauksessa armahtaa tuomioistuimen määräämästä rangaistuksesta tai muusta rikosoikeudellisesta seuraamuksesta kokonaan tai osittain. Tämän tarkoituksena on luoda joustoa kankeaan oikeusjärjestykseen.²⁰

Armahdusvalta on jäänne kuninkaan rajattomasta yksinvallasta, mutta nykyisin se on säädetty perustuslaissa ja rajattu oikeudellisin periaattein. Armahdus tulee kyseeseen vasta silloin, kun kaikki oikeusjärjestyksen muut keinot on käytetty.²¹

3.1 Armahduksen historia

Armahdusoikeus tunnettiin jo antiikin Kreikassa. Ateenan kaupunkivaltiossa kansankokouksella oli valta säätää yleistä armahdusta koskevia lakeja. Tällainen oli esimerkiksi armahduslaki, joka salli kaikkien maanpakoon ajettujen henkilöiden palata Ateenaan.²²

Eurooppaa hallitsivat aikoinaan ruhtinaat ja kuninkaat, joilla oli rajaton valta alamaisiinsa nähden. Modernin valtiorakenteen muodostuminen alkoi 1100-luvulla, jolloin kehityksessä oli suuria alueellisia ja ajallisia variaatioita. Yhtenäistä oli kuitenkin keskitetty hallintojärjestelmä oikeudellisissa, verotuksellisissa ja sotilaallisissa asioissa, jonka myötä julkisoikeus alkoi vähitellen erkaantua omaksi oikeudenalaksi.²³

Rangaistukset olivat ankaria ja julmia. Julkisten rangaistusten tarkoituksena oli pelottaa alamaisia tekemästä rikoksia ja samalla osoittaa hallitsijan ylin valta. Rikosoikeustuomarilla oli kuitenkin harkintavalta rangaistuksen suhteen, mikä mahdollisti poikkeamisen laista lievempään suuntaan. Roomalaisen oikeuden mukaan tuomarilla oli vapaus päättää rangaistus rikoksesta, josta ei ollut laissa säädetty rangaistusta. Hänellä oli myös oikeus koventaa tai lieven-

²⁰ Lappi-Seppälä 2000, 507.

²¹ Lappi-Seppälä 2000, 508-509.

²² Kotkas 2003, 47.

²³ Kotkas 2000, 567.

tää rangaistusta, jos siihen löytyi hyväksyttäviä syitä esimerkiksi tekijän alhainen tai korkea ikä, teon suunnitelmallisuus, aikaisempi rikollisuus tai valtion etu.²⁴

Ennen vuoden 1919 hallitusmuodon säätämistä Suomen senaatin oikeusosasto valmisteli armahdusasiat ja lähetti anomuksen oman lausuntonsa kanssa hallitsijan ratkaistavaksi, jos anomus ”ansaitsi huomiota”, hylkäämisen se saattoi itse tehdä. Tasavallan presidentille siirrettiin armahdusoikeus vuoden 1919 hallitusmuodolla.²⁵

3.2 Armahdusprosessi

Armahdusprosessi alkaa oikeusministeriöstä, jonne tasavallan presidentille osoitettu armahdusanomus mahdollisine liitteineen toimitetaan. Oikeusministeriö hankkii anomuksesta lausunnot korkeimmalta oikeudelta ja mahdollisilta muilta tahoilta. Lausunnon pyytäminen korkeimmalta oikeudelta on pakollista, mutta lausunto ei sido presidenttiä. Tämän jälkeen tehdään esitys presidentille, joka tekee armahduspäätökset oikeusministerin esittelystä.²⁶

Anomuksen voi tehdä tuomittu itse, yksityinen henkilö, yhteisö, viranomainen tai joku muu ja se voi koskea ketä tahansa rangaistukseen tai muuhun rikosoikeudelliseen seuraamukseen tuomittua. Ennen anomuksen tekoa on tuomion oltava lainvoimainen.²⁷

Anomuksessa on oltava välttämättömät perustiedot eli sen henkilön nimi ja henkilötunnus, jolle anotaan armahdusta, rangaistus tai muu rikosoikeudellinen seuraamus, josta anotaan armahdusta, sekä perustelut.²⁸

Tasavallan presidentti voi yksittäisessä tapauksessa saatuaan lausunnon korkeimmalta oikeudelta armahtaa tuomioistuimen määräämästä rangaistuksesta tai muusta rikosoikeudellisesta seuraamuksesta joko kumoamalla sen kokonaan tai lieventämällä sitä. Armahdusta tai vapautusta ei voida myöntää esimerkiksi verosta, elatusmaksusta tai pankkilainasta. Tasavallan presidentin päätöksestä toimitetaan tieto anojalle ja muille asianomaisille henkilöille tai viranomaisille.²⁹

²⁴ Kotkas 2000, 569.

²⁵ Lappi-Seppälä 2000, 505-506.

²⁶ Oikeusministeriö 2014.

²⁷ Oikeusministeriö 2014.

²⁸ Oikeusministeriö 2014.

²⁹ Oikeusministeriö 2014.

3.3 Armahduskäytäntö

Armonanomuksia esitellään vuosittain noin 300-400 kappaletta, joista hyväksytään noin 30-50 kappaletta eli armahdusta anoneella on noin 10-15 %:n mahdollisuus saada anomus hyväksytyksi. Näistä yli 80 % koskee laitostäytäntöönpanon välttämistä tai vankilasta vapautumista. Tyypillisinä tapauksina voidaan pitää 30-40-vuotiasta omaisuusrikoksista 1-2 vuoden pituista rangaistusta suorittavaa tai 40-50-vuotiasta väkivaltarikoksista edellistä pidempää vankeusrangaistusta suorittavaa mieshenkilöä.³⁰

Armahdusratkaisuista ei julkaista tilastoja, mutta esittelymuistioista kerättyjen tietojen pohjalta anomusten kokonaismäärät ovat laskeneet, joka kertoo lainsäädännön sisällöllisestä kehityksestä ja joustomahdollisuuksien lisääntymisestä.³¹

Korkeimman oikeuden (KKO) puoltava kanta on ratkaissut 1980-luvulla hakemuksen kohtalon, mutta vuosina 1990-1994 presidentti on jättänyt armahtamatta vastoin KKO:n kantaa 14 tapusta, myöskään KKO:n kielteinen lausunto ei välttämättä merkitse hakemuksen hylkäämistä. Vuosina 1987-1999 armahdusratkaisut koskivat esimerkiksi ehdottoman vankeuden lieventämistä, ehdonalaiseen vapauteen päästämistä tai elinkautisvankien armahtamista.³²

Armahdus koskee tavallisimmin omaisuus-, väkivalta- ja rattijuopumusrikoksia ja joka viides armahdettu oli nainen. Armahduspäätöksiä ei perustella, mutta anomuksissa on usein vedottu elämäntilanteen muutokseen, tuomitun sairauteen ja ikään tai lapsiin ja perheeseen.³³

3.4 Armahdusjärjestelmän merkitys

Armahdusvallan käyttö ei ole merkittävää yhteiskunnallista vallankäyttöä vaan kyse on määrällisesti mitaten marginaalisesta alueesta. Normaalioloissa merkitys on symbolinen, mutta poikkeustilanteissa ja poliittisessä värittäneissä olosuhteissa sen merkitys voi olla suuri. Armahdus viestii oikeusjärjestelmän epäkohdista ja kertoo niistä alueista, joilla rikoslainsäädännön joustovara on riittämätön.³⁴

Elinkautisvankien armahdusta ei voida käyttää sääntömääräisenä keinona. Vangin oikeusturvatakeisiin kuuluu saada perustelu, miksi häntä ei ole päästetty ehdonalaiseen vapauteen sään-

³⁰ Lappi-Seppälä 2000, 511.

³¹ Lappi-Seppälä 2000, 512.

³² Lappi-Seppälä 2000, 512-513.

³³ Lappi-Seppälä 2000, 514-515.

³⁴ Lappi-Seppälä 2000, 515-516.

nönmukaisen ajan kuluttua ja tällaista perustelua ei armahduskäytännössä anneta. Tämä joihinkin nykyiseen lainsäädäntöön pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyyn, jossa elinkautisvankien vapauttaminen irrotettiin armahduksen piiristä.³⁵

Armahdusoikeutta on kritisoitu monelta kantilta. Vallan kolmijako-opin mukaan yhteiskuntapoliittiset ja moraaliset haasteet ratkaistaan lainsäädäntöprosessissa ja lainsoveltajien tehtäväksi jää säädettyjen lakien toimeenpano³⁶. Tasavallan presidentti voi armahduspäätöksessä käyttää omaa harkintavaltaansa, koska hän ei ole sidottu korkeimman oikeuden lausuntoon, mikä nähdään vain myöntävän armahduspäätöksen muodollisena edellytyksenä.³⁷

Lieventyneet rangaistukset ja lakeihin lisätyt kohtuullistamislausekkeet ovat vähentäneet armahduksen merkitystä³⁸. Armahdus saa jokseenkin myönteisen piirteen, silloin kun kyse on tuomitun armahtamisesta hänen sairastumisensa tai vammautumisensa takia, mutta silloinkin on esitetty kritiikkiä, miksi se on presidentin armahdusoikeutta eikä osa lainsäädäntöä.³⁹

Julkisuudessa armahdusoikeus on välillä noussut keskustelun aiheeksi esimerkiksi Mauno Koiraviston virkakaudella, kun hän armahti talousrikoksista tuomittuja korkeanprofiilin henkilöitä. Oikeusministeriö järjesti keskustelutilaisuuden sekä asetti työryhmän pohtimaan presidentin armahdusoikeus säännösten uudistamistarvetta.⁴⁰

Oikeusjärjestyksen ulkopuolinen armeliaisuus herättää oudoksuntaa enemmän oikeusoppineiden kuin tavallisten kansalaisten kesken. Tämä varmasti johtuu osittain siitä, että presidentit ovat käyttäneet armahdusoikeutta varsin vähäisesti. Mysteeriksi jää ovatko armahduspäätökset armoa, oikeudenmukaisuutta vai mielivaltaisuutta, koska emme tiedä armahduspäätösten perusteluita.

4 Ehdonalaisen vapauden historia

Ruotsin kuningas käytti lainsäädäntövaltaa ja ylintä rikoksia koskevaa tuomiovaltaa. Kuningas menetti 1700-luvun kuluessa ratkaisuvaltansa valtioneuvostolle ja oikeusrevisiolle, mutta yk-

³⁵ Lappi-Seppälä 2000, 516.

³⁶ Hyttinen 2012, 27

³⁷ Hyttinen 2012, 28.

³⁸ Hyttinen 2012, 39

³⁹ Hyttinen 2012, 41.

⁴⁰ Kotkas 2003, 4-5. Tasavallan Presidentin armahdusoikeutta koskevien säännösten uudistamistarvetta koskeva arviomuistio 1990.

sittäistapauksissa armahtaminen jäi valtion päämiehelle. Tämän jälkeen autonomian aikana armahdusoikeus oli Venäjän keisarilla.⁴¹

Kuoleman- ja ruumiinrangaistusjärjestelmän tarkoituksena oli pelotteena ja varoittavana esimerkkinä muille, jotta kukaan ei syyllistyisi rikokseen. Vuonna 1972 luovuttiin kuolemanrangaistuksista⁴². Vuoden 1972 lain (343/1972) mukaan samalla lakkasivat olemasta rikoslakiin ja sotaväen rikoslakiin sisältyvät rangaistussäännökset niiltä osin kuin rikoksentekijä niiden mukaan on tuomittava tai voidaan tuomita kuolemanrangaistukseen sekä muut eri laeissa olevat kuolemanrangaistusta koskevat säännökset.

Ehdonalainen vapaus oli käytössä jo Länsi-Euroopassa 1800-luvulla. Rikoksentekijä oli tarkoitus parantaa asteittain lievenevän täytäntöönpanon avulla. Rangaistuksen alussa rikoksentekijä eristettiin ja hänelle asetettiin tiukkoja käyttäytymisrajoituksia ja lopun hän sai suorittaa vapaudessa valvonnan alaisuudessa. Valvonta-aikana tapahtuneet uudet rikokset ja käyttäytymisrikkomukset johtivat suorittamatta jääneen rangaistuksen täytäntöönpanoon.⁴³

Ehdonalainen vapaus otettiin Suomessa käyttöön vuonna 1889, mikä aluksi koski vain pitkäaikaisvankeja. Edellytyksenä oli, että rikoksentekijä oli tuomittu vähintään kolmen vuoden rangaistukseen ja sitä oli suoritettu kolme neljäsosaa. Soveltamisala laajeni vuoden 1918 sisällissodan jälkeisessä kriisitilanteessa, jossa punavankileirien purkamiseen käytettiin armahdusten ohella ehdonalaista vapauttamista. Vuoden 1921 lainmuutoksella vanki voitiin laskea ehdonalaiseen vapauteen, kun hän oli suorittanut vähintään kaksi vuotta rangaistusta. Vuonna 1931 ehdonalaisten vapautumisen vähimmäisaika laskettiin kuuteen kuukauteen, vuonna 1966 neljään kuukauteen (203/1966), vuonna 1975 kolmeen kuukauteen (1036/1975) ja vuonna 1988 nykyiseen vankeusrangaistuksen minimiin 14 päivään (506/1988).⁴⁴

Suomessa on edelleen käytössä vuosina 1931 ja 1944 otettu ranskalais-belgialainen järjestelmä, jonka mukaan ehdonalaiseen vapauteen ensikertainen vanki voi päästä suoritettuaan puolet rangaistuksesta tai rikoksen uusijan suoritettua kaksi kolmasosaa.⁴⁵

Ehdonalainen vapaus on ollut Suomessa käytössä noin sadan vuoden ajan ja sen säännöksiin on tehty useita muutoksia. Riippuen siitä onko haluttu vähentää vankilukua lieventämällä lakia vai ankaroitaa rangaistusjärjestelmää.⁴⁶

⁴¹ Lappi-Seppälä 2000, 505-506.

⁴² Lindstedt 1999, 637.

⁴³ HE 262/2004, 4.

⁴⁴ HE 262/2004, 4.

⁴⁵ HE 262/2004, 4.

Pakollinen ehdonalainen vapaus muutti vuoden 1889 rangaistusten alkuperäistä järjestelmää, jossa rangaistus suoritettiin kokonaan ja poikkeuksena oli vain tilanne, jossa rikoksentekijä vapautui harkinnanvaraisesti ehdonlaiseen vapauteen. Vuoden 1931 lainmuutoksella pakollinen vapauttaminen tuli kyseeseen kun rangaistuksesta oli suoritettu 11/12 tai vähintään kuusi kuukautta, joten lyhempään rangaistukseen tuomittu ei kuulunut pakollisen ehdonalaisen vapauttamisen piiriin (278/1931). Vuonna 1944 pakollisen ehdonalaisen vapauttamisen ajankohdaksi tuli 5/6 rangaistuksesta (339/1944) ja vuonna 1988 pakollinen ehdonalainen vapaus poistettiin laista, koska se oli menettänyt merkityksensä, koska vangit lähes poikkeuksetta vapautuivat ennen tätä ajankohtaa (HE 155/1987 vp).⁴⁷

Vuonna 1931 rangaistusten täytäntöönpanoasetuksen 2 luvun 13 §:n 2 momentin edellytyksiä muutettiin, jotka pääosin ovat edelleen voimassa. Ennen ehdonlaiseen vapauteen päästämisestä on otettava huomioon muun muassa rikoksen laatu ja syyt, aikaisempi elämä, käyttäytyminen rangaistuslaitoksessa, olosuhteet joihin hän vapaaksi päästyään joutuu sekä toimeentulo.⁴⁸

Ehdonalainen vapauttaminen tapahtui yleensä harkinnanvaraisen määräosan ja pakollisen vapauttamisen välisenä aikana. Ehdonalaisen vapauttamisen lykkäytymiseen yli harkinnanvaraisen määräosan vaikuttivat muun muassa nopea rikoksen uusiminen edellisen vapautumisen jälkeen, poistumislupaehtojen rikkominen, pitkä jäljellä oleva jäännösrangaistus, huono käytös rangaistuslaitoksessa, rikoksen laatu, rikosten monilukuisuus, keskeneräiset oikeusasiat ja uuden rangaistuksen tulo täytäntöönpanoon.⁴⁹

1980-luvulla pääsäännöksi muodostui, että ehdonalaista vapauttamista ei lykätty harkinnanvaraisesta määräosasta ja 1990-luvulla lykkäämiset jäivät lähes kokonaan pois käytöstä. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston vuonna 1995 antaman määräyksen (9/011/95) jälkeen lykkäyksiä on tapahtunut vähän ja ne lähes poikkeuksetta perustuvat vangin suostumukseen.⁵⁰

Pakkolaitoksesta säädettiin vuonna 1932 annetulla lailla vaarallisista rikoksenuusijoista (180/1932). Lain tarkoitus oli eristää parantumattomat, yleiselle tai yksityiselle turvallisuudelle vaaralliset rikoksenuusijat määräämättömäksi ajaksi muusta yhteiskunnasta. Laki kumottiin vuonna 1953 vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetulla lailla (317/1953).

⁴⁶ Pellinen 1992, 2.

⁴⁷ HE 262/2004, 4.

⁴⁸ HE 262/2004, 5.

⁴⁹ HE 262/2004, 5.

⁵⁰ HE 262/2004, 5.

Yhteiskunnan suojelemiseksi lakia laajennettiin käsittämään myös alentuneesti syntyneet vaaralliset rikoksentekijät, jonka myötä 1960-luvun lopulla pakkolaitokseen eristettynä oli noin kuusi prosenttia vangeista.⁵¹

Vuonna 1971 pakkolaitokseen eristämistä kavennettiin koskemaan vain toisen hengelle tai terveydelle vaarallisia rikoksentekijöitä, tämän myötä pakkolaitosvankien määrä laski huomattavasti. Edellytyksenä oli, että tekijä on syyllistynyt törkeään väkivaltaisuuteen tai erityistä vaarallisuutta osoittaneeseen rikokseen, josta tuomittiin vähintään kahden vuoden vankeusrangaistus. Lisäksi edellytettiin, että tekijä oli syyllistynyt rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana vastaavaan rikokseen ja että rikoksista ilmenevien seikkojen ja muun henkilöstä saadun selvityksen perusteella häntä oli pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle tai terveydelle. Viime vuosina pakkolaitokseen eristettyjä on ollut keskimäärin noin 20.⁵²

Pakkolaitosvanki suoritti kaikki tuomitut rangaistukset ja aikaisemmat jäännösrangaistukset vankilassa, jonka jälkeen hänet vapautettiin ehdonalaiseen vapauteen. Lain mukaan oli myös mahdollista, että eristetty voitiin pitää rangaistuslaitoksessa epämääräisen ajan yli tuomioistuimen määräämän rangaistuksen, mitä ei kuitenkaan ollut 1970-luvun puolivälin jälkeen sovellettu.⁵³

5 Elinkautinen vankeus

Elinkautisen vankeusrangaistuksen voi saada joukkotuhonnasta, rikoksesta ihmisyyttä vastaan, törkeästä rikoksesta ihmisyyttä vastaan, sotarikoksesta, törkeästä sotarikoksesta, törkeästä maanpetoksesta, törkeästä vakoilusta, törkeästä valtionpetoksesta, murhasta tai terroristisessa tarkoituksessa tehdystä taposta tai murhasta.

Rikoslain 21 luvun 1 §:n mukaan, joka tappaa toisen, on tuomittava taposta vankeuteen määrääjäksi, vähintään kahdeksaksi vuodeksi.

Murhasta tuomitaan rikoslain 21 luvun 2 §:n mukaan, jos tappo tehdään:

- 1) vakaasti harkiten,
- 2) erityisen raa'alla tai julmalla tavalla,
- 3) vakavaa yleistä vaaraa aiheuttaen tai
- 4) tappamalla virkamies hänen ollessaan virkansa puolesta ylläpitämässä järjestystä tai turvallisuutta taikka virkatoimen vuoksi ja rikos on myös kokonaisu-

⁵¹ HE 262/2004, 5.

⁵² HE 262/2004, 5.

⁵³ HE 262/2004, 5.

tena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava murhasta vankeuteen elinkaudeksi.

Rajanveto tapon ja murhan välillä on useasti vaikea. Milloin murhan tunnusmerkistö täyttyy ja henkilö voidaan tuomita taposta tuomittavan kahdeksan vuoden sijaan murhasta tuomittavaan elinkautiseen vankeuteen.

5.1 Elinkautisen vankeuden pituus

Suomessa elinkautinen vankeus ei ole tarkoittanut tuomion kestävän henkilön kuolemaan saakka. Vuonna 1889 elinkautinen vankeus kesti 12 vuotta ja sen jälkeen ehdonalainen vapaus kesti loppuelämän. Vuonna 1931 elinkautisesta vankeudesta vapauduttiin presidentin armahduksella ja ehdonalainen vapaus eli koeaika kesti 8 vuotta. Vuonna 2006 lokakuussa astui voimaan uusi vankeuslaki ja laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä, jonka myötä Helsingin hovioikeus alkoi käsittelemään elinkautisvankien vapauttamista koskevia hakemuksia.⁵⁴

Elinkautinen vankeus on pituudeltaan yksilöllinen ja sen pituus on vaihdellut 1980-luvun 11 vuodesta 2000-luvun runsaaseen 13 vuoteen. Helsingin hovioikeuden on mahdollista tehdä vapauttamispäätös, kun vankilassaoloaika on kertynyt 12 vuotta ja alle 21-vuotiaana rikoksensa tehneellä 10 vuotta. Elinkautisvankeuden keskimääräinen pituus on vuoden 2010 jälkeen vapautuneilla noin 15 vuotta ja alle 21-vuotiaana rikoksensa tehneellä vajaa 13 vuotta.⁵⁵

Elinkautisvankien määrä on kasvanut vuodesta 1970 lähtien vuoteen 2014 mennessä yhdeksänkertaiseksi, johon on vaikuttanut syyntakeisuutta selvittävien mielentilalausuntojen kehittyminen ja lakimuutos, joka mahdollistaa täyttä ymmärrystä vailla olevan tuomitsemisen täyteen rangaistukseen sekä elinkautisen vankeuden pituuden kasvaminen.⁵⁶

Elinkautiseen vankeuteen on tuomittu murhasta. Vapauttamiskriteerit ovat kattavat, jotta yhteiskunta olisi turvallinen elinkautisvankien vapauttamisen jälkeen. Elinkautisvankien uusintarikollisuus on keskimäärin vähäisempää kuin kaikkien vankeusvankien. Vuonna 2012 uusimisprosentti elinkautisvangeilla oli 21,9 % kun vankeusvangeilla uusimisprosentti oli 54,7 %.⁵⁷

⁵⁴ Kaijalainen 2014, 1.

⁵⁵ Kaijalainen 2014, 1.

⁵⁶ Kaijalainen 2014, 1.

⁵⁷ Kaijalainen 2014, 1.

6 Koko rangaistuksen suorittaminen

Aiemmin koko rangaistuksen vankilassa suorittavista vaarallisista rikoksenuusijoista katsottiin pakkolaitosvangeiksi, jotka eristettiin muusta yhteiskunnasta. Vuoden 2006 vankeuslainsäädännön kokonaisuudistuksessa luovuttiin pakkolaitosjärjestelmästä, jonka luopumiseen vaikutti esimerkiksi siihen liittyvät perus- ja ihmisoikeusnäkökulmat.⁵⁸ Uudistuksella pyrittiin turvaamaan vankien oikeudet ja sijoittuminen yhteiskuntaan rangaistusajan jälkeen.

Rikoslain 2 c luvun 11 §:n 1 kohdan mukaan tuomioistuin voi rangaistukseen tuomitessaan syyttäjän vaatimuksesta päättää, että tuomittu vapautuu vankilasta vasta hänen suoritettuun tuomitun rangaistusajan kokonaan, jos rikoksentekijä tuomitaan määräaikaiseen, vähintään kolmen vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen murhasta, taposta, surmasta, törkeästä pahoinpitelystä, törkeästä raiskauksesta, törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, törkeästä ryöstöstä, törkeästä tuhotyöstä, joukkotuhonnasta, rikoksesta ihmisyyttä vastaan, törkeästä rikoksesta ihmisyyttä vastaan, sotarikoksesta, törkeästä sotarikoksesta, kidutuksesta, törkeästä ihmiskaupasta, panttivangin ottamisesta, törkeästä terveyden vaarantamisesta, ydinräjähderikoksesta, kaappauksesta, terroristisessa tarkoituksessa tehdystä rikoksesta taikka sellaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta sellaiseen rikokseen.

Koko rangaistusaikaa suorittamaan määrätty päästetään ehdonalaiseen vapauteen rikoslain 2 c luvun 12 §:n mukaan, kun rangaistuksesta on suoritettu viisi kuudesosaa, jos vankia ei ole enää pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Harkinnassa voidaan myös ottaa huomioon vangin sitoutuminen noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja. Ehdonalainen vapauttaminen tämän momentin mukaan voi tapahtua aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kolme vuotta.

Tuomioistuin ratkaisee prosessiaineiston perusteella, onko rikoksentekijä vaarallinen toisten ihmisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Vaarallisuusarvio on asiantuntijalausunto, joka ei sido tuomioistuinta päätöksen teossa. Tuomioistuinlaitoksen oikeuspsykologista asiantuntemusta Suomessa on kritisoitu minimaaliseksi ja käytetty jopa ilmaisua, että tuomioistuimen rooli on toimia lähinnä asiantuntijalausuntojen kumileimasimena.⁵⁹

⁵⁸ PeVL 21/2005 vp, 1. - HE 262/2004 vp.

⁵⁹ Virolainen & Martikainen 2003, 290-291.

Koko rangaistusta vankilassa suorittavien vaarallisuusarvioinnilla pyritään selvittämään heidän riskinsä uusia väkivaltarikos, jollaisen he ovat jo aiemmin uusineet. Vaarallisuus arvioinnin luotettavuus on siis tärkeää vangille kuin yhteiskunnalle.

Osa oikeuspsykiatreista on sitä mieltä, että yksilön vaarallisuuden arviointi on epätarkoituksenmukaista sekä hyödytöntä ja että yksilön tulevaa väkivaltaisuutta ja vaarallisuutta voidaan kaikkein parhaiten ennustaa aikaisemmalla väkivaltaisuudella. Arviointimenetelmillä voidaan todeta tietyn ryhmän riski syyllistyä uuteen rikokseen, mutta yksilötasolla rikollisuuden ennustaminen ei ole täysin luotettavaa.⁶⁰

Vaarallisuusarvion merkitys on rikosentekijän oikeusturvan kannalta tärkeä, koska se vaikuttaa usein rangaistusajan pituuteen. Asiat, jotka ovat johtaneet siihen, että rikosentekijä on arvioitu vaaralliseksi voivat myös muuttua, joten siinäkin mielessä vaarallisuusarvion tekemiselle on olemassa peruste. Sen merkitys kuitenkin vähenee sen mukaan, mitä pidempään vanki suorittaa rangaistustaan vankilassa eli yli 12 vuoden jälkeen vaarallisuusarvion merkitys laskee. Tuomioistuimen asiantuntemuksella on myös suuri merkitys oikeusturvan kannalta, mitä enemmän tuomareilla on erityisosaamista oikeuspsykiatriasta ja -psykologiasta sitä paremmin he pystyvät arvioimaan asiantuntijoiden lausuntoja.

6.1 Mielentilatutkimus

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 45 §:n mukaan tuomioistuin voi määrätä rikosasian vastaajan mielentilan tutkittavaksi, jos tuomioistuin on oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 luvun 5 a §:n mukaisessa välituomiossaan todennut rikosasian vastaajan menetelleen syytteessä kuvatulla rangaistavaksi säädetyllä tavalla, vastaajan mielentilan tutkiminen on perusteltua ja vastaaja suostuu mielentilatutkimukseen tai hän on vangittuna tai häntä syytetään rikoksesta, josta voi seurata ankarampi rangaistus kuin vuosi vankeutta.

Ennen kuin tehdään rikoslain 2 c luvun 11 §:ssä tarkoitettu päätös koko rangaistusajan suorittamisesta vankilassa on oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 45 §:n mukaan syytetyn mielentila määrättävä tutkittavaksi. Tuomioistuimen on samalla pyydettävä lausunto siitä, onko syytettyä pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Vankilassa on enemmän mielenterveysongelmaisista kuin ennen. Tämä asettaa haasteita vankiloihin, jotta vangeilla olisi riittävästi oikeanlaista hoitoa saatavilla. Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyn näkökulmasta katsottuna herää kysymys kuinka koko rangaistusta

⁶⁰ HE 262/2004 vp, 29.

vankilassa suorittavien vaarallisuutta saataisiin hoidettua tai vähennettyä? Eristäminen tai pakkohoito eivät liene parhaimpia ratkaisuja ongelmaan.

6.2 Pakkohoito

Mielenterveyslain 2 luvun 8 §:n mukaan henkilö voidaan määrätä tahdostaan riippumatta psykiatriseen sairaalahoitoon vain, jos seuraavat kolme ehtoa täyttyvät:

- 1) hänen todetaan olevan mielisairas,
- 2) hän on mielisairautensa vuoksi hoidon tarpeessa siten, että hoitoon toimittamatta jättäminen olennaisesti pahentaisi hänen mielisairauttaan tai vakavasti vaarantaisi hänen terveyttään tai turvallisuuttaan taikka muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta,
- 3) mitkään muut mielenterveyspalvelut eivät sovellu käytettäväksi tai ovat riittämättömiä.

Ensimmäisessä kohdassa mielisairaalla tarkoitetaan lääketieteellisesti vakavaa mielenterveyden häiriötä esimerkiksi skitsofrenian eri muodot, psykoottinen masennustila ja kaksisuuntainen mielialahäiriö, johon liittyy todellisuudentajun häiriintyminen ja jota voidaan pitää psykoosina.⁶¹

Toisen kohdan mukaan mielisairaus voi pahentua hoitoon toimittamatta jättämisen vuoksi esimerkiksi silloin, kun potilas ei käytä lääkitystä, joka huomattavasti vähentää oireilua, tai kun sairaus muuten hoitamattomana etenee. Potilaan terveys tai turvallisuus saattaa vaarantua esimerkiksi silloin, kun hän ei psyykkisen oireilunsa takia kykene huolehtimaan itsestään. Tahdosta riippumattoman hoidon edellytykseksi ei sellaisenaan riitä esimerkiksi itsemurhavaara, päihteiden hallitsematon käyttö tai väkivaltaisuus⁶². Muiden henkilöiden terveyden tai turvallisuuden vaarantuminen voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, kun potilaan läheisten terveys vaarantuu selvästi tai mielenterveys järkkyy vakavasti tai kun hänen lastensa kehitys häiriintyy hänen sairautensa vuoksi.⁶³

⁶¹ Lääkärin käsikirja 2013.

⁶² Ks. HE 201/1989

⁶³ Lääkärin käsikirja 2013.

Kolmannen kohdassa esimerkiksi terveyskeskuslääkäri, joka on paikallisten olojen erityisasiantuntija, ottaa kantaa omassa tarkkailulähetteessään kysymykseen muiden mielenterveyspalveluiden riittävydestä tai käyttöön soveltuvuudesta.⁶⁴

Hoitoonmääräämisprosessi⁶⁵ etenee seuraavanlaisesti:

1. Terveyskeskuslääkäri tekee tarkkailulähetteen (M1).
2. Sairaalan poliklinikkalääkäri tai päivystävä lääkäri tekee päätöksen tarkkailuun ottamisesta.
3. Tutkimuksesta tarkkailuaikana vastaava lääkäri tekee tarkkailulausunnon (M2).
4. Psykiatrisesta hoidosta vastaava ylilääkäri tekee hoitoonmääräämispäätöksen (M3) tarkkailulähetteen ja -lausunnon, sairauskertomuksen ja mahdollisen henkilökohtaisen tutkimuksen perusteella.

Hoitoonmääräämisprosessin 1-2 kohdat etenevät mielenterveyslain 2 luku 9 c §:n mukaan, jossa selvitetään ovatko tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämisen edellytykset olemassa, jolloin henkilö voidaan ottaa tarkkailuun sairaalaan. Tarkkailuun ottaminen edellyttää aikaisintaan kolme päivää aikaisemmin laadittua tarkkailulähetettä. Lisäksi edellytetään, että henkilön tarkkailuun ottavassa sairaalassa työskentelevä virkasuhteinen lääkäri katsoo, että tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämisen edellytykset ovat todennäköisesti olemassa.

Hoitoonmääräämisprosessin 3 kohdasta säädetään mielenterveyslain 2 luvun 10 §:ssä, jonka mukaan tarkkailusta vastaavan lääkärin on annettava kirjallinen tarkkailulausunto potilaasta viimeistään neljäntenä päivänä tarkkailuun ottamispäivän jälkeen. Tarkkailulausunnon tulee sisältää perusteltu kannanotto siitä, ovatko edellytykset hoitoon määräämiseen tahdosta riippumatta olemassa.

Hoitoonmääräämisprosessin 4 kohdasta säädetään mielenterveyslain 11 §:ssä, jonka mukaan sairaalan psykiatrisesta hoidosta vastaava ylilääkäri tekee hoitoonmääräämispäätöksen tarkkailulähetteen, tarkkailulausunnon ja sairauskertomuksen perusteella kirjallisesti viimeistään neljäntenä päivänä tarkkailuun ottamispäivän jälkeen. Päätöksen tulee sisältää perusteltu

⁶⁴ Lääkärin käsikirja 2013.

⁶⁵ Lääkärin käsikirja 2013.

kannanotto siitä, ovatko edellytykset hoitoon määräämiseen tahdosta riippumatta olemassa, joka annetaan potilaalle tiedoksi viipymättä.

Lääkäri tekee testit ja toteaa vaarallisuusarvion sillä hetkellä. Tilanne voi aina muuttua. Lausunto ei myöskään tarkoita, että vanki olisi terve, vaikka pakkohoidon tarvetta ei sillä hetkellä olisikaan toisaalta oikealla diagnoosilla, hoidolla ja lääkityksellä eksyneestä lampaasta voi tulla jopa suurempaa kuin muista, jos pahan kierre saadaan muutettua hyvän kierteeksi.

Ennako-oletukset ja yleistäminen on vaarallista, onpa kyse elinkautisvangeista tai Pariisiin terrori-iskuista. Kaikki elinkautisvangit eivät ole loppuelämäänsä vaarallisia. Samoin voidaan todeta, että kaikki muslimit eivät myöskään ole terroristeja uskontonsa tähden.

Psykiatri Hannu Lauermaa lainaten: "Väkivaltainen potentiaali on meissä kaikissa, ja tappamisen mahdollisuus on osa biologiaamme. Sen ymmärtäminen ei tarkoita, että teot pitäisi hyväksyä. Vihaisina vaadimme esimerkiksi väkivaltarikollisille pitkiä rangaistuksia mahdollisimman kurjissa oloissa - vaikka tutkimusten valossa tiedetään, että sellainen tekisi useimmista vapautuessaan entistä vaarallisempia. Jotkut raivostuvat raiskaus- ja väkivaltautisista niin voimallisesti, että tulevat itse esittäneeksi laittoman uhkauksen."⁶⁶

7 Vankien oikeudet

Normikokonaisuus koostuu yllämainittujen lakien lisäksi myös kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 5 artiklan 4 kappaleen mukaan, kun eristäminen perustuu sellaisiin syihin, jotka saattavat muuttua kuten ihmisen vaarallisuus ja henkinen tasapainottomuus, tulee henkilöllä olla mahdollisuus saattaa eristämisen laillisuus tuomioistuimen tutkittavaksi tietyn ajan kuluttua eristämisen alkamisesta ja sen jälkeen kohtuullisin väliajoin.⁶⁷

Euroopan ihmistuomioistuimen mukaan rikosentekijän tuomitseminen elinkautiseen vankeusrangaistukseen ei ole kiellettyä eikä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklan vastaista, mutta peruuttamattoman elinkautisen vankeusrangaistuksen määrääminen voi olla ristiriidassa 3 artiklan kanssa. Elinkautisvangilla tulee olla mahdollisuus päästä ehdonalaiseen vapauteen.⁶⁸

⁶⁶ Lehto 2015.

⁶⁷ HE 262/2004 vp, 27.

⁶⁸ EIT Rrapo vs Albania. 2012. Ks. EIT Harkins and Edwards vs The United Kingdom 2012, (pakollinen elinkautisvankeus alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta on suhteeton rangaistus). EIT Vinter and others vs The United Kingdom 2013 (suhteeton rangaistus loukkaa ihmisoikeussopi-

EIT on pohtinut myös elinkautiseen vankeuteen liittyviä kysymyksiä esimerkiksi tapauksessa EIT Rrapo vs Albania, jossa käsiteltiin kysymystä edelleen luovutettavan kaltoin kohtelusta, kun oli vaaraa siitä, että hänelle määrättäisiin elinkautinen vapausrangaistus ilman mahdollisuutta päästä ehdonalaiseen vapauteen.

EIS 3 artiklan mukaan ketään ei saa kiduttaa, eikä kohdella tai rangaista epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla (kidutuksen kieltö). Valtiot eivät voi karkottaa tai luovuttaa henkilöitä, jotka saattavat joutua kidutuksen, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun kohteeksi.

Rrapo on Albanian ja Amerikan kansalainen. Hänet pidätettiin Albaniassa ja Yhdysvaltain lähetystö pyysi hänen vangitsemistaan luovuttamista varten. Rrapoa syytettiin osallisuudesta järjestäytyneen rikollisjoukkion puitteissa tehtyihin törkeisiin väkivalta-, huume- ja anastusrikoksiin sekä murhasta. Teoista seurasi elinkautinen tai määräaikainen vapausrangaistus. Yhdestä teosta saattoi seurata kuolemanrangaistus, jonka käyttämisestä Yhdysvallat luopui. Alioikeus antoi luvan Rrapon luovuttamiselle, jonka jälkeen hän myönsi yhdysvaltalaisen syyttäjän kanssa tekemänsä sopimuksen jälkeen syyllisyytensä. Hänet tuomittiin heinäkuussa 2012 vankeuteen 80 kuukaudeksi. Sen jälkeen hän olisi valvotussa vapaudessa 3 vuoden ajan.

Rrapo valitti EIS 3 artiklan rikkomusta, koska hänelle oli määrätty elinkautinen vapausrangaistus ilman mahdollisuutta päästä ehdonalaiseen vapauteen. EIT toteasi, että elinkautiseen vankeuteen määrääminen ei itsessään ollut EIS:n vastaista. Ellei elinkautisella vangilla ollut pääsyä ehdonalaiseen vapauteen, artiklan rikkomusta harkittaessa oli otettava huomioon, oliko vankeudessa pitämiseksi edelleen jokin hyväksyttävä penologinen peruste ja oliko lain nojalla tai tosiasiallisesti mahdotonta lieventää rangaistusta.

Rrapo oli vapaaehtoisesti ja tietoisesti tehnyt asiassa sopimuksen syyttäjän kanssa eikä hän ollut näyttänyt, että hänen vankeudelleen ei luovutuksen aikaan ollut hyväksyttäviä penologisia perusteita. Rrapo oli tuomittu 80 kuukaudeksi vankeuteen. Näissä oloissa EIT katsoi, että valitus oli näiltä osin ilmeisen perusteeton.

muksen 3 artiklan mukaisia oikeuksia). EIT Kafkaris vs Cyprus 2008 (pakollinen elinkautisvankeus ilman vapautumismahdollisuutta on suhteeton rangaistus, ei 3 artiklan loukkausta, kun kansallinen laki antaa mahdollisuuden arvioida sen lieventämistä, anteeksiantoa, päättämistä tai vangin ehdonalaista vapauttamista).

Jokaisella myös vangeilla on perustuslain 7 §:n mukaan oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.

Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Käsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.

Hallintolain 2 luvun 6 §:n mukaan viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti sekä käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin. Viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia.

Oikeus hyvään hallintoon on myös vangeilla. Suljetuissa laitoksissa olevilla on lähtökohtaisesti sama perusoikeussuoja kuin muillakin. Vankeinhoidon osalta hyvään hallintoon kuuluvista menettelyistä on säädetty vankeuslaissa ja tutkintavankeuslaissa. Hallintolain ja erityislakien soveltamisen suhde on määritelty hallintolain 5 §:ssä siten, että jos muussa laissa on hallintolaista poikkeavia säännöksiä, niitä sovelletaan hallintolain asemesta.⁶⁹

Vankeuslain 1 luvun 3 §:n mukaan vankeuden sisältönä on vapauden menetys tai sen rajoittaminen. Vangin oikeuksiin tai olosuhteisiin ei saa asettaa muita rajoituksia kuin niitä, joista säädetään lailla tai jotka välttämättä seuraavat itse rangaistuksesta. Vankeus on pantava täytäntöön siten, että se on turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja vangeille. Vankeuden aikana kukaan ei saa oikeudettomasti puuttua vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Vankilan olot on järjestettävä niin pitkälle kuin mahdollista vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja. Lisäksi vangin mahdollisuuksia ylläpitää terveyttään ja toimintakykyään on tuettava sekä pyrittävä ehkäisemään vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja.

Vankien kohtelusta säädetään vankeuslain 1 luvun 5 §:n mukaan vankeja ei saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa keskenään eri asemaan rodun, kansallisen tai etnisen alkuperän, ihonvärin, kielen, sukupuolen, iän, perhesuhteiden, sukupuolisen suuntautumisen, terveydentilan, vammaisuuden, uskonnon, yhteiskunnallisen mielipiteen, poliittisen tai ammatillisen toiminnan taikka muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

⁶⁹ Ojala 2010, 232.

Vankeuslain 4 luvun 4 §:n mukaan vangille on viipymättä hänen saavuttuaan vankilaan tiedotettava sen oloista sekä vankien oikeuksista ja velvollisuuksista. Tietoja on oltava saatavana yleisimmin käytetyillä kielillä vankilassa olevien vankien tarpeiden mukaan. Ulkomaiselle vangille on tiedotettava 13 luvun 15 §:n mukaisesta mahdollisuudesta olla yhteydessä kotimaansa edustustoon. Ulkomaiselle vangille on mahdollisuuksien mukaan annettava myös tulkitsemisapua. Viittomakieltä käyttävälle tai vammaisuuden vuoksi tulkitsemisapua tarvitsevalle vangille on annettava tarpeellista tulkitsemis- ja käännösapua. Lisäksi vankien saatavilla on oltava kokoelma vankeja koskevista laeista, asetuksista ja muista säännöksistä.

Kokonaisuudessaan vankeuslaki käsittää kattavasti vangin oikeuksia ja velvollisuuksia. Se sisältää muun muassa yleiset säännökset, täytäntöönpanon aloittamisen ja vankilaan sijoittamisen, vankeuden täytäntöönpanon sisällön ja vangin yhteydet vankilan ulkopuolelle.

Eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävänä on valvoa vankien kohtelua toimittamalla tarkastuksia vankiloissa ja muissa suljetuissa laitoksissa, koska vangit ovat erityisen haavoittuvassa ja alisteisessa asemassa suhteessa heidän kohtelustaan vastuussa oleviin.⁷⁰

Oikeusasiamies on vankeinhoitolaitoksen oman valvonnan lisäksi ainoa ulkopuolinen taho, jonka puoleen vanki on voinut kääntyä, jos hän on kokenut tulleen huonosti kohdelluksi vankilassa tai hänen oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös on ollut loukkaava.⁷¹

8 Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettely

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelylain säätämiseen vaikutti elinkautisrangaistuksen pituuden epävarmuus, joka aiheutti sen, että vanki ja vankeinhoitoviranomaiset eivät voineet suunnitella rangaistusaikana suoritettavia toimenpiteitä puhumattakaan tulevaisuuden suunnittelusta vapauttamisen jälkeen.⁷²

Ongelmallisena nähtiin myös, että elinkautisesta vankeudesta voi vapautua vain tasavallan presidentin myöntämän armahduksen kautta, josta oli muodostunut säännöllinen rangaistuslaitoksesta vapauttamisen muoto. Armahdusta tulisi käyttää vain yksittäistapauksessa esimerkiksi silloin, jos se johtaisi rikoksentekijän kannalta kohtuuttomaan lopputulokseen. Tästä johtuen presidentin armahduksesta siirryttiin pitkäai-

⁷⁰ Ojala 2010, 221.

⁷¹ Ojala 2010, 221.

⁷² HE 262/2004 vp, 31.

kaisvankien vapauttamismenettelyyn, jotta vapauttamisajankohta muodostuisi ennustettavammaksi.⁷³

Pakkolaitosvangit eli vangit, jotka suorittavat koko rangaistuksen rangaistuslaitoksessa pystyivät vapautumaan aiemmin vankilaoikeuden kautta. Vankilaoikeuteen kuuluivat vankeinhoitolaitoksen päällikkö sekä neljä muuta tasavallan presidentin viideksi vuodeksi kerrallaan määräämää jäsentä, joista kahdella tuli olla kokemusta tuomaritoimesta ja yhden tuli olla mielisairaanhoidon perehtynyt lääkäri.⁷⁴

Ongelmallisena nähtiin se, että vankilaoikeutta ei kokoonpanonsa vuoksi voitu pitää Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan mukaisena riippumattomana ja puolueettomana tuomioistuimena eikä myöskään Suomen perustuslain 3 §:n 3 momentin mukaisena riippumattomana tuomioistuimena, vaan hallinnollisena elimenä. Vankilaoikeus lakkautettiin, koska sen toimintasektori oli hyvin kapea eikä sitä pystytty laajentamaan. Pakkolaitosvankien osalta siirryttiin vankilaoikeudesta myös pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyyn.⁷⁵

Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyistä astui voimaan 1.10.2006, joka kasvatti samalla tuomioistuinten roolia. Pitkäaikaisvangilla tarkoitetaan elinkautisvankeja ja koko rangaistusta vankilassa suorittavia, josta ennen käytettiin termejä vaaralliset rikoksenuusijat, pakkolaitokseen eristetyt tai pakkolaitosvangit. Pitkäaikaisvankien ehdonalaisesta vapaudesta päättää Helsingin hovioikeus. Päätöksen teko on keskitetty yhteen tuomioistuimeen, koska kysymyksessä on rikoksentehtäjän vaarallisuuden arvioinnista ja päätöksiä tehdään vain muutamia kymmeniä vuosittain, joten keskittämällä luodaan yhtenäinen pohja oikeuskäytännölle ja varmistetaan riittävä asiantuntemus. Helsingin hovioikeuden valintaa vaikutti erityisesti, että sen läheisyydessä on pitkäaikaisvankien säilyttämiseen soveltuvat vankilat ja oikeuspsykiatrinen asiantuntemus.⁷⁶

Helsingin hovioikeus on asiallisesti ja alueellisesti ainoa toimivaltainen tuomioistuin pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyssä. Hovioikeus on päätösvaltainen kolmen jäsenen kokoonpanossa, poikkeuksena oikeusavun myöntäminen ja avustajan määrääminen, josta voi päättää yksi jäsen.⁷⁷

⁷³ HE 262/2004 vp, 31.

⁷⁴ HE 262/2004 vp, 27-30.

⁷⁵ HE 262/2004 vp, 27-30.

⁷⁶ Mohell & Pajuoja 2006, 303, 318-319.

⁷⁷ Rautio 2007, 450.

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelylakia muutettiin vuonna 2011, jonka myötä koko rangaistusta vankilassa suorittavien lisäksi elinkautisvangeista tulee hankkia arvio vangin ris- kistä syyllystyä uuteen väkivaltarikokseen.

Tasavallan presidentti voi edelleen perustuslain 105 §:n mukaan armahtaa yksittäistapaukses- sa elinkautisesta vankeudesta ja koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa saatuaan lau- sunnon korkeimmalta oikeudelta. Rikosseuraamusvirastolta pyydetään lausunto armahdusasi- oissa ja pitkäaikaisvankien ehdonalaisesta vapauttamisesta ja sillä on velvollisuus ilmoittaa lausuntoja antaessa onko toinen menettely samanaikaisesti vireillä, näin välttytään tietämät- tömistä rinnakkaisista prosesseista.⁷⁸

8.1 Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessi

Hakija on yleensä pitkäaikaisvanki, mutta myös Rise voi olla hakijana, kun vanki on hoidossa vankilan ulkopuolella tai siihen on muu erityinen syy esimerkiksi vangin vakava sairaus, vam- ma tai korkea ikä. Rise on asianosainen ja vangin vastapuoli, se voi tehdä hakemuksen vangin puolesta tai puoltaa vangin tekemää hakemusta. Lisäksi sillä on muutoksenhakuoikeus hovioi- keuden päätökseen.⁷⁹

Elinkautisvanki voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan hänen suoritettuaan rangaistuksesta kaksitoista vuotta tai, jos rikos on tehty 18-20 vuotiaana hänet voidaan va- pauttaa elinkautisesta ehdonalaiseen aikaisintaan, kun rangaistuksesta on suoritettu kymme- nen vuotta. Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei voida tuomita elinkautista. Tasavallan presidentillä on edelleen armahdusoikeus.⁸⁰

Rikoslain 2 c luvun 10 §:n 2 momentin mukaan harkittaessa kysymystä elinkautisvangin eh- donalaiseen vapauteen päästämistä kiinnitettäisiin huomiota elinkautiseen vankeusrangais- tukseen johtaneen rikoksen tai rikosten laatuun, tuomitun mahdolliseen myöhempään rikolli- suuteen. Vankeuslain 4 luvun 6 §:n mukaan vapauttamisharkinnassa tulee ottaa huomioon tar- koitetun rangaistusajan suunnitelman noudattaminen ja vankila-aikainen käyttäytyminen muutenkin.

Rikoslain 2c luku 12 §:n mukaan koko rangaistusaikaa suorittamaan määrätty päästetään eh- donalaiseen vapauteen hänen suoritettuaan rangaistuksesta viisi kuudesosaa, jos häntä ei enää ole pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Harkin-

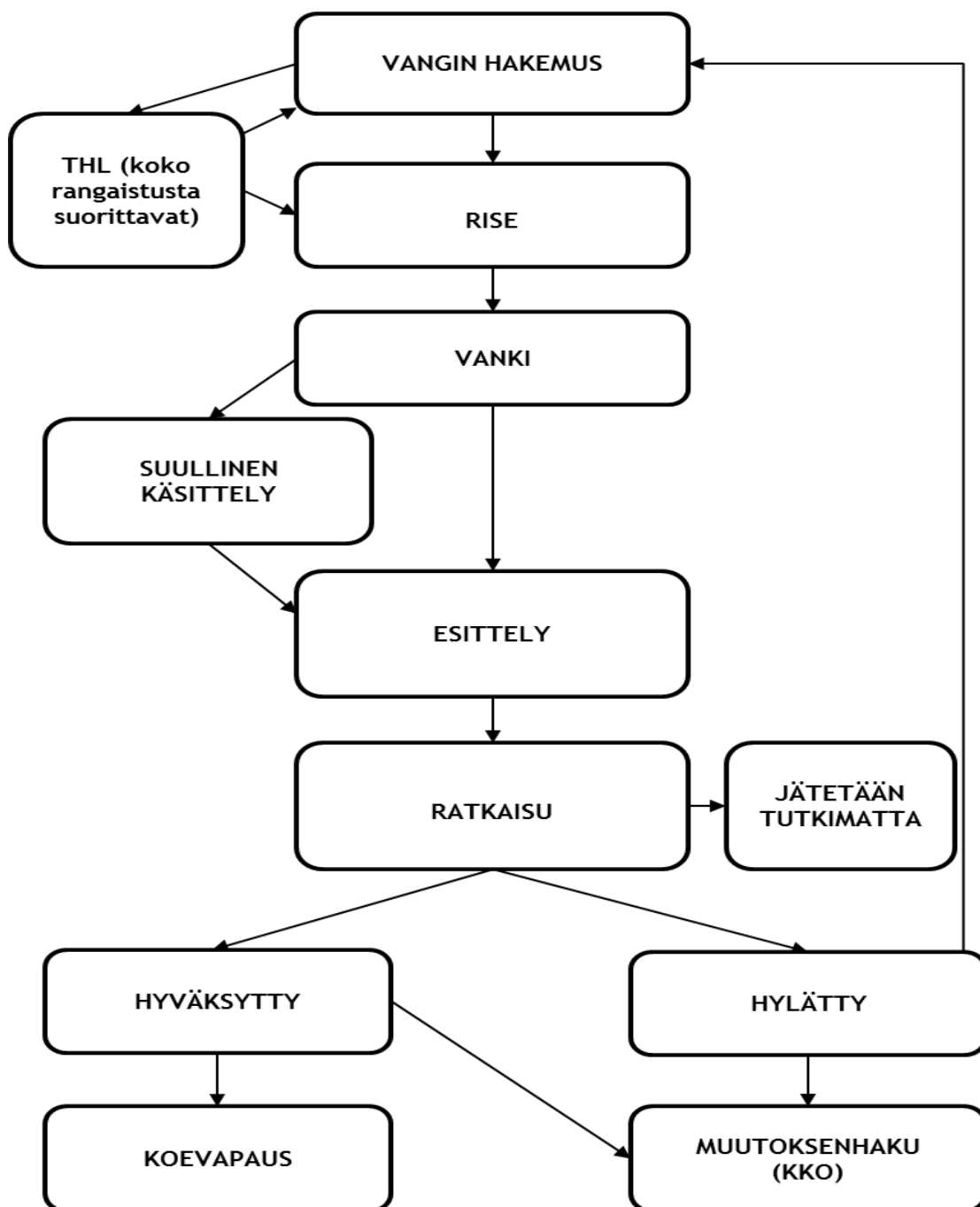
⁷⁸ Mohell & Pajuoja 2006, 319.

⁷⁹ Rautio 2007, 450.

⁸⁰ Rautio 2007, 445.

nassa voidaan myös ottaa huomioon vangin sitoutuminen noudattamaan valvotusta koevapau-
desta annetun lain 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoi-
toa ja tukea koskevia ehtoja. Ehdonalainen vapauttaminen tämän momentin mukaan voi ta-
pahtua aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kolme vuotta.

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessin kuva on syntynyt havainnoimalla työtä Hel-
singin hovioikeudessa.

Kuva 1 Pitkäaikaisvankien vapauttamisprosessi

8.2 Vangin hakemus

Pitkäaikaisvangin ehdonalaista vapauttamista koskeva prosessi käynnistyy yleensä vangin vapaamuotoisella tai joissakin tapauksissa Risen hakemuksella (esimerkiksi aivohalvaustapauksessa tai kun vanki ei itse hae vapauttamista, vaikka vapauttamiskriteerit täyttyisivät) Helsingin hovioikeuteen.

Hakemus sisältää yleensä pyynnön päästä ehdonalaiseen vapauteen, koevapauteen ja saada oikeusapua. Se voidaan lähettää tuomioistuimeen kaksi vuotta ennen aikaisinta mahdollista vapauttamisajankohtaa, jos se saapuu ennen tätä hakemus voidaan jättää odottamaan tai se voidaan hylätä ennenaikaisena tai jättää tutkimatta, jos elinkautisvanki tekee hakemuksen pian vankilaan saapumisesta.⁸¹

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelylain 5 §:n vangilla on mahdollisuus hakea pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyn johdosta oikeusapua kuten oikeusapulaissa (257/2002) säädetään. Oikeusapulain 10 §:n 1 momentissa tarkoitettua selvitystä taloudellisista olosuhteista ei tarvitse esittää. Oikeusavun myöntämisestä päättää tuomioistuin. Risen nimetessä todistajan tai muun henkilön, jolle maksetaan aiheutuneet kustannukset valtion varoista todistelukustannuksista annetun lain mukaan (666/1972), ei vankia voida velvoittaa korvaamaan näitä kustannuksia valtiolle. Vangin nimeämät todistajat saavat korvauksen valtion varoista. Korvauksen suuruudesta määrätään valtioneuvoston asetuksessa (619/2013).

Kanslianhoitaja tarkistaa onko vanki tehnyt aikaisempia hakemuksia. Kanslianhoitaja tilaa viimeisimmän hakemuksen asiakirjat arkistosta ja tulostaa asianhallinnasta asiaa koskevan ratkaisun vireillä olevan hakemuksen mukaan. Jos aikaisempaa hakemusta ei ole, merkintä tarkistuksesta tehdään asiakirjojen kansilehdelle. Kanslianhoitaja tulostaa rikosrekisterin otteen, josta ilmenee mistä käräjäoikeudesta tai hovioikeudesta tilataan tuomio, jolla vanki on tuomittu elinkautiseen vankeuteen. Lisäksi tulostetaan vankitiedot, josta selviää mistä vankilasta nimilehti tilataan.

Nimilehdestä ilmenevät vangin henkilötiedot, täytäntöönpanotiedot, tuomiotiedot, rangaistusaikalaskelma, tuomioistuinkäsittelyt, maksuajalla olevat sakot (sakon muuntorangaistukset), saapumiset ja siirrot (esimerkiksi siirrot suljettuun vankilaan), sijoittelupäätökset (esimerkiksi sijoittelulaitos, perustelut, lisätiedot), muut passitukset (esimerkiksi sairaalaan tutkimuksia varten, hammaslääkärit), vapauttamispäätökset (aiemmat ehdonalaiseen vapauteen päästämistä koskevat asiat), muut tiedot (esimerkiksi tasavallan presidentille tehdyt armo-

⁸¹ Rautio 2007, 451-452.

anomukset), kertymätiedot (esimerkiksi poistumisluvat, opintoluvat, karkaamiset ja avolaitoksesta luvatta poistumiset, lomapäivät).

Tämä jälkeen kanslianhoitaja jakaa jutun valmistelevälle jäsenelle sekä luo päätöspohjan asin hallintaan, jonka jälkeen asiakirjat toimitetaan valmistelevälle jäsenelle tai esittelijälle, jos asiaan on määrätty esittelijä.

8.2.1 Jätetään tutkimatta

Valmistelusta vastaava jäsen (vvj) tai esittelijä tarkistaa onko kysymyksessä pitkäaikaisvanki eli elinkautisvanki vai koko rangaistusta vankilassa suorittava ja onko hakemus tehty ennenaikaisesti. Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelylain 2 §:n 1 momentin mukaan asian valmistelu hovioikeudessa alkaa, kun hakemus saapuu hovioikeuteen, kuitenkin aikaisintaan kaksi vuotta ennen mahdollista vapauttamisajankohtaa. Vvj tai esittelijä tarkistaa myös onko hakemus tehty karenssiajan kuluessa, jolloin asia jätetään tutkimatta. Karenssiaikaa ei tule, jos vanki peruuttaa hakemuksensa hovioikeuden käsittelyn aikana esimerkiksi kun vapauttamisen edellytykset eivät vielä täyty⁸².

Hakemuksen ollessa puutteellinen esittelijä laatii täydennyskehotuksen vvj:n kanssa ja tämän jälkeen kanslia huolehtii sen toimittamisesta. Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelylain 2 §:n 2 momentin mukaan, jos vankia ei päästetä ehdonalaan vapauteen, asia voidaan saattaa hovioikeuden uudelleen ratkaistavaksi vuoden kuluttua hylkäävästä päätöksestä.

8.3 Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) hoitaa mielentilatutkimuksiin ja vaarallisuusarvioihin liittyvää toimintaa vastaanottamalla tutkimuspyyntöjä, päättämällä tutkimuspaikasta ja myöntämällä mahdollisen jatkoajan. THL käsittelee lausunnot, joiden perusteella se antaa tuomioistuimelle oman lausuntonsa epäillyn tai syytetyn mielentilasta tai vaarallisuudesta ja määrää tarvittaessa psykiatriseen sairaalahoitoon tai kehitysvammaisten erityishuoltoon. Mielentilatutkimuksiin ja vaarallisuusarvioihin liittyvät asiat käsitellään THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnassa.⁸³

Suomessa on tehty vuosien 2006-2010 aikana 120-130 mielentilatutkimusta vuodessa. Tutkimuksia suorittavia yksiköitä on tällä hetkellä kahdeksan: Valtion mielisairaalat Kuopiossa ja Vaasassa, HUS/Kellokosken sairaala, Oulun yliopistollisen sairaalan psykiatrian klinikka, Tam-

⁸² Hartoneva ym. 2015, 455.

⁸³ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011, 2.

pereen yliopistollisen sairaalan Oikeuspsykiatrian vastuuyksikkö ja Erityisen vaikeahoitoisten alaikäisten psykiatrinen tutkimus- ja hoitoyksikkö (EVA-yksikkö) sekä Psykiatrisen vankisairaalan Turun ja Vantaan yksiköt.⁸⁴

8.3.1 Vaarallisuusarvio

Helsingin hovioikeus lähettää lausuntopyynnön THL:lle ja Riselle, kun koko rangaistusaikaa vankilassa suorittamaan määrätty on suorittanut rangaistuksestaan viisi kuudesosaa ja anoo ehdonalaiseen vapauteen pääsyä. Rise antaa lausuntonsa saatuaan THL:n lausunnon.⁸⁵

Ehdonalainen vapauttaminen voi tapahtua aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kolme vuotta, eikä henkilöä ole enää pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.⁸⁶

Vaarallisuusarvion suorittamisesta (tutkimuksen ajaksi tutkimuspaikkaan ottamisesta) ei ole lainsäädännössä samanlaisia säädöksiä kuin mielentilatutkimuksen suorittamisesta. Hovioikeuden pyytämät vaarallisuusarviot vangituista henkilöistä suoritetaan Psykiatrisessa vankisairaalassa ja niiden suorittamiseen edellytetään tutkittavan suostumusta. Vaarallisuuden arviointi on keskitetty tutkimusyksiköihin, joissa on vaarallisuuden arviointimenetelmien käytöstä kokemusta omaavia tutkijoita.⁸⁷

Vaarallisuusarviolausunnosta käy ilmi esimerkiksi aiemmin suoritettu mielentilalausunto, vaarallisuusarvio sekä arvioinnin kannalta merkitykselliset tiedot vankeinhoidon asiakirjoista ja vangin oma kuvaus tilanteestaan. Vaarallisuuden arvioinnissa käytetään sekä kliinistä arviointia että soveltuvia strukturoituja arviointimenetelmiä (esimerkiksi PCL-R, HCR-20), joissa tarkastellaan esimerkiksi henkilön aiempaa väkivaltaisuutta ja väkivaltaan liittyviä riskitekijöitä tulevaisuudessa. Arviossa on mukana myös psykologin suorittama tutkimus. Johtopäätöksissä esitetään selkeä kannanotto perusteluineen henkilön vaarallisuudesta muiden hengelle, terveydelle tai vapaudelle.⁸⁸

⁸⁴ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011, 2.

⁸⁵ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011, 16.

⁸⁶ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011, 16.

⁸⁷ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011, 16.

⁸⁸ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011, 17.

8.4 Rikosseuraamuslaitos

Rise vastaa rangaistusten täytäntöönpanosta ja tutkintavankeuden toimeenpanosta. Se toimii oikeusministeriön ohjauksessa ja toteuttaa ministeriön linjausten mukaista kriminaalipolitiikkaa. Laitoksen tehtävänä on huolehtia, että tuomioistuimien määräämät rangaistukset pannaan täytäntöön lainmukaisesti ja turvallisesti. Sen erityisenä tavoitteena on parantaa yhteiskunnan turvallisuutta vähentämällä tuomittujen riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin.⁸⁹

Suomi jakaantuu Etelä-Suomen (Helsinki), Länsi-Suomen (Tampere) ja Itä- ja Pohjois-Suomen (Kuopio) rikosseuraamusalueeseen, joissa jokaisella alueella toimii arviointikeskus, joka vastaa laitoksiin sijoittamisesta sekä tutkintavankeuden kautta vankilaan tulevien tuomittujen arvioinnista ja sen perusteella tehtävästä rangaistusajan suunnittelusta.⁹⁰

Risen strategiana on avoimempi rangaistusten täytäntöönpano eli pyrkimyksenä on avolaitosten ja yhdyskuntaseuraamusten käytön lisääminen. Rangaistusajan tavoitteena on ohjata tuomittua kohti rikoksetonta elämää kehittämällä tuomitun valmiuksia suoriutua elämästä tuomion jälkeen. Vankeuslain perusajatuksia on vaiheittainen, hallittu vapauttaminen, jota puoltaa myös yhteiskunnan turvallisuusnäkökulma.⁹¹

8.4.1 Pitkäaikaisvankien vapauttamishakemusten käsittely Rikosseuraamuslaitoksessa

Hovioikeuden lausuntopyynnön elinkautisvangista saavuttua Riseen kirjaa kirjaamo asian hallintodiaariin ja jakaa lausuntopyynnön sihteerille, joka tilaa riskiarviointiajan Psykiatrisesta vankisairaala.⁹²

Rise pyytää vankilan johtajan, rikosseuraamusesimiehen ja rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen johtajan lausunnon. Risen lausuntoon liitetään Psykiatrisen vankisairaalan ylilääkärin ja psykologin lausunto, jotka toimitetaan kaikki lausunnon yhteydessä hovioikeuteen ja tiedoksi vangille (asiamiehelle).

Riskiarviointiajan ja -paikan (Turun tai Vantaan psykiatrinen vankisairaala) varmistuttua sihteerin lähettää lausuntopyynnöt vankilan ja arviointikeskuksen johtajille. Vanki viettää 1-2 viikkoa tutkimusyksikössä⁹³. Lausunnon antamisen määräpäivät ovat noin kuukauden päästä

⁸⁹ Rikosseuraamuslaitos 2015b, 3.

⁹⁰ Rikosseuraamuslaitos 2015b, 5.

⁹¹ Rikosseuraamuslaitos 2015b, 5.

⁹² Niinivaara 2015.

⁹³ Hartoneva ym. 2015, 453-454.

riskiarvioinnin suunnitellusta ajankohdasta. Väkivaltariskiä arvioidaan asteikolla matala, keskitaso tai korkea ja siihen vaikuttaa esimerkiksi persoonallisuuden häiriintyneisyys tai toistuva väkivaltaisuus.⁹⁴

Sihteeri koostaa saaduista selvityksistä ja vankitietojärjestelmän tiedoista koosteen (lausuntorungon) ja jakaa lakimiesten käsiteltäväksi. Vapauttamishakemuksia käsitteleviä lakimiehiä on 1.8.2015 lähtien ollut kolme aikaisemman yhden sijaan.⁹⁵

Lakimies tarkastaa lausuntorungon ja valmistelee Risen kannanoton sekä pyytää tarvittaessa lisäselvityksiä vankilasta tai arviointikeskuksesta. Muistio kiertää Risen keskushallintoyksikössä kommentoitavana 2-3 johtajalla tai erityisasiantuntijalla, jonka jälkeen pääjohtaja hyväksyy lakimiehen esittelemän lausunnon.⁹⁶

Sihteeri lähettää alkuperäisen lausunnon liitteineen Helsingin hovioikeuteen sekä kopiot asiakirjoista joko vangin asiamiehelle tai vankilan johtajalle, joka toimittaa ne vangille, mikäli hänellä ei ole asiamiestä. Asiakirjat toimitetaan vangille suljetussa kuoressa.⁹⁷ Risen antama lausunto on salassa pidettävä asiakirja viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n 1 momentin 27 mukaan.

Asioiden kulku on samanlainen koko rangaistusta rangaistuslaitoksessa suorittamaan määrättyjen vankien kohdalla muutamien poikkeuksin. THL:sta saapuu tieto vaarallisuusarvion alkamisajankohdasta, jonka jälkeen sihteeri lähettää lausuntopyynnöt vankilan ja arviointikeskuksen johtajille. Lausunnon antamisen määräpäivä on noin kaksi viikkoa vaarallisuusarviointi alkamisesta. Rise ei toimita vangille kopiota THL:n lausunnosta.⁹⁸

Risen lausunnon antaa pääjohtaja ja lakimies. Lausunnosta ilmenee ketkä ovat antaneet selvityksen vangin hakemuksen johdosta. Lausunto sisältää rikokset, joista hakija on tuomittu elinkautiseen vankeusrangaistukseen.⁹⁹

Rangaistuksen suorittamisosiossa ilmenee esimerkiksi vankilat, joissa vanki on suorittanut rangaistustaan, milloin hakija on tullut suorittaneeksi elinkautista vankeusrangaistusta vä-

⁹⁴ Niinivaara 2015.

⁹⁵ Niinivaara 2015.

⁹⁶ Niinivaara 2015.

⁹⁷ Niinivaara 2015.

⁹⁸ Niinivaara 2015.

⁹⁹ Niinivaara 2015.

himmäisajan, rangaistusajan suunnitelmasta, käytöksestä vankilassa, vankitietojärjestelmään kirjatuista ilmoituksista ja poistumisluvista.

Rangaistusajan suunnitelma sisältää päivittämistiedot, tavoitteet, hakijan vahvuuksia ja riskitekijöitä. Lisäksi tiivistelmät vankilan lausunnosta (esimerkiksi laitospäättymisestä, osallistumisesta vankilan toimintoihin, vankilan johtajan arviota siviiliin sopeutumisesta, vapautteen liittyvistä valmistavista toimenpiteistä, perhesuhteista) ja arviointikeskuksen lausunnosta (esimerkiksi koulutukseen liittyvät asiat, tiedot päihteiden käytöstä, koevapauden valmisteluun varattava aika ja valvotun koevapauden pituus).

Lopuksi lausunnossa on kannanotto vangin hakemuksesta. Kannanotossa on yhteenveto rangaistusajasta ja vapauttamissuunnitelmasta, psykiatrisen vankisairaalan lausunto (joko Turun tai Vantaan yksikön), riskiarvio syyllistyä väkivaltarikokseen uudestaan, aika, jonka vanki on suorittanut elinkautista vankeusrangaistusta lausunnonantohetkellä ja vangin tilanteen kehittyminen positiivisempaan suuntaan. Lausunnossa todetaan puoltaako vai vastustaako Rise ehdonalaista vapauttamista ja valvotun koevapauden pituus (esimerkiksi kuusi kuukautta) ennen ehdonalaista vapautteen päättämistä ja koevapauden valmisteluun varattava aika (esimerkiksi kuusi kuukautta).

Risen lausuntoon vaikuttavat erityisesti suoritettujen rangaistusten pituus, avolaitokseen sijoittuminen, saattamattomat poistumisluvat ja rangaistusajan suunnitelma sekä vankeusaikaiset rikkomukset.

8.5 Vankilan johtajan lausunto

Harkittaessa kysymystä ehdonalaisesta vapauttamisesta kiinnitetään huomiota elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneen rikoksen tai rikosten laatuun ja tuomitun mahdolliseen myöhempään rikollisuuteen. Rikoslain 2c luvun 9 §:n 2 momentin mukaan ehdonalaista vapauttamista voidaan lykätä ilman vangin suostumusta, jos vangin käyttäytymisen tai hänen esittämiensä uhkausten johdosta on olemassa ilmeinen vaara, että vanki vapauduttuaan syyllistyy henkeä, terveyttä tai vapautta törkeästi loukkaavaan rikokseen ja vapauttamisen lykkääminen on tarpeen rikoksen estämiseksi.

Vankilan johtajan lausunnossa otetaan huomioon myös vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä tarkoitetun rangaistusajan suunnitelman toteutuminen ja vankila-aikainen käyttäytyminen.

Edellä mainitussa lainkohdassa säädetty rangaistusajan suunnitelma sisältää suunnitelman vangin sijoittamisesta, toiminnasta rangaistusaikana, valvotusta koevapaudesta ja ehdonalaista vapauttamisesta sekä poistumislupien myöntämisestä. Hyvissä ajoin ennen vangin to-

dennäköistä vapauttamista suunnitelmaa täydennetään vapauttamissuunnitelmalla ja valvontasuunnitelmalla.

Vapauttamissuunnitelmaa laadittaessa arvioidaan tarvittavassa laajuudessa vangin edellytykset selviytyä vapaudessa sekä hänen palvelujen tarpeensa. Valvontasuunnitelmaan sovelletaan, mitä ehdonalaisen vapauden valvonnasta annetussa laissa (782/2005) säädetään.

Saman lainkohdan mukaan rangaistusajan suunnitelman sisällössä ja laajuudessa otetaan huomioon vangin rangaistusajan pituus, aikaisemmat vankeusrangaistukset, vangin työ- ja toimintakyky sekä hänen henkilöstään, rikollisuudestaan ja olosuhteistaan saadut tiedot.

Näiden lakien pohjalta vankilan johtaja antaa lausunnon, josta ilmenee rangaistusajan käytös, rangaistusajan suunnitelma, siviilielämän mahdolliset haasteet ja kannanotto ehdonalaisesta vapautumisesta. Vankilan johtajan lausunnon liitteenä voi olla esimerkiksi vankilan rangaistusajan suunnitelmien vastuuhenkilön lausunto, jossa ilmenee vangin rangaistusajan suunnitelman toteutuminen esimerkiksi tavoitteiden eteneminen.

8.6 Psykiatrisen vankisairaalan lausunto

Psykiatrisia vankisairaala yksiköitä, jotka antavat lausuntoja on tällä hetkellä kaksi Turku ja Vantaa. Lausunnon antaa psykologi ja esimerkiksi ylilääkäri. Psykologin lausunnosta ilmenee tutkittava, tutkimusaika ja tutkimusmenetelmät, joita väkivaltaisuusriskin arvioinnissa on käytetty esimerkiksi HCR-20 V3, The Historical-Clinical-Risk Assessment-20 V3. Lääkäri antaa lausunnon oikeuspsykiatrisesta riskiarvioista, josta ilmenee tutkimuksen toteutus, tutkittavan taustatiedot, tiedot vankijärjestelmästä, osastoseuranta, tutkimusmenetelmät, tutkimusjaksion havainnot ja lopuksi riskiarvio ja perustelut.

Riski- ja tarvearviosta ilmenee vangin tiedot, toimintakyky, uusimisriskitekijät, laitosturvallisuus, nykyiset rikokset, asuminen ja arkiselviytyminen, tulot ja talous, koulutus ja työllisyys, sosiaaliset sidokset, alkoholin ja huumausaineiden käyttö, ajattelu ja käyttäytyminen sekä asenteet. Kaikki osiot on pisteytetty ja niitä verrataan osion maksimi kokonaispistemäärään.

Vapauttamissuunnitelmassa käydään läpi asumiseen, toimeentuloon, koulutukseen ja työllisyyteen liittyviä asioita.

8.7 Arviointikeskuksen lausunto

Arviointikeskuksen lausunto on salassa pidettävä lain oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa (370/2007) 9 §:n, lain viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 §:n ja rikoslain 38 luvun 1 ja 2 §:n mukaan.

Rise pyytää asiasta vankilan lausunnon, johon liitetään arviointikeskuksen selvitys ja lausunto valvotun koevapauden edellytysten täyttymisestä, tarpeellisuudesta, valvotun koevapauden pituus ja valmisteluun varattava aika. Lausunnossa on selvitettävä vankeusasetuksen 79 §:n mukaan vapauttamissuunnitelmaan kuuluvat asiat, mikäli vapauttamissuunnitelmaa ei ole vangille vielä laadittu. Tässä yhteydessä keskushallintoyksikkö on pyytänyt Psykiatriselta vankisairaaltalalta arvion vangin riskistä syyllystyä väkivaltarikokseen.¹⁰⁰

Terveystenhoillon arvioissa ei oteta kantaa siihen, onko väkivaltariski erilaista laitosaikana kuin vapauttamisaikana. Lisäksi terveystenhoillon lausunnot ovat arviointikeskukselle salaisia. Rise saa ne käyttöönsä ja voi omassa lausunnossaan puoltaa vaiheittaista vapauttamista, mikäli tuomittua ei ole vielä sijoitettu avolaitokseen. Arviointikeskus voi ratkaista avolaitossijoituksen annettujen lausuntojen jälkeen tapauksissa, joissa avolaitokseen sijoittaminen ei ole aikaisemmin tullut kysymykseen oletettuun väkivaltakäyttäytymiseen liittyvien mahdollisten riskien vuoksi.¹⁰¹

Arviointikeskus voi saada tuomitun suostumuksella käytettäväkseen terveystenhoillon tietoja ja mahdollisen mielentilatutkimuksen. Seksuaalirikoksista tuomituista arviointikeskus voi saada pyynnöstä myös salaisiksi määrätystä asiakirjoista. Helsingin hovioikeuden päätös pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä tulee perusteluineen arviointikeskuksen tietoon. Edellä mainittuja asiakirjoja voidaan käyttää sijoituspäätöksissä, rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden ja niihin liittyvien toimintojen päivittämisessä.¹⁰²

Arviointikeskukset ottavat lausunnossaan laajemmin huomioon koko rangaistusajan toteutuman ja rangaistusajan suunnitelmien toteutumisen. Lausunnossa voidaan tuoda esille vangin mahdolliset yhteydet järjestäytyneeseen rikollisuuteen osana rangaistusajan suunnitelman toteutumisen arviointia. Se ei kuitenkaan ota kantaa vapauttamiseen vaan tuo lausunnossaan esille koevapauden ehtojen noudattamisen ja sen valmistelun kannalta olennaisia tekijöitä.¹⁰³

¹⁰⁰ Räisäsen 2015.

¹⁰¹ Räisäsen 2015.

¹⁰² Räisäsen 2015.

¹⁰³ Räisäsen 2015.

8.7.1 Prosessin kulku arviointikeskuksessa

Arviointikeskuksen virastos sihteeri ottaa keskushallintoyksikön lausuntopyynnön vastaan ja lausunto jaetaan erikoissuunnittelijalle valmisteltavaksi. Vankilasta yleensä lähetetään lausunto arviointikeskukseen, joskus myös keskushallintoyksikköön. Erikoissuunnittelijan esittelystä arviointikeskuksen johtaja viimeistelee ja tarkistaa arviointikeskuksen lausunnon keskushallintoon lähetettäväksi yhdessä vankilan lausunnon kanssa.¹⁰⁴

Keskushallintoyksikkö laatii hovioikeudelle lausuntonsa ja toimittaa sen tiedoksi arviointikeskukselle ja vankilalle. Keskushallintoyksikkö lähettää arviointikeskukseen tiedoksi myös hovioikeuden antaman ratkaisun.¹⁰⁵

Mikäli hovioikeus on päättänyt vapauttaa vangin määräpäivänä, valmistelee vankila valvottua koevapautta ja lähettää toimeenpanosuunnitelman arviointikeskukseen, jossa suunnitelma tarkastetaan vastaamaan hovioikeuden päätöstä (mikäli päätöksessä on toimeenpanosuunnitelman kannalta olennaisia asumiseen tai toimintavelvollisuuteen liittyviä odotuksia). Arviointikeskus esittelee valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelman keskushallintoyksikölle (pääjohtajalle) päätöksentekoa varten.¹⁰⁶

Risessä on muutettu vuonna 2015 yksiköiden tehtäväalueita. Arviointikeskukset tulevat keskittymään erityisesti vakavista rikoksista tuomittujen, pitkäaikaisvankien arviointiin, rangaistusaajan suunnitteluun ja suunnitelmien toteutumisen seurantaan. Kyse on osin toiminnan kohdentamisesta, keskittämistä ja kehittämistä.¹⁰⁷

Hovioikeudessa kanslia ilmoittaa esittelijälle Risen lausunnon saapumisesta ja toimittaa lausunnon viivytyksettä tiedoksi asiamiehelle (Rise toimittaa itse lausuntonsa vangille) ja lausunnonsta pyydetään samalla lausuma hakijalta. Lausuman antamiselle varataan yleensä aikaa kaksi viikkoa. Lausuntopyyntöön ei tarvita liitteitä, jos Rise on saatteessaan ilmoittanut toimittaneensa ne.

8.8 Suullinen käsittely hovioikeudessa

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelylain 3 §:n 3 momentin mukaan asiassa on järjestettävä suullinen käsittely, jos vanki sitä vaatii, ja muutoinkin, jollei se ole selvästi tarpeetonta.

¹⁰⁴ Räisänen 2015.

¹⁰⁵ Räisänen 2015.

¹⁰⁶ Räisänen 2015.

¹⁰⁷ Räisänen 2015.

Vanki ja Risen keskushallintoyksikön edustaja on kutsuttava suulliseen käsittelyyn. Suullisessa käsittelyssä voidaan kuulla vankia, Risen keskushallintoyksikön edustajaa, todistajaa tai muuta henkilöä ja ottaa vastaan muuta selvitystä. Jos vanki ei saavu suulliseen käsittelyyn, asia voidaan ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta, jollei hovioikeus pidä hänen henkilökoh- taista kuulemistaan tarpeellisena.

Kanslia selvittää ja sopii suullisen käsittelyn ajankohdan esittelijän ohjeiden vvj:n tai esitteli- jän mukaan ja tekee salivarauksen. Kanslia laatii päätöksen suullisesta käsittelystä ja pöytä- kirjapohjan asianhallintaan, jotka esittelijä tai vvj tarkistavat. Tämän jälkeen kanslia hoitaa kutsut (myös todistajat, jollei hakija ole luvannut huolehtia kutsumisesta) sekä tilaa vangin tai varmistaa muutoin hänen tulonsa.

Kanslia toimittaa hakijan lausuman heti tiedoksi Riselle ja, jos lausumaa ei ole toimitettu määräajassa, kanslia ilmoittaa myös tämän Riselle.

Esittelijä jakaa hovioikeuden ratkaisukokoonpanolle hakemuksen, tuomion, rikosrekisterin otteen, Risen lausunnon liitteineen, kaikki muut tarpeelliset asiakirjat ja sähköpostit viikkoa ennen suullista tai kirjallista käsittelyä (asia ratkaistaan aina esittelyssä, vaikka järjestettäi- siinkin suullinen käsittely).

Elinkautiseen vankeuteen tuomitun ehdonalaista vapauttamista tai koko rangaistuksen vanki- lassa suorittavan koskevassa asiassa suullisessa käsittelyssä hovioikeuden ratkaisukokoonpa- nossa on puheenjohtaja ja kaksi jäsentä sekä tarvittaessa esittelijä (asesori tai viskaali).

Puheenjohtaja kutsuu istuntosaliin ulkopuolelta tulevat eli Risen edustajan ja mahdolliset todistajat, joita on harvemmin. Esittelijä/jäsen soittaa vartijalle, joka tuo vangin ja mahdol- liset vangin hoitajat vankikäytävää pitkin sisään. Vanki voi tulla suulliseen käsittelyyn sulje- tusta laitoksesta, avovankilasta tai sairaalasta. Vangin avustaja tulee istuntosaliin normaalisti odotustiloista.

Puheenjohtaja hoitaa suullisen käsittelyn läpiviemisen ja esittelijä/jäsen kirjoittaa tarpeelli- set tiedot ylös pöytäkirjaan. Ensimmäisenä todetaan paikallaolijat ja muistutetaan oikeuden- käynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 15 §:stä, jonka nojalla hovioi- keus päättää, että asian suullinen käsittely toimitetaan kokonaan tai tarpeellisilta osin yleisön läsnä olematta, koska asiassa esitetään salassa pidettäväksi säädettyjä oikeudenkäyntiasiakir- joja.

Seuraavaksi käsitellään oikeusavun myöntäminen. Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelys- tä annetun lain 5 §:n 1 momentin nojalla oikeusapu myönnetään korvauksetta vangille ja hä-

nen suostumuksensa mukaisesti määrätään oikeudenkäyntiavustaja, joka nimetään ja tarkistetaan mistä lähtien oikeudenkäyntiavustaja (esimerkiksi asianajaja) on käsiteltävässä asiassa toiminut.

Asian käsittely alkaa sillä, että varmistetaan, ettei pääkäsittelyn aloittamiselle ole estettä. Puheenjohtaja selostaa tarpeellisilta osin, mistä asiassa on kyse. Hän lukee läpi vangin hakemuksen ja Risen lausunnon tärkeimpine perusteineen. Tämän jälkeen puheenjohtaja tiedustelee vastaavtko esitetyt vaatimukset edelleen asianosaisten kantaa. Esimerkiksi asianajaja ilmoittaa tässä vaiheessa vaatimusten perusteineen vastaavan edelleen päämiehensä kantaa tai voi uusia hakemuksen. Puheenjohtaja antaa puheenvuoron näiden jälkeen rikosseuraamuslaitoksen edustajalle, joka toistaa hakemuksen johdosta annetun lausunnon perusteineen.

Seuraavana on vuorossa asiaesittely, jonka asianosaiset suorittavat. Vangin mahdollinen asiamies selostaa tämän hetkistä tilannetta.

Todistelun yhteydessä käydään läpi kirjalliset todisteet ja henkilötodistelu. Risen edustaja selostaa kirjalliset todisteet, joihin se vetoaa. Henkilötodistelussa kuullaan vankia ja Risen edustajaa sekä mahdollisia todistajia esimerkiksi vangin lähiomaista. Mahdollinen asiamies esittää vangille kysymyksiä, joihin vanki vastaamalla kertoo tämänhetkisestä elämästään vankilassa (tai sairaalassa). Vanki kertoo asioista, joiden uskoo olevan merkityksellisiä vapautumisen kannalta. Puheenjohtaja kysyy myös tarpeelliseksi näkemiänsä asioita esimerkiksi perhesuhteista. Lopuksi hän kysyy onko asianosaisilla mahdollisia lisäkysymyksiä. Todistelun jälkeen varataan tilaisuus asianosaisille eli vangille tai asiamiehelle ja rikosseuraamuslaitoksen edustajalle loppulausuntoon.

Hovioikeuden ratkaisu annetaan yleensä hovioikeuden kansliassa 30 päivän kuluessa suullisen käsittelyn päivästä lukien tai myöhemmin erikseen ilmoitettavana ajankohtana. Vanki määrätään edelleen pidettäväksi vangittuna ja passitetaan takaisin vankilaan, jos hänet on sieltä toimitettu. Avolaitoksesta eli vapaalta saapuvia ei passiteta vankilaan vaan he palaavat itse avolaitokseen.

8.9 Esittely

Asia ratkaistaan esittelyssä heti suullisen käsittelyn jälkeen tai viimeistään seuraavana arkipäivänä. Harkittavana on vankeusaika rikoslain kriteerien valossa ja vertailu muihin tapauksiin. Päätös kierrätetään kokoonpanolla tai erikseen saadun ohjeen mukaisesti pelkästään taltiona. Esittelijä tekee taltiokierrolle mukaan julkisen selosteen. Jos hakemus hylätään, julkista selostetta ei yleensä ole aiheellista laatia, mutta laaditaan, jos kokoonpano niin päättää.

Päätös on annettava 30 päivän kuluessa suullisen käsittelyn päättymispäivästä tai niin pian kuin mahdollista.

Esittelijä toimittaa päätöksen ja julkisen selosteen julkipanoon (ratkaisunanto). Kanslia tekee ennen julkipanoa päätöksestä julkisen ratkaisutaltion, joka toimitetaan esittelijälle ja valmistelevalle jäsenelle allekirjoitettavaksi.

8.10 Ratkaisu

Elinkautisvangin vapauttamiseen vaikuttavat rikoslain 2 c luvun 10 §:n mukaan elinkautisvankeuteen johtanut rikos tai rikosten laatu, muut rangaistukset, jotka elinkautinen vankeusrangaistus käsittää ja tuomitun muu mahdollinen myöhempi rikollisuus sekä arviointi uusien rikosten tekemisestä.

Vapauttamisharkinnassa otetaan huomioon vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä tarkoitettu rangaistusajan suunnitelman toteutuminen ja vankilakäyttäytyminen. Harkinnassa voidaan huomioida myös vangin sitoutuminen noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja.

Koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin vapauttamiseen vaikuttaa eniten uusi lausunto hänen vaarallisuudesta. Rikokset, joiden perusteella vanki on alun perin katsottu vaaralliseksi ovat vain tausta-aineistoa. Aiemmin tehty mielentilatutkimus toimii vertailukohtana, jolla pohditaan onko vankia edelleen pidettävä vaarallisena.¹⁰⁸

Oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 9 §:n 1 momentin 4 kohdan, 10 §:n, 11 §:n 1 ja 3 momentin sekä 24 §:n nojalla oikeudenkäyntiasiakirjat ja pääasian ratkaisu on päätöslauselmaa ja sovellettuja lainkohtia lukuun ottamatta pidettävä salassa 60 vuoden ajan vireille tulopäivästä lukien.

Hovioikeuden salassa pidettävässä ratkaisussa ilmenee asia (elinkautiseen vankeuteen tuomitun ehdonalaista vapauttamista koskeva asia tai koko rangaistuksen vankilassa suorittaminen), hakija, kuultava esimerkiksi rikosseuraamuslaitos, tuomio, jolla hakija on tuomittu elinkautiseen vankeuteen (käräjäoikeuden ja hovioikeuden tuomion antopäivät ja numerot).

Salassa pidettävä päätös sisältää asian käsittelyn hovioikeudessa eli olennaiset osat hakemuksesta, Risen lausunnosta, hakijan lausumasta, mahdolliset lausuntojen täydennykset

¹⁰⁸ Rautio 2007, 454.

ja mahdollisen oikeusavun. Hovioikeuden ratkaisun perusteluissa käsitellään vapauttamisharkinnan lähtökohtia, rikoksen laatua ja mahdollista myöhempää rikollisuutta, väkivaltariskiä, vankilassaoloaika ja rangaistusajan suunnitelman toteutumista, johtopäätökset, päätöslauselman, lainkohdat sekä muutoksenhakuohjeen.

Julkinen päätös elinkautiseen vankeuteen tuomitun ehdonalaista vapauttamista koskeva asia sisältää hakijan, kuultavan esimerkiksi rikosseuraamuslaitoksen, oikeudenkäyntiaineiston ja ratkaisun julkisuutta koskevat lain kohdat ja mistä päivästä lähtien salassapitomääräys koskee (asian vireille tulopäivä), mahdollinen oikeusapu, päätöslauselma, lainkohdat ja muutoksenhakuohjeen.

Päätöslauselmasta ilmenee hyväksytäänkö vai hylätäänkö vangin hakemus, mahdollinen vapauttamispäivä, valvottu koevapaus (aikaisintaan kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista) ja sen alkamispäivä sekä jäännösrangaistusaika. Päätöksessä määrätään myös vangin avustajalle maksettavasta palkkiosta.

Julkinen päätös koko rangaistusta rangaistuslaitoksessa suorittamaan määrätyn ehdonalaista vapauttamista koskevassa asiassa sisältää samat asiat kuin elinkautiseen vankeuteen tuomitun ehdonalaista vapauttamista koskeva asiassa, mutta näiden lisäksi mainitaan oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 45 §:n 4 momentin mukaan annettu THL:n lausunto (vaarallisuusarvio).

Lausunnosta mainitaan julkisessa päätöksessä vain lainkohta, jonka mukaan THL on lausunnon antanut ja lausunnon päivämäärä. Hakijan antamasta lisälausumasta, koskien lausuntoja (THL ja Rise) mainitaan ainoastaan onko hänellä lausuttavaa niistä. Koko rangaistusta rangaistuslaitoksessa suorittamaan määrätty voi hakea ehdonalaiseen vapauteen suorittettuaan rangaistuksesta viisi kuudesosaa.

Julkipanopäivän aamuna kanslia faksaa vangille ja mahdolliselle asiamiehelle kappaleen päätöksestä (asianosaisten on aina saatava päätös tiedokseen ennen kuin ulkopuoliset saavat tiedon julkisesta selosteesta tai tiedotteesta), muut esimerkiksi lehdistö saavat päätöksen yleensä tuntia myöhemmin kuin asianosaiset.

Vanki voi kuitenkin saada asian uudelleen tutkittavaksi uudella hakemuksella, joka voidaan saattaa hovioikeuden ratkaistavaksi vuoden kuluttua hylkäävästä päätöksestä¹⁰⁹. Ottaen huomioon vuoden karenssiäika, asian käsittelyyn kuluva aika (yli vuosi), valvottu koevapausaika (kolmesta kuuteen kuukauteen) ja sen vaatima valmistelu-aika (noin kaksi

¹⁰⁹ LaVM 9/2005, 10.

kuukautta), vanki voi käytännössä vapautua aikaisintaan vajaan kolmen vuoden kuluttua kielteisestä päätöksestä. Vangin peruuttaessa hakemuksensa karenssi-aikaa ei tule.¹¹⁰

8.10.1 Julkinen seloste

Esittelijä tekee asiassa kokoonpanon niin päättäessä tiedotteen, jonka liitteeksi tulee julkinen seloste. Tiedote laaditaan, kun asia on herättänyt poikkeuksellista mielenkiintoa julkisuudessa.

Julkisen selosteen laatiminen perustuu oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 25 §:n lisäksi 24 §:n 1 momenttiin, joiden nojalla salassa pidettäväksi määrätystä ratkaisusta on laadittava julkinen seloste, jos asia on yhteiskunnallisesti merkittävä tai se on synnyttänyt huomattavaa kiinnostusta julkisuudessa. Käytännössä tämä tehdään aina, kun vangin hakemus hyväksytään eli vanki päästetään elinkautisesta vankeudesta ehdonalaiseen vapauteen.

Helsingin hovioikeuden päätöksistä tehdyt julkiset selosteet sisältävät vapausharkintaan vaikuttaneita seikkoja. Ohessa lyhyesti muutamia esimerkkejä elinkautisvangin vapauttamispäätökseen vaikuttaneista asioista, jotka ilmenevät julkisista selosteista.

V 13/311 Helsingin hovioikeus hyväksyi elinkautisvangin ehdonalaista vapauttamista koskevan hakemuksen. Vapauttamista puolsi vankilassaoloaika, joka oli ylittänyt 11 vuotta. Vapautettu oli teon tehdessään alle 21-vuotias, joten näin ollen hän voisi päästä ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan, kun vankilassaoloaika on kertynyt kymmenen vuotta. Vapauttamista puolsi myös se, että vapautetulla oli asunto, sosiaalisia suhteita, vankilassa hankittu ammatti, vahva motivaatio työntekoon sekä mahdollisuus työharjoitteluun ja sen myötä työllistymiseen. Vapauttamista vastaan puhuivat vankila-aikaiset rikkeet.

V 13/1665 Helsingin hovioikeus hyväksyi elinkautisvangin ehdonalaista vapauttamista koskevan hakemuksen. Vapauttamista puolsi vankilassaoloaika, joka oli jo 16 vuotta, mikä selvästi ylitti elinkautisen vankeusrangaistuksen vähimmäismäärän 12 vuotta. Vapauttamista puolsivat myös lukio-opinnot, kokopäiväinen työ ja lukuisat saattamattomat poistumisluvat useiden vuosien aikana. Hakijan avolaitosaika oli sujunut moitteetta ja hän oli saanut positiivista palautetta työnantajalta, jotka kertoivat myönteisestä kehityksestä vankeusajalla ja ennakoivat selviytymistä arjesta vankilan ulkopuolella. Vapauttamista vastaan

¹¹⁰ Vartia & Turunen 2009.

puhui hakijan elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtanut teko ja muutamat vankila-aikaiset rikkeet.

V 13/1848 Helsingin hovioikeus hyväksyi elinkautisvangin ehdonalaista vapauttamista koskevan hakemuksen. Vapauttamista puolsi se, että hakija oli suorittanut rangaistusta moitteettomasti syylistymättä uusiin rikoksiin. Vapauttamista puolsi myös opiskelu, osallistuminen kursseille ja työnteke vankilan ulkopuolella. Hakijalla oli tiedossa työpaikka ja asunto, joten hän pystyi huolehtimaan toimeentulostaan. Vankilassaoloajan vähimmäismäärä 12 vuotta oli tulossa hakijalla juuri täyteen.

Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain tarkoitus on 1 luvun 3 §:n mukaan toteuttaa avoimuutta ja hyvää tiedonhallintatapaa viranomaisten toiminnassa sekä antaa yksilöille ja yhteisöille mahdollisuus valvoa julkisen vallan ja julkisten varojen käyttöä, muodostaa vapaasti mielipiteensä sekä vaikuttaa julkisen vallan käyttöön ja valvoa oikeuksiaan ja etujaan.

Viranomaisen on kuitenkin pidettävä salassa asiakirja, jos se sisältää tietoja, joista on lailla säädetty vaitiolovelvollisuus. Julkisuuslain 6 luvun 22 §:n mukaan salassa pidettävää viranomaisen asiakirjaa tai sen kopiota tai tulostetta siitä ei saa näyttää eikä luovuttaa sivulliselle eikä antaa sitä teknisen käyttöyhteyden avulla tai muulla tavalla sivullisen nähtäväksi tai käytettäväksi.

Julkisuuslain 6 luku 24 § sisältää laajan luettelon viranomaisen salassa pidettävistä asiakirjoista. Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyä varten annetusta lausunnosta mainitaan kohdassa 27, jonka mukaan asiakirjat, jotka sisältävät tietoja rikoksesta syytetylle tehdystä oikeuspsykiatrisesta mielentilatutkimuksesta, nuoresta rikoksesta epäillystä laaditusta seuraamusselvityksestä, nuorisorangaistuksen rangaistusajan suunnitelmasta, vankeusrangaistuksen sijasta suoritettavan yhdyskuntapalvelun tai valvontarangaistuksen seuraamusselvityksestä, valvontarangaistuksen edellytysten selvittämisestä, rangaistusajan suunnitelmasta, vapauttamissuunnitelmasta, valvontasuunnitelmasta sekä pitkäaikaisvangin vapauttamismenettelyä varten annetusta lausunnosta.

Salassapitosäännös ei ole kaikissa tapauksissa ehdoton, mikäli voidaan varmistua, ettei tiedon antamisesta aiheudu vahinkoa. Salassa pidettäviinkin asiakirjoihin sisältyy tavallisesti osia, jotka eivät ole salassa pidettäviä. Viranomaisen ei voi sen vuoksi salata asiakirjaa kokonaisuudessaan.¹¹¹

¹¹¹ Husa & Pohjolainen 2008, 255.

8.11 Muutoksenhaku korkeimmalta oikeudelta

Päätöksen ollessa myönteinen (hyväksytty) Rise voi hakea muutosta KKO:lta ollessaan päätöksen lopputulokseen tyytymätön ja vanki voi hakea muutosta kielteiseen (hylätty) päätökseen KKO:lta tai laittamalla hovioikeudessa vireille uuden hakemuksen vuoden päästä hovioikeuden ratkaisun antamispäivästä.

Oikeudenkäymiskaaren 30 luvun 2 §:n mukaan hovioikeuden ratkaisusta valittamista varten on pyydettävä korkeimmalta oikeudelta valituslupa, jos valitus koskee hovioikeuden muutoksenhakuasteena ratkaisemaa asiaa tai tällaisen asian yhteydessä antamaa ratkaisua.

Muutoksenhaku ei siis ole rajoittamaton. Oikeudenkäymiskaarella säädetyistä valituslupaperusteista prejudikaatti- ja kanteludispenssi eivät juuri tule kysymykseen, joten valitusluvan myöntämiseksi täytyy olla painava syy.¹¹²

KKO on kerran muuttanut hovioikeuden päätöksen (KKO:2008:110 ehdonalainen vapaus - elinkautisvanki). Asia koski elinkautisvangin valvotussa koevapaudessa tekemien rikosten merkitystä harkittaessa ehdonalaisen vapautumisen edellytyksiä uudelleen rikoslain 2 c luvun 10 §:n 3 momentin nojalla. KKO kumosi päätöksen, jolla vangin pääsy ehdonlaiseen vapauteen oli peruttu.

KKO:2008:110

A päästettiin hakemuksestaan elinkautisesta vankeusrangaistuksesta ehdonlaiseen vapauteen Helsingin hovioikeuden päätöksellä 3.12.2007. Vapauttamispäiväksi hovioikeus määräsi 1.7.2008 ottaen huomioon, että A oli ennen ehdonlaiseen vapautensa alkamista määrättävä valvottuun koevapauteen. Rikosseuraamusvirasto sijoitti A:n valvottuun koevapauteen ajaksi 25.2. - 1.7.2008.

Hakemuksellaan 30.5.2008 Rikosseuraamusvirasto saattoi A:n ehdonlaiseen vapauttamisen hovioikeuden uudelleen käsiteltäväksi vaatien, että päätös A:n päästämisestä ehdonlaiseen vapauteen peruutetaan. Rikosseuraamusvirasto oli päätöksellään 14.5.2008 peruuttanut A:n valvotun koevapauden, koska hän oli rikkonut yhteydenpitovelvoitetta ja muita laitoksen ulkopuolella liikkumiseen liittyviä ehtoja. Lisäksi A:n epäiltiin syyllistyneen koevapauden aikana eli 10. - 11.5.2008 kahteen törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen, kahteen kulkuneuvon kuljettamiseen oikeudetta, luvattomaan taksiliikenteen harjoittamiseen ja moottorikulkuneuvon käyttövarkauteen.

¹¹² Rautio 2007, 457.

A:n vankila-aikainen käyttäytyminen ei ole ollut rikkeetöntä. A on kuitenkin Helsingin hovioikeuden päätöksellä 3.12.2007 päästetty ehdonlaiseen vapauteen, jolloin tämäkin seikka on tullut arvioiduksi kertaalleen eikä esteitä vapauttamiselle ole todettu tältäkin osin olevan. Valvotun koevapauden aikana tehdyt rikokset eivät näiden rikosten laatu, täytäntöönpanon pitkä kesto ja muu A:n käyttäytymisestä saatu selvitys huomioon ottaen anna aihetta muuttaa arviota A:n vapauttamisen edellytyksistä siten, että jo tehty vapauttamispäätös olisi kumottava.

Hovioikeuden päätös kumotaan. A päästetään elinkautisesta vankeudesta ehdonlaiseen vapauteen.

KKO perusteli päätöstään sillä, että uudet rikokset olivat elinkautiseen vankeuteen johtaneisiin rikoksiin verrattuna erilaatuisia ja lievemmin rangaistavia eikä niiden voitu katsoa osoittavan sellaista vaaraa, että hän vapauduttuaan syyllistyisi henkeä, terveyttä tai vapautta törkeästi loukkaavaan rikokseen.

Valvotusta koevapaudesta annetun lain 26 §:n mukaan, jos koevapauteen sijoitettu syyllistyy rikokseen taikka törkeästi ja tahallisesti rikkoo velvollisuuksiaan, koevapaus voidaan peruuttaa määräajaksi taikka kokonaan, kuitenkin enintään siltä osin kuin sitä ei vielä ole suoritettu. Koevapauteen sijoitettu on tällöin palautettava vankilaan suorittamaan peruutettua osaa koevapaudestaan.

8.11.1 Valituslupahakemuksen hylkääminen

Oikeudenkäymiskaaren 30 luvun 3 §:n mukaan valituslupa KKO:n voidaan myöntää ainoastaan, jos lain soveltamisen kannalta muissa samanlaisissa tapauksissa tai oikeuskäytännön yhtenäisyyden vuoksi on tärkeitä saattaa asia korkeimman oikeuden ratkaistavaksi taikka jos siihen on erityistä aihetta asiassa tapahtuneen sellaisen oikeudenkäynti- tai muun virheen takia, jonka perusteella ratkaisu olisi purettava tai poistettava, tahi jos valitusluvan myöntämiseen on muu painava syy.

Oikeudenkäymiskaaren 30 luvun 5 §:n mukaan valitusluvan pyytämiseen ja valituksen tekemiseen on 60 päivää siitä päivästä, jona hovioikeuden ratkaisu annettiin.

Ohessa KKO:n päätös, jolla se hylkäsi Risen valituslupahakemuksen, joka koski elinkautisvangin päästämistä ehdonlaiseen vapauteen.

KKO (asia R2015/526) on 9.10.2015 antamallaan päätöksellä hylännyt Rikosseuraamuslaitoksen valituslupahakemuksen, joka koski murhasta ja seksuaalirikoksesta tuomitun elinkautisvangin päästämistä ehdonalaiseen vapauteen.

Rikosseuraamuslaitoksen valituslupahakemus liittyi päätökseen, jonka Helsingin hovioikeus antoi viime huhtikuussa. Päätöksessä elinkautisvanki määrättiin päästettäväksi ehdonalaiseen vapauteen syyskuun 2016 alusta, jolloin hän on ollut vankilassa yli 20 vuotta. Koska valituslupaa ei myönnetty, hovioikeuden päätös jää pysyväksi.

Ohessa Helsingin hovioikeuden päätöksestä antama julkinen seloste V 13/2495, johon Rise haki valituslupaa, mutta johon KKO ei valituslupaa myöntänyt.

V 13/2495 Helsingin hovioikeus hyväksyi elinkautisvangin ehdonalaista vapauttamista koskevan hakemuksen. Vapauttamista puolsi vankeusajan pituus 19 vuotta 6 kuukautta, mikä ylitti olennaisesti elinkautisen vankeusrangaistuksen 12 vuoden vähimmäisajan, joten hakijan vankeusaikana tekemiä rikoksia ei voinut enää ajan kulumisen vuoksi pitää painavana esteenä vapauttamiselle. Vapauttamista puoltavina seikkoina pidettiin myös vankilan ulkopuolista sosiaalista verkostoa, opiskelua vankeusaikana ja päihteettömyyttä.

8.12 Koevapaus

Vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on vankeuslain 1 luvun 2 §:n mukaan lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana.

Rikoslain 2 c luvun 10 §:n mukaan ennen kuin elinkautiseen vankeuteen tuomittu tai koko rangaistusaikaa suorittamaan määrätty päästetään ehdonalaiseen vapauteen, hänet voidaan sijoittaa valvottuun koevapauteen.

Valvotun koevapauden tarkoituksena on tukea vankien hallittua sijoittumista yhteiskuntaan ja pyrkiä torjumaan laitostumisen riskiä.¹¹³ Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyssä on myös nähtävissä laitostumista silloin, kun vanki ei hae vapautumista pitkän vankeudenkaan jälkeen. Vankilasta on muodostunut vangille parempi paikka elää¹¹⁴.

¹¹³ Mäkipää 2010, 9.

¹¹⁴ Mäkipää 2010, 9.

Valvotusta koevapaudesta annetun lain 1 luvun 2 §:n 2 momentin mukaan koevapauteen sijoitetulle rangaistusajan suunnitelmassa on määrätty velvollisuus pysyä asunnossaan, osallistua hänelle määrättyyn toimintaan ja noudattaa muita säädettyjä velvollisuuksia. Valvottu koevapaus voidaan panna täytäntöön muussakin sopivassa paikassa, johon koevapauteen sijoitettu hoidon, kuntoutuksen tai muun vastaavan syyn perusteella sijoitetaan.

Valvotussa koevapaudessa vanki tekee työtä, opiskelee tai on hoidettavana vankilan ulkopuolella, mutta yöpyy vankilassa tai ulkopuolisessa laitoksessa. Koevapaudessa vanki voidaan sijoittaa esimerkiksi kotiinsa ja valvonta voidaan suorittaa esimerkiksi teknisin välinein.¹¹⁵

Elinkautista vankeutta tai koko rangaistusta suorittavan vangin valvotun koevapauden lain 2 luvun 13 §:n mukaan vankila antaa lausuntonsa koevapauden edellytysten täyttymisestä, johon liitetään ehdotus koevapauden rangaistusajan suunnitelmaksi, arvio rangaistusajan suunnitelman toteutumisesta sekä muut tarpeelliset asiakirjat. Lausunto toimitetaan arviointikeskukseen, joka on tarvittaessa yhteydessä koevapauden täytäntöönpanoon liittyviin viranomaisiin, laitoksiin, yhteisöihin ja yksityisiin henkilöihin sekä tarvittaessa kutsuttava vanki henkilökohtaisesti arviointikeskukseen arvion tekemistä varten. Arviointikeskus antaa ehdotuksensa rangaistusajan suunnitelmaksi, muut tarpeelliset asiakirjat ja oman lausuntonsa Risen keskuhallintoyksikölle.

Helsingin hovioikeus voi määrätä koko rangaistusta suorittavan päästettäväksi ehdonalaiseen vapauteen rikoslain 2 c luvun 12 §:n mukaan, kun rangaistuksesta on suoritettu viisi kuudennesosaa, jos häntä ei ole enää pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Harkinnassa voidaan myös ottaa huomioon vangin sitoutuminen noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja. Ehdonalainen vapauttaminen tämän momentin mukaan voi tapahtua aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kolme vuotta.

Oikeusministeriö on valmistelemassa koko rangaistusajan suorittamisen korvaamista uudella rangaistuksella, joka koskisi ehdotonta vankeutta ja sen jälkeistä valvontaa (lähtökohtaisesti kaksi vuotta). Nykyään koko rangaistusaikaa suorittavat ovat ehdonalaisten vapauden valvonnan puuttuessa jääneet täysin ilman valvontaa. Heidän suhteellisen korkea uusimisalttuitensa ja uusittavien tekojen törkeys puoltavat valvontakeinojen käyttöönottoa. Uudistuksen tavoitteena on uusintarikollisuuden ehkäiseminen tapauksissa, joissa rikokset ovat jo olleet toistuvia ja vakavia.¹¹⁶

¹¹⁵ HE 262/2004 vp, 33.

¹¹⁶ Oikeusministeriö 2012, 60.

Risen keskushallintoyksikön on saatettava asia uudelleen käsiteltäväksi Helsingin hovioikeuteen, jos se katsoo, että ennen ehdonalaista vapauttamista ilmi tulleen rikoksen tai valvotusta koevapaudesta annetun lain 23 §:n 1 momentissa tarkoitetun suostumuksen peruuttamisen tai mainitun lain 26 §:n 1 momentissa tarkoitetun koevapauden peruuttamisen vuoksi ehdonalaista vapauttamista on harkittava uudelleen. Samoin on meneteltävä valvotusta koevapaudesta annetun lain 28 §:ssä ja vankeuslain 3 luvun 7 §:ssä tarkoitetuissa rangaistusajaksi lukemista koskevissa asioissa.

8.12.1 Koeaika

Päästettäessä rangaistusta suorittava ehdonalaiseen vapauteen alkaa koeaika. Rikoslain 2 c luvun 13 §:n mukaan koeaika on vapauttamishetkellä jäljellä olevan jäännösrangaistuksen pituinen. Elinkautiseen vankeuteen tuomitun ehdonalaisen vapauden koeaika ja jäännösrangaistus ovat kolme vuotta.

Vankeuslain 3 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan vankeusrangaistus on kokonaisuudessaan suoritettu, kun rikoslain 2 c luvun 11 §:ssä tarkoitettu koko rangaistus (koko rangaistusta suorittava) on suoritettu tai mainitun luvun 13 §:ssä tarkoitettu (ehdonalaiseen vapauteen päästetyn) koeaika on päättynyt.

8.12.2 Jäännösrangaistus

Rikoslain 2 c luvun 14 §:n mukaan tuomioistuin voi syyttäjän vaatimuksesta määrätä jäännösrangaistuksen pantavaksi täytäntöön, jos tuomittu tekee koeaikana rikoksen, josta tuomioistuimen harkinnan mukaan hänet olisi tuomittava ehdottomaan vankeuteen ja josta syyte on nostettu vuoden kuluessa koeajan päättymisestä. Tällöin täytäntöön pantavasta jäännösrangaistuksesta ja koeajalla tehdystä rikoksesta tuomittavasta rangaistuksesta määrätään yhteinen ehdoton vankeusrangaistus muista rikoksista samalla kertaa tuomittavien vankeusrangaistusten kanssa noudattamalla, mitä 7 luvussa säädetään.

Tuomioistuin voi myös määrätä jäännösrangaistuksen täytäntöön pantavaksi vain osaksi, jolloin ehdonalaisten vapaus jatkuu entisiin koeajoihin.

8.12.3 Rangaistusaika

Rangaistusta täytäntöön pantaessa voi tulla tehtäväksi päätös rangaistusajaksi lukemisesta tai lukematta jättämisestä.

Vankeuslain 8 luvun 9 §:n 2 momentissa tarkoitettu sijoituspaikasta (päihdehuoltolaitos) taikka 10 luvun 1-4 §:ssä tarkoitettu hoidosta (terveydenhuolto, synnytys), rangaistusajaksi ei lueta aikaa sen vuorokauden alusta, jolloin vanki karkasi tai poistui luvatta, sen vuorokauden loppuun, jolloin hän palasi vankilaan tai otettiin kiinni vankilaan palauttamista varten.¹¹⁷

Vankeuslain 8 luvun 6 §:n (siviilityölupa) tai 9 §:n 1 (opintolupa) tai 3 momentin (lupa valvottuun ulkopuoliseen toimintaan) taikka 14 luvun 1 §:n nojalla (poistumislupa) on vankilan ulkopuolella, luetaan rangaistusajaksi, jos vanki palaa vankilaan lupaehdoissa määrättyä ajan-kohtana. Rangaistusajaksi ei lueta aikaa, jos vanki ei palaa, sen vuorokauden alusta, jolloin vanki on määrätty palaamaan, sen vuorokauden loppuun, jolloin hän palasi vankilaan tai otettiin kiinni vankilaan palauttamista varten. Aika voidaan lukea rangaistusajaksi, jos myöhästyminen on ollut erittäin vähäinen, siihen on ollut pakottava syy tai rangaistusajaksi lukematta jättäminen olisi kohtuutonta.¹¹⁸

Valvottuun koevapauteen sijoitetun rangaistusajaksi lukemisesta säädetään valvotusta koevapaudesta annetun lain 28 §:ssä. Koevapauteen sijoitettu rikkoo tahallisesti 17 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettua velvollisuutta pysyä asunnossaan, rangaistusajaksi ei lueta aikaa rikkomusta seuraavan vuorokauden alusta sen vuorokauden loppuun, jolloin koevapauteen sijoitettu palaa asuntoon tai otetaan kiinni vankilaan toimittamista varten.¹¹⁹

Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavan vangin poistumislupa määräytyy 12 vuoden vankilassaoloajan mukaan. Alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta elinkautiseen vankeuteen tuomitun vangilla poistumislupa määräytyy kymmenen vuoden mukaan.¹²⁰

Rangaistusaikojen laskennassa siirryttiin 1.5.2015 vankeusrangaistusten ja valvontarangaistusten kohdalla kalenteriaikaan perustuvasta laskentajärjestelmästä päivälukuun perustuvaan laskentaan.¹²¹

Helsingin hovioikeuden myönteisestä päätöksestä (vangin hakemuksen hyväksyminen) ilmenee vapauttamispäivä. Valvotulla koevapaudella pyritään edistämään vankien sijoittumista yhteiskuntaan.¹²² Valvotussa koevapaudessa vanki sijoitetaan vankilan ulkopuolelle, jossa häntä valvotaan teknisin välinein tai muilla tavoilla. Tämä luetaan vankeuden suorittamiseksi. Ennen

¹¹⁷ Rikosseuraamuslaitos 2015a.

¹¹⁸ Rikosseuraamuslaitos 2015a.

¹¹⁹ Rikosseuraamuslaitos 2015a.

¹²⁰ Rikosseuraamuslaitos 2015a.

¹²¹ Rikosseuraamuslaitos 2015a.

¹²² Mohell & Pajuoja 2006, 286.

koevapauteen pääsyä arvioidaan esimerkiksi vangin halua noudattaa koevapauden ehtoja ja sitoutumista päihitteettömyyteen. Koevapaus voidaan myös perua tai vangille voidaan antaa varoitus, jos sen edellytykset eivät enää täyty esimerkiksi vanki rikkoo päihitteettömyys tai jotain muuta ehtoa.¹²³

Pitkäaikaisvangin tekemä rikos valvotun koevapauden aikana saatetaan Risen toimesta uudestaan hovioikeuden käsiteltäväksi, jos se nähdään tarpeelliseksi. Vapauttamisasiat käsitellään kiireellisinä.¹²⁴

8.13 Tulevaisuus

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettely hakemusten käsittelyyn tulee tulevaisuudessa vaikuttamaan oikeusministeriön vuonna 2010 asettama aineistopankkihanke (AIPA). Hankkeen tavoitteena on kehittämällä työtapoja luoda asian- ja dokumentinhallinnan toimintaprosesseja tehostava ja yhtenäistävä tietojärjestelmäkokonaisuus, joka mahdollistaa poikkihallinnollisen sähköisen yhteistyön muiden viranomaisten kanssa. Uusi järjestelmä on tarkoitus ottaa käyttöön vaiheittain vuoteen 2018 mennessä.¹²⁵

Hankkeen päätavoitteena on sähköinen järjestelmä, jossa syyttäjänvirastot ja yleiset tuomioistuimet käsittelevät kaikki lainkäyttöasiat vireille tulosta asioiden ratkaisemiseen ja arkistointiin saakka.¹²⁶

Työtehtävien hoitaminen muuttuu syyttäjänvirastoissa ja yleisissä tuomioistuimissa sähköiseen työskentelytapaan siirryttäessä. Asiakkaat voivat tulevaisuudessa asioida sähköisesti syyttäjänvirastojen ja yleisten tuomioistuinten kanssa.¹²⁷

Sähköisen lainkäyttöasioiden käsittelyketjun tuloksena syntyy kansalaisille laadukkaampi oikeusturva, koska muutoksenhakualttius vähenee ja käsittelyajat lyhenevät, virheet vähenevät, asiakaspalvelu paranee ja avoimuus kasvaa.¹²⁸

AIPA tuo tullessa myös työnkuvan muutoksia, koska sähköinen järjestelmä automatisoi rutiinitehtävät ja pyrkii vähemmällä resursseilla saavuttamaan hyvän palvelutason.

¹²³ Rautio 2007, 445.

¹²⁴ Rautio 2007, 446.

¹²⁵ Oikeusministeriö 2015.

¹²⁶ Oikeusministeriö 2015.

¹²⁷ Oikeusministeriö 2015.

¹²⁸ Valtion vaikuttavuus- ja tuloksellisuusohjelma 2014.

Muutosjohtaminen tulee olemaan tärkeässä roolissa hankkeen eri vaiheissa. Sähköisen järjestelmän helppokäyttöisyydellä lisätään työn mielekkyyttä ja liikkuvuutta sekä tehostetaan johtamista.¹²⁹

9 Vankitilastot

Suomen vankiluku on Euroopan pienimpiä ja esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Venäjällä vankeja on suhteellisesti noin 10 kertaa enemmän kuin Suomessa. Vuonna 2014 keskivankiluku oli 3 097, joista ulkomaalaisten osuus noin 483 henkilöä.¹³⁰

Elinkautisvankeja oli 209 kesäkuussa 2015¹³¹. Risen tilaston mukaan vuonna 2014 elinkautisten rangaistusten pituus on ollut keskimäärin 14 vuotta. Nuoria alle 21-vuotiaita oli päivittäin keskimäärin 84, naisvankeja oli päivittäin keskimäärin 239, sakkovankeja oli päivittäin keskimäärin 52 ja tutkintavankeja oli päivittäin keskimäärin 619.¹³²

Elinkautisvankien määrä on kahdessa vuosikymmenessä yli kuusinkertaistunut, vaikka henkikosteen määrä on samaan aikaan laskenut¹³³. Kehitys selittyy pääosin syntyakeisuus arvioinneissa tapahtuneilla muutoksilla. Aiempaa huomattavasti suuremman osan murhaan syyllistyneistä katsotaan tehneen rikoksensa täydessä ymmärryksessä. Elinkautisvankien määrän kasvua voidaan myös selittää osittain sillä, että tuomioistuinkäytännössä murhan tunnusmerkistön katsotaan täyttyvän helpommin kuin ennen ja elinkautisen vankeuden tosiasiallinen aika on myös pidentynyt selvästi, yli 14 vuoteen, mikä osaltaan nostaa vankien määrää.¹³⁴

Elinkautisvangeista naisia on 15 eli seitsemän prosenttia, ulkomaalaisia 10 eli viisi prosenttia ja alle 21-vuotiaana rikokseen syyllistyneitä 23 eli 11 %. Elinkautisvangeista noin 55 % oli vankilassa ensimmäistä kertaa. Elinkautisvankien rikoksen uusimisprosentti on myös selvästi alhaisempi kuin muilla vangeilla. Koko rangaistusta suorittavia oli kesäkuussa 2015 yhteensä 36, joista kolme oli naisia.¹³⁵

Käytettävissä olleen aineiston perusteella syntyi kaavio, jossa ilmenee vankeuden pituus kuukausina vuosina 2013-2015.

¹²⁹ Valtion vaikuttavuus- ja tuloksellisuusohjelma 2014.

¹³⁰ Rikosseuraamuslaitos 2015c.

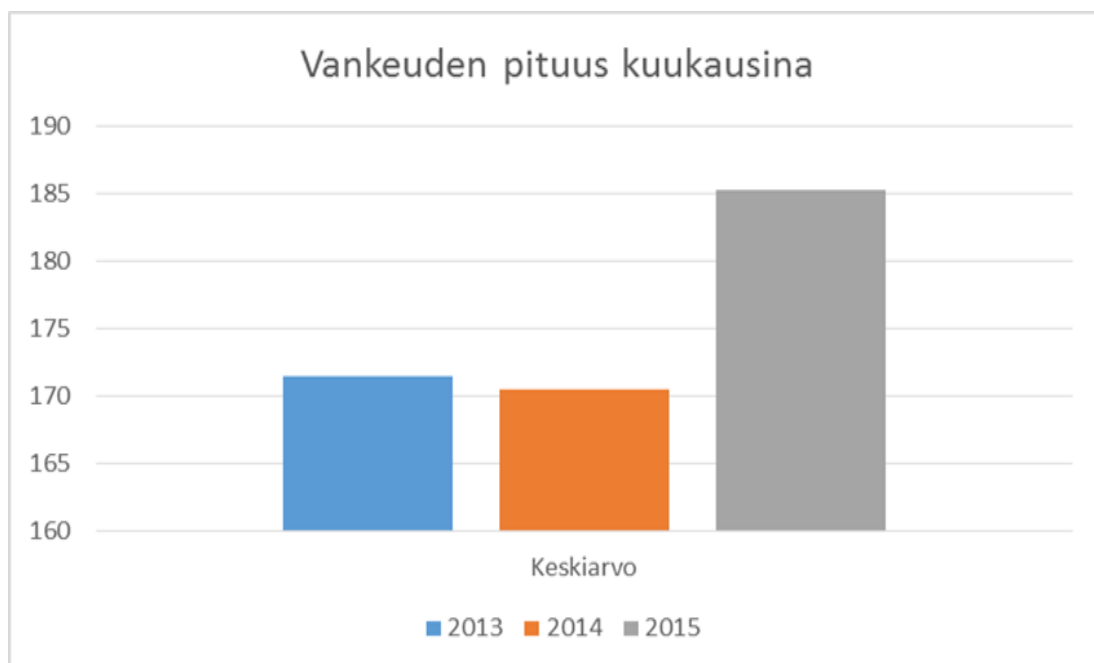
¹³¹ Hartoneva ym. 2015, 450.

¹³² Rikosseuraamuslaitos 2015c.

¹³³ Hartoneva ym. 2015, 450.

¹³⁴ Oikeusministeriö. 2012, 28.

¹³⁵ Hartoneva ym. 2015, 450.

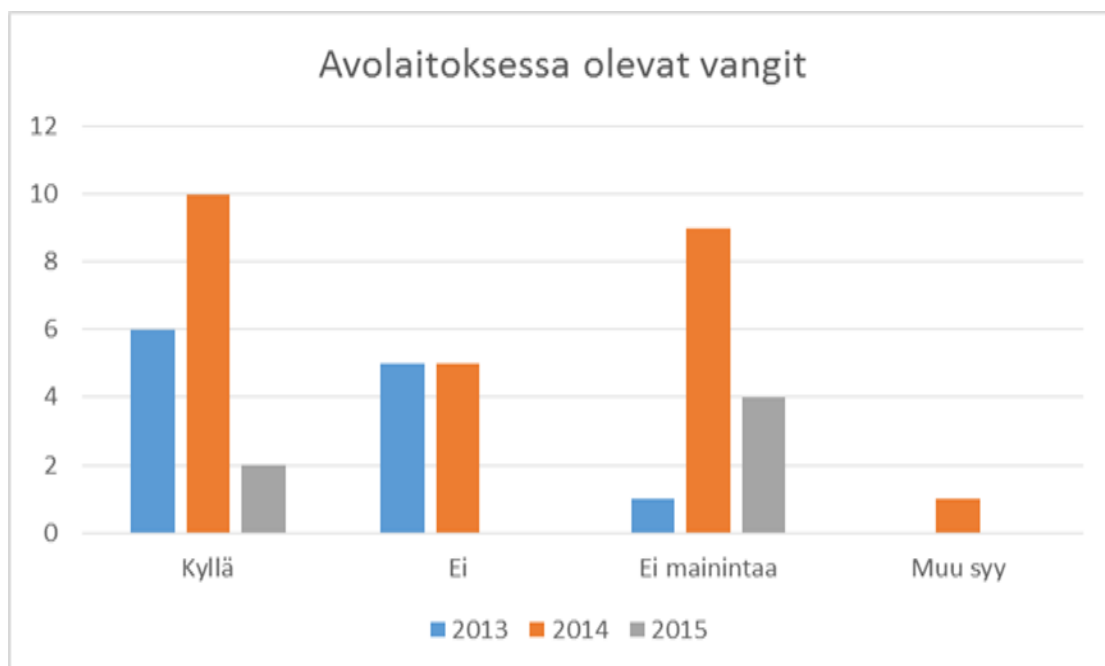

Kuva 2 Vankeuden pituus kuukausina

Kuvasta 2 selviää keskiarvo elinkautisvankien vankeuden pituudesta kuukausina vuosina 2013-2015. Vuonna 2013 vankeuden pituus oli 172 kuukautta eli noin 14 vuotta. Vuonna 2014 vankeuden pituus oli vain yhden kuukauden vähemmän. Nyt vuonna 2015 keskiarvo on ollut noin 15 vuotta.

Keskimäärin elinkautisvanki on vuosina 2013-2015 suorittanut rangaistustaan 14 vuotta ja vaikka tilastollisesti näyttää, että kuluvana vuonna vangit olisivat suorittaneet rangaistusta pidempään kuin aikaisempina vuosina niin näitä vaihteluja syntyy lyhyellä aikavälillä, mutta ne tasaantuvat tilastollisesti pidemmällä aikavälillä.

Kerätyn tiedon pohjalta ilmenee, kuinka moni elinkautisvangeista on avolaitoksessa hakiesaan vapauttamista vuosina 2013-2015.

Kuva 3 Avolaitoksessa olevat vangit

Kuva 3 kertoo, että avolaitoksessa oli vuonna 2013 vapauttamispäätöstä hakiessa 6 hakijaa, vuonna 2014 oli 10 hakijaa ja vuonna 2015 on ollut 2 hakijaa.

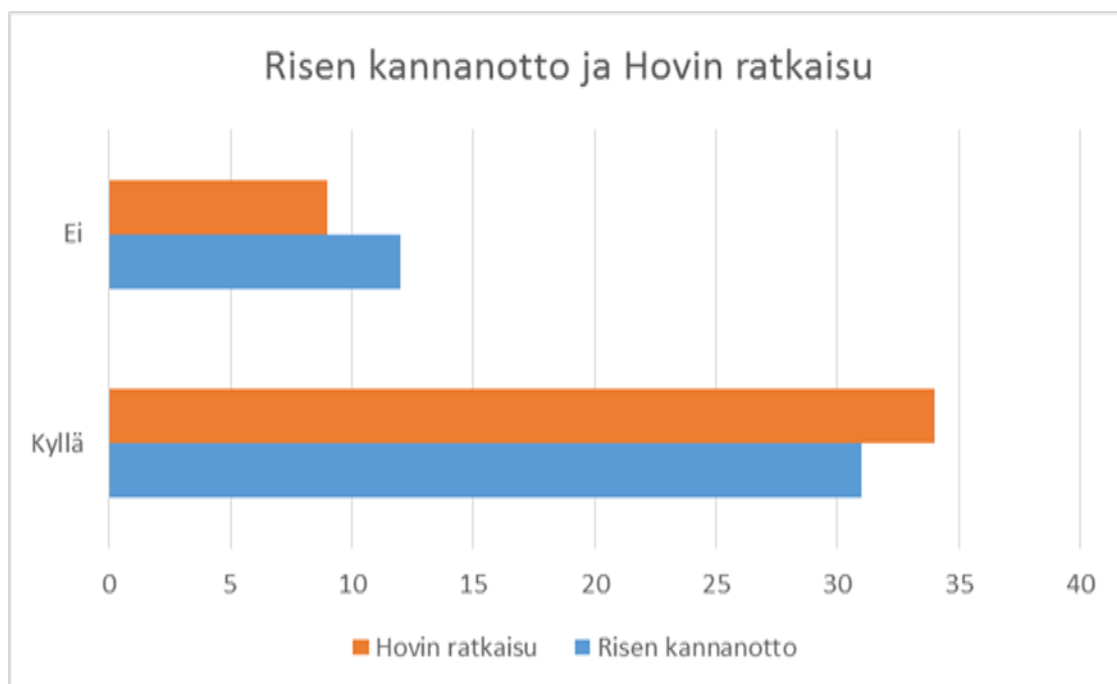
Hakijoista vuosina 2013-2014 ei ollut avolaitoksessa kumpanakaan vuotena 5 hakijaa. Vuonna 2015 kaikki ovat olleet avolaitoksessa tai sijoituksesta ei ole ollut mainintaa.

Mainintaa avolaitoksesta ei ollut vuonna 2013 hovioikeuden ratkaisussa 1 kappaleessa, vuonna 2014 ei ollut mainintaa 9 kappaleessa ja vuonna 2015 ei ollut mainintaa 4 kappaleessa.

Vuonna 2014 muu syy tilanne on ollut, jossa rikosseuraamuslaitos on määrännyt vangin päästettäväksi vapaaksi vankilan ulkopuolisessa laitoksessa hoidettavaksi vankeuslain 10 luvun 3 §:n mukaisesti.

Aineiston pohjalta voidaan siis todeta, että noin puolet hakijoista on ollut vuonna 2013 avolaitoksessa, vuonna 2014 määrä on ollut noin 42 % ja vuonna 2015 määrä on ollut noin 33 %. Vuosien 2014-2015 tuloksia vääristää jonkun verran päätökset, joissa ei ole ollut avolaitosmainintaa.

Kuvasta 4 selviää vuosien 2013-2015 Risen kannanotot ja hovioikeuden ratkaisut elinkautisvankien vapauttamisen suhteen.

Kuva 4 Risen kannanotto ja Hovin ratkaisu

Kuva 4 kuvaa, että vuosina 2013-2015 Rise on puoltanut vapauttamista kyseisinä vuosina 31 tapauksessa ja hovioikeus on tehnyt vapauttämispäätöksen 34 tapauksessa. Rise ei ole puoltanut vapauttamista 12 tapauksessa ja hovioikeus on hylännyt hakemuksen 9 tapauksessa.

Risen kannanotoissa on joskus maininta vapauttamisajankohdasta, jonka jälkeen se puoltaa hakemusta esimerkiksi, kun elinkautista vankeusrangaistusta on suoritettu 13 vuotta.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että Risen kannanotot ja hovioikeuden ratkaisut ovat noudattaneet hyvin pitkälle samaa linjaa elinkautisvankien vapauttämispäätöksissä, joitain poikkeuksia lukuun ottamatta. Hovioikeus on päätenyt samaan arvioon kuin Rise.

Risen tilaston¹³⁶ pohjalta syntynyt kuva havainnollistaa vangin riskin syllistyä väkivaltarikokseen vuosina 2011-2015.

¹³⁶ Niinivaara 2015.

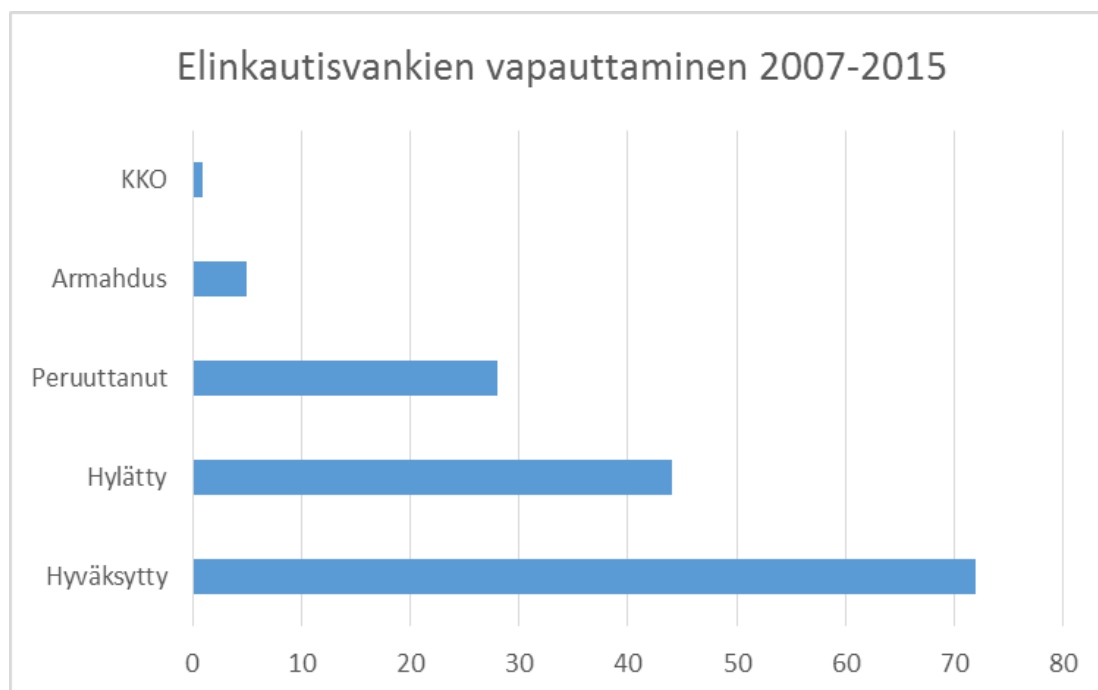
Kuva 5 Riskiarvio vuosina 2011-2015

Kuvassa 5 tulokset ovat jakautuneet matala/keskitaso/korkea-arvioinnilla seuraavanlaisesti: matala 20 kappaletta, keskitasoinen 50 kappaletta ja korkea 21 kappaletta. Riskiarviointeja on tehty 17.6.2011 jälkeen 91 kappaletta. Riskiarvioista on kieltäytynyt 2 henkilöä, ennen riskiarviointijaksoa hakemuksensa on peruuttanut 4 henkilöä ja 3 henkilöllä ei ole arviointijaksoa Psykiatrisessa vankisairaalassa.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että vaarallisuusarvion mukaan elinkautisvangeista 45,5 % eli noin puolet kuuluvat keskitason riskiryhmään, 18 % matalaan riskiryhmään ja 19 % korkeaan riskiryhmään.

Risen tilaston¹³⁷ pohjalta syntyi kaavio, joka kuvaa elinkautisvankien vapauttamista (kappaletta) vuosina 2007-2015.

¹³⁷ Niinivaara 2015.

Kuva 6 Elinkautisvankien vapauttaminen 2007-2015

Kuvasta 6 käy ilmi, että tasavallan presidentti on armahtanut 5 vankia (viimeisin 2.3.2007), KKO on määrännyt päästettäväksi vapaaksi 1 vangin, HO on hyväksynyt eli määrännyt päästettäväksi ehdonalaiseen vapauteen 72 vankia (joista 1 päätös on peruutettu), hakemuksia on hylätty 44 kappaletta ja peruutettu 28 kappaletta.

Tilaston pohjalta voidaan päätellä, että tasavallan presidentti ei ole juuri käyttänyt armahdusoikeutta pitkäaikaisvankien vapauttamismenettely lain tultua voimaan. Hakemuksia on hyväksytty noin 62 %.

Vankeuslainsäädännön kokonaisuudistuksen vuoden 2006 jälkeen 95 elinkautisvankia on tähän mennessä hakenut pääsyä ehdonalaiseen vapauteen, heistä 34 on ehtinyt hakea kahteen kertaan (hovioikeuden ratkaisut huomioitu 4.5.2015 asti). Elinkautisvankien hakemuksista on hyväksytty 55 kappaletta, hylätty 37 kappaletta, peruutettu 23 kappaletta ja jätetty tutkimatta 5 kappaletta. Korkein oikeus on hyväksynyt yhden valitusluvan, joka koski aiemmin mainittua KKO:2008:110 tapausta. Yhdeksälle hakijalle ei ole myönnetty valituslupaa.

Ehdonalaiseen vapauteen pääsyä on tähän mennessä hakenut 27 pakkolaitosvankia, heistä 7 on hakenut kahteen kertaan (hovioikeuden ratkaisut huomioitu 4.5.2015 asti). Pakkolaitosvankien hakemuksista on hylätty 15 kappaletta, jätetty tutkimatta 6 kappaletta, peruutettu 7 kappaletta ja hyväksytty 3 kappaletta. Kolme on hakenut valituslupaa korkeimmasta oikeudesta, mutta valituslupaa ei ole myönnetty.

10 Elinkautinen vankeus Ruotsissa

Elinkautinen vankeusrangaistus on ankarin rangaistus myös Ruotsin lainsäädännössä. Sen voi saada esimerkiksi murhasta, vakoilusta, kidnappauksesta, törkeästä tuhopoltosta, terrorismirikoksesta ja eri sotarikoksista.¹³⁸

Kaikissa pohjoismaissa rikosoikeudellisen vastuun alaikäraja on 15 vuotta. Ruotsissa rikoslain 29 luvun 7 §:n mukaan alle 21-vuotiaana tehdyistä rikoksista voidaan tuomita säädettyä lievempään rangaistukseen ja elinkautisen vankeusrangaistuksen tuomitseminen on kielletty ennen kuin tekijä on täyttänyt 21 vuotta.

10.1 Laki elinkautisen vankeuden muuntamisesta

Vuosisadan vaihteessa Ruotsissa oli noin 100 elinkautistuomittua. Luku väheni vasta 1980-luvun lopulla ja oli alimmillaan kymmenen henkeä. Elinkautistuomittujen määrä on lisääntynyt dramaattisesti. Nykyisin noin 160 ihmistä suorittaa elinkautista vankeutta. Lukua voidaan verrata Tanskaan, jossa alle 20 ihmistä on tuomittu elinkautiseen vankeuteen.¹³⁹

Vuoteen 2006 saakka elinkautisvanki pystyi hakemaan armahdusta hallitukselta. Aiemmin armahdushakemukset myönnettiin tai hylättiin kertomatta siihen johtanutta syytä. Lakimuutos elinkautisesta vankeudesta määräaikaiseen vankeusrangaistukseen astui voimaan 1.11.2006, joka mahdollisti elinkautisvangin vapautumisen ehdonalaiseen vapauteen.¹⁴⁰

Elinkautisen vankeuden muuntamislakia (2006:45) ja asetusta (2006:1119) om omvandling av fängelse på livstid sovelletaan niihin, jotka ovat tehneet rikoksensa Ruotsissa. Hakemus ehdonalaisen vapauttamiseen on tehtävä kirjallisesti ja sen voi tehdä henkilö, joka on tuomittu elinkautiseen vankeuteen tai erityisestä syystä vankila tai Kriminalvården. Vastapuolena toimii syyttäjä.¹⁴¹ Muuntamislain 7-8 §:n mukaan vangilla on oikeus julkiseen oikeusavustajaan.

Hakemukset käsitellään Örebron käräjäoikeudessa hakemuksen voi tehdä aikaisintaan, kun rangaistusta on suoritettu kymmenen vuotta. Jos hakemus hylätään, uuden voi tehdä aikaisintaan vuoden kuluttua siitä, kun päätös on saanut lainvoiman.

¹³⁸ Brandberg 2008.

¹³⁹ Brandberg 2008.

¹⁴⁰ Brandberg 2008.

¹⁴¹ Brandberg 2008.

Harkittaessa elinkautisen vankeuden muuntamista on lain 4 §:n ensimmäisen kappaleen mukaan erityisesti otettava huomioon aika, jonka tuomittu on suorittanut, olosuhteet, jotka johtivat rangaistukseen, jos on olemassa vakavan rikoksen uusimisriski, tuomitun rikkomukset täytäntöönpanon aikana ja jos hän on edistänyt sopeutumistansa yhteiskuntaan.

Jos hakemus hyväksytään elinkautinen vankeus muunnetaan määräaikaiseksi vankeusrangaistukseksi muuntamislain 4 §:n toisen kappaleen mukaan. Vankeusrangaistuksen pituudessa on otettava huomioon aika, jonka tuomittu on suorittanut ja ehdonalaista vapauttamista koskevat säännöt, jonka mukaisesti vapautuu, kun kaksi kolmasosaa rangaistuksesta on suoritettu sekä toimenpiteet, joilla pyritään helpottamaan siirtymistä vapauteen. Vankeuden muuntaminen muuntamislain 4 §:n kolmannen kappaleen mukaan ei saa alittaa määräaikaisen vankeuden ylärajaa, joka on nyt 18 vuotta.

10.2 Elinkautisen vankeuden muuntamisprosessi

Örebron käräjäoikeus lähettää hakemuksen tiedoksi Kriminalvårdeniin¹⁴², syyttäjänvirastoon ja Regeringskansliet Justitiedepartementetiin¹⁴³.

Vangille nimetään julkinen oikeusavustaja muutamislain 8 §:n mukaan. Useimmiten vangille on jo määrätty julkinen oikeusavustaja, joka tekee hakemuksen valtakirjalla vangin puolesta. Seuraavaksi tilataan rikosrekisterin ote ja tuomio, jossa vanki tuomittu elinkautiseen vankeuteen ja mahdolliset muut rikostuomiot.¹⁴⁴

Muuntamislain 9 §:n mukaan Kriminalvårdenilta pyydetään lausunto, jossa on oltava selvitys rangaistuksen täytäntöönpanosta ja muista asioista, joilla saattaa olla merkitystä tuomioistuimen arvioinnissa (muuntamisasetuksen 2 §). Vastausaikaa lausunnon antamista varten on yleensä neljä viikkoa.

Muuntamislain 10 §:n mukaan Kriminalvårdenin lausunnon saavuttua käräjäoikeuteen pyydetään lausunto Rättsmedicinalverketistä¹⁴⁵. Lausuntopyynnön mukana lähetetään muuntamishakemus, rikosrekisterin ote, elinkautiseen rangaistukseen johtanut tuomio ja kaikki myöhemmät tuomiot sekä Kriminalvårdenin lausunto.¹⁴⁶

¹⁴² Suomessa vastaavanlaisia tehtäviä hoitaa Rikosseuraamuslaitos.

¹⁴³ Ingvarson 2015

¹⁴⁴ Ingvarson 2015

¹⁴⁵ Suomessa vastaavanlaisia tehtäviä hoitaa Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

¹⁴⁶ Ingvarson 2015.

Rättsmedicinalverketin lausunnon tulee sisältää riskiarvio, jossa kerrotaan mahdollisesta riskistä syyllystä uudelleen rikoksiin ja tietoa minkä tyyppiin rikoksiin. Tutkimuksen vangille tekee ryhmä psykologeja, oikeuslääketieteen psykiatri, ohjaaja ja sairaanhoitaja, joka yleensä tapaa tuomitun kaksi kertaa. Lausunto sisältää myös ehdotuksia, joilla rikoksen uusimiskäytäntö voidaan vähentää. Vastausaikaa lausunnon antamista varten on yleensä kuusi viikkoa.¹⁴⁷

Rättsmedicinalverketin lausunnon saapumisen jälkeen pyydetään lausunto syyttäjältä. Lausuntopyynnön mukana toimitetaan muuntamishakemus, rikosrekisterin ote, elinkautiseen rangaistukseen johtanut tuomio ja kaikki myöhemmät tuomiot sekä Kriminalvårdenin ja Rättsmedicinalverketin lausunnot. Syyttäjän lausunto sisältää näkemyksen elinkautisen vankeuden muuttamisesta ja minkä pituiseksi määräaikainen vankeus elinkautisesta tuomiosta tulisi muuttaa. Aikaa lausunnon antamista varten on yleensä neljä viikkoa.¹⁴⁸

Tämän jälkeen hakijalta pyydetään lausunto koskien rikosrekisterin otetta, elinkautiseen rangaistukseen johtaneesta tuomiosta ja kaikista myöhemmistä tuomioista sekä Kriminalvårdenin ja Rättsmedicinalverketin lausunnoista. Lausuntopyyntö lähetetään julkiselle oikeusavustajalle. Vastausaikaa lausunnon antamista varten on yleensä neljä viikkoa.¹⁴⁹

On tavallista, että asiassa pyydetään suullista käsittelyä, jota ryhdytään järjestämään käräjäoikeudessa syyttäjän ja julkinen oikeusavustajan lausunnon saapumisen jälkeen. Vangin kuulemisen lisäksi voidaan suullisessa käsittelyssä kuulla todistajina vankeinhoidon henkilöstöä tai vangin sukulaisia. Kirjallisia todisteita, joihin voidaan vedota ovat esimerkiksi lausunnot vangin ohjelmiin osallistumisesta tai työn suorittamisesta vankeuden aikana.¹⁵⁰

Ennen suullista käsittelyä käräjänotaari esittelee käsiteltävän asian kokoonpanolle, joka muodostuu yhdestä tuomarista ja kolmesta lautamiehestä (muuntamislain 13 §). Suullisen käsittelyn jälkeen käräjänotaari kertoo oman mielipiteensä asian ratkaisusta, mutta oikeus tekee päätöksen päätösneuvottelujen jälkeen. Päätös annetaan yleensä 1-3 viikon jälkeen suullisesta käsittelystä, josta ilmoitetaan vangille, Kriminalvårdenille ja syyttäjänvirastolle (muuntamisasetus 10 §). Samana päivänä kuin päätös lähetetään Regeringskansliet Justitiedepartementtiin.¹⁵¹

¹⁴⁷ Ingvarson 2015.

¹⁴⁸ Ingvarson 2015.

¹⁴⁹ Ingvarson 2015.

¹⁵⁰ Ingvarson 2015.

¹⁵¹ Ingvarson 2015.

Vanki ja syyttäjä voivat valittaa päätöksestä Götan hovioikeuteen. Valitusaika on kolme viikkoa. Käräjäoikeus tarkistaa, että valitus on tullut oikeaan aikaan. Jos valitus on jätetty määräajassa, se lähetetään käräjäoikeuden asiakirjojen kanssa hovioikeuteen. Päätöksestä tulee lainvoimainen, jos siitä ei valiteta.¹⁵²

Örebron käräjäoikeus on viimeisten kahdentoista kuukauden aikana (lokakuu 2014 - lokakuu 2015) ratkaissut 45 elinkautisen vankeuden muuntamishakemusta. Käsittelyaika vangin hakemuksesta ratkaisun antamiseen on keskimäärin noin 8,3 kuukautta ja 75 % hakemuksista on käsitelty 9,9 kuukaudessa.¹⁵³

Päätösten salassapidosta säännellään Offentlighets- och sekretesslagenissa 2009:400 (OSL). Elinkautisen vankeuden muuntamiseen ei sovelleta mitään erityisiä sääntöjä salassapidon suhteen.

OSL 43 luvun 8 §:n ensimmäisen ja toisen kohdan mukaan luottamuksellisten tietojen salassapito päättyy, kun asia esitetään suullisessa käsittelyssä, ellei asiaa käsitellä yleisön läsnä olematta ja käräjäoikeus määrää, että salassapidon tulisi jatkaa. Salassa pidettäväksi määrätty tiedot eivät kuulu ehdottomasti salassa pidettäväksi, vaan ainoastaan, jos salassapitosäännös tulee edelleen sovellettavaksi. Jos asiakirjojen luovuttamista pyydetään, tarkastellaan uudelleen onko salassapitoehto edelleen voimassa.

Muuntamispäätökset ovat pääsääntöisesti täysin julkisia. Jos tuomioistuin soveltaa edelleen salassapitoa luottamuksellisiin asioihin on päätökseen yleensä tehtävä salassa pidettävä liite. Päätöksestä ei siis laadita kahta versiota vaan ainoastaan luottamuksellisista tiedoista tehdään erillinen liite päätökseen.¹⁵⁴

Vankeinhoitolaitos suosittelee usein 1-2 vuoden välistä aikaa ennen vapautumista, jona aikana luodaan yhteyksiä, järjestetään asunto vankilan ulkopuolelta ja rakennetaan sosiaalisia verkostoja.¹⁵⁵

Hakemuksia on hyväksytty noin puolet. Elinkautisen rangaistuksen sijalle muunnetun määräaikaisen rangaistuksen keskimääräinen pituus on noin 22 vuotta. Jos hakemus hylätään tuomittu

¹⁵² Ingvarson 2015.

¹⁵³ Ingvarson 2015.

¹⁵⁴ Ingvarson 2015.

¹⁵⁵ Ingvarson 2015.

voi hakea uudelleen vapautumista Örebron käräjäoikeudesta yhden vuoden jälkeen siitä, kun hylkäävä päätös on tullut lainvoimaiseksi.¹⁵⁶

Elinkautistuomioiden muuntaminen määräaikaiseksi rangaistukseksi herättää mielenkiintoa niin tiedotusvälineissä kuin vankiloissa. Uusi järjestelmä on motivoinut elinkautisvankeja noudattamaan rangaistusajan suunnitelmaa.¹⁵⁷

Tuomioistuinmenettelyn myötä päätökset on perusteltu ja tämä on tehnyt prosessista avoimemman. Uuden järjestelmän tarkoituksena oli lisätä ennustettavuutta, jolla parannettiin tuomitun ja vankeinhoitolaitoksen vapauttamiseen liittyviä toimia. Uudella lailla pyrittiin myös lisäämään järjestelmän oikeusvarmuutta ja kannustimia, joilla edistää omaa vapautumista ja sopeutumista yhteiskuntaan.¹⁵⁸

10.3 Valvottu koevapaus

Ruotsissa rikoslain 26 luvun 6 §:n (Brottsbalk 1962:700) mukaan ehdonalainen vapauttaminen tapahtuu 2/3 määräosalla. Tämän alittavia tai ylittäviä määräosia ei ole. Ehdonalainen vapautuminen voi lykkäytyä vain kurinpitorangaistuksen vuoksi. Lain mukaan ehdonlaiseen vapautteen pääsyä voidaan kurinpitorangaistuksen takia lykätä enintään 15 vuorokautta kerrallaan. Kurinpitorangaistuksista voidaan hakea muutosta hallintotuomioistuimelta.

Ruotsissa tuli vuoden 2007 alusta voimaan uusi vankilasta vapautumista koskeva lainsäädäntö, jossa sähköistä valvontaa ei enää pidetä erillisenä vapauttamisen vaiheena. Vaiheittainen normaali elämään siirtyminen vankeusajan loppupuolella toteutetaan nyt entistä yksilöllisemmin, ja se voi sisältää monen tyyppistä valvontaa ja erilaisia tukea antavia asumismuotoja ennen lopullista vapautumista.¹⁵⁹

Kotona rangaistuksen loppuaikaa suorittavalle suunnitellaan yksilöllinen päiväohjelma, joka voi koostua esimerkiksi työstä, koulutuksesta tai kuntoutuksesta. Päihteettömyys kuuluu aina tällaisen koevapauden ehtoihin. Kotona pysymistä koskevien ehtojen noudattamista valvotaan radiotaajuustekniikkaan perustuvalla nilkkapannalla. Pantavalvonta voidaan myös koevapauden aikana kokonaan lopettaa ja siirtyä muihin valvontatapoihin. Vanki voidaan sijoittaa eri tavoin valvottuun koevapauteen suorittamaan rangaistusta kotonaan, kun hän on suorittanut rangaistuksestaan puolet, kuitenkin vähintään kolme kuukautta. Koevapauteen voi päästä vain

¹⁵⁶ Ingvarson 2015.

¹⁵⁷ Ingvarson 2015.

¹⁵⁸ Westfelt 2015, 3.

¹⁵⁹ HE 140/2012, 8.

avolaitoksesta. Edellytyksenä on myös, että vanki on ollut rikkeettömästi yli yön kestäneellä poistumisluvalla.¹⁶⁰

Erityistä tukea tai valvontaa rangaistuksen loppuvaiheessa tarvitseva vanki voidaan sijoittaa avolaitoksesta vapauttamisyksikköön, jossa oleskelu on jonkin verran vapaampaa kuin avolaitoksessa. Vapauttamisyksikköön sijoitettua vankia voidaan valvoa eri tavoin, myös jalkapannalla.¹⁶¹

10.4 Elinkautisvankien määrät

Elinkautista rangaistusta suorittavien määrä vuosina 1975-2013 oli 326 vankia. Vuonna 2004 elinkautiseen vankeuteen tuomittiin 24 vankia. Sen jälkeen määrä on alkanut laskea, esimerkiksi vuonna 2013 tuomittiin kuusi ihmistä elinkautiseen vankeuteen.¹⁶²

Elinkautisvankien määrän kasvua 2000-luvun puolivälissä ei voida selittää sillä, että elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneet tuomiot olisivat tulleet ankarimmiksi tai, että murhien määrät olisivat kasvaneet. Kasvua 1990-luvulla voidaan osittain selittää sillä, että psykiatriseen hoitoon pääsyä tiukennettiin vuonna 1992, jolloin otettiin käyttöön käsite vakava mielenterveyden häiriö. Yksi uudistuksen tavoitteista oli rajoittaa tahdosta riippumatonta hoitoa (pakkohoitoa) ja sen sijaan lisätä mahdollisuutta tuomita vankeuteen. Tämä on johtanut siihen, että ihmiset, jotka ennen olisivat saaneet psykiatrista hoitoa on uudistuksen myötä tuomittu elinkautiseen vankeuteen.¹⁶³

Vuonna 2008 mahdollisuus tuomita vankilaan psykiatrisen hoidon sijasta laajeni, kun vankilakielto poistettiin vakavan mielenterveyden häiriön alaisena tehdyistä rikoksista esimerkiksi, jos henkilö tekee rikoksen päihtyneenä tai ohimenevän psykoottisen tilan alaisena.¹⁶⁴

Elinkautisvankien määrän kasvuun vaikuttaa myös se, että väkivaltaan ja tappavaan väkivaltaan noudatetaan tiukempaa lähestymistapaa. Tämä on lisännyt 2000-luvulla tappavan väkivallan kuten murhan määrää.¹⁶⁵

¹⁶⁰ HE 140/2012, 8.

¹⁶¹ HE 140/2012, 8.

¹⁶² Westfelt 2015, 4.

¹⁶³ Westfelt 2015, 4.

¹⁶⁴ Westfelt 2015, 4-5.

¹⁶⁵ Westfelt 2015, 5.

Vuonna 2007 korkein oikeus antoi tuomion (NJA 2007 s. 194), jonka mukaan normaalirangaistus murhasta oli kymmenen vuoden vankeus, kun taas elinkautista vankeutta käytettäisiin vain vakavimmissa tapauksissa. Sen seurauksena elinkautisvankien määrä väheni.¹⁶⁶

Korkeimman oikeuden tuomio vuonna 2007, vaikutti myös siihen, että rangaistusta murhasta muutettiin 1.7.2009. Rangaistusasteikossa oli vuodesta 1965 ollut kaksi vaihtoehtoa, joko kymmenen vuotta vankeutta tai elinkautinen vankeus. Uudistus korosti erityisesti olosuhteita eri murhatapauksissa, jotka vaikuttivat lieventävään tai raskauttavaan suuntaan. Rangaistusta kiristämällä pyrittiin alentamaan väkivallan sietokykyä yhteiskunnassa ja korostamaan tiukempaa lähestymistapaa väki-valtarikoksiin kuten murhaan. Tämän vuoksi rangaistusasteikkoa muutettiin 10-18 vuodeksi vankeutta tai elinkautiseksi vankeudeksi, mikä vähensi osaltaan elinkautistuomioiden määrää.¹⁶⁷

Elinkautisvankien määrä kasvoi luultavasti 1.7.2014, jolloin tiukennettiin rangaistusta murhasta. Elinkautiseen vankeuteen tuomitaan, jos tapahtumat ovat raskauttavia kun taas aiemmin tämä johti pidempään määräaikaiseen vankeuteen. Rangaistuksen koventamisella haluttiin tiukempaa lähestymistapaa väkivaltarikoksiin, koska sitä ei ollut otettu riittävästi huomioon lainsäädännössä ja tuomioistuimissa. Rangaistuksen koventamisella ei kuitenkaan uskota olevan ehkäisevää vaikutusta rikollisuuteen kuten murhien vähenemiseen.¹⁶⁸

Elinkautinen tuomio on nyt tavallinen rangaistus murhasta ja sitä voidaan käyttää paljon enemmän kuin ennen. Nähtäväksi jää miten tämä vaikuttaa elinkautistuomion määrän kehitykseen pitkällä aikavälillä ja elinkautistuomion mukaan lukien murha tuomioiden osuuteen. Todennäköisesti elinkautistuomioiden määrät kasvavat jälleen.¹⁶⁹

Vuodesta 1995 lähes kaikki elinkautista rangaistusta suorittavat on tuomittu murhasta, mukaan lukien yritykset, valmistelu ja avunanto rikoksista. Vuosina 1995-2013 vain kaksi 232 elinkautisvangista on tuomittu jostain muusta rikoksesta. Määräaikainen vankeus ja psykiatrinen hoito ovat myös yleisiä seuraamuksia. Kaikista murhatuomioista 4-22 % tuomittiin elinkautiseen vankeuteen vuosina 1995-2013.¹⁷⁰

Hieman yli kolme prosenttia vangeista suorittaa elinkautista tuomiota. Vuosina 1965-2013 oli yhteensä 128 vankia, joiden osalta elinkautinen vankeus muunnettiin määräaikaiseksi vankeu-

¹⁶⁶ Westfelt 2015, 5.

¹⁶⁷ Westfelt 2015, 5.

¹⁶⁸ Westfelt 2015, 5.

¹⁶⁹ Westfelt 2015, 5.

¹⁷⁰ Westfelt 2015, 6.

deksi. Tänä aikana 0-11 ihmistä on saanut vuosittain muunnettua elinkautistuomiotansa. Se on huomattavasti enemmän ihmisiä vuosittain kuin vuodesta 2007 lähtien, jolloin Örebron käräjäoikeus alkoi käsittelemään muuntohakemuksia. Kaikista elinkautisrangaistusten muuntamisista vuosien 1965-2013 aikana on myönnetty 36 % ja niistä 46 kappaletta vuosien 2007-2013 aikana.¹⁷¹

Rangaistus aika on elinkautisen tuomion muuntamisessa kasvanut ajan myötä. Vuosina 1965-1974 elinkautisen vankeuden rangaistus aika oli keskimäärin 14 vuotta vankilassa, kun taas vuosina 2005-2013 aika on noussut lähes 25 vuoteen vankilassa.¹⁷²

Elinkautista rangaistusta suoritettiin 1960- ja 1970-luvulla 14 tai 15 vuotta vankilassa. Vuonna 1980 elinkautinen vankeus kesti 16 ja 18 vuotta. 1990-luvulla ja 2000-luvulla rangaistusajat nousivat, esimerkiksi 2000-luvulla yksikään henkilö ei saanut lyhempää tuomiota kuin 18 vuotta. Vuoden 2009 lakiuudistus muutti vankeusrangaistuksen murhasta määräaikaiseksi eli 10-18 vuotta tai elinkautinen vankeus. 2000-luvulla rangaistus aika on ollut 20-25 vuotta. On kuitenkin kymmenen tapausta, joiden rangaistuksen kesto on ollut 30 vuotta tai enemmän ja 3 tapausta, joiden rangaistuksen kesto on ollut 40 vuotta tai enemmän.¹⁷³

Vuodesta 2007 Örebron käräjäoikeus alkoi käsittelemään elinkautisen vankeuden muuntohakemuksia. Tämän jälkeen vankeusaikojen erot ovat olleet suuria esimerkiksi vuonna 2013, jolloin ero lyhimmän ja pisimpään tuomion välillä oli 33 vuotta.¹⁷⁴

Pidempi suoritus aika on kasvanut 1990-luvun puolivälistä eteenpäin, koska armokäytäntö on tiukentunut siitä lähtien. Määräaikainen vankeusrangaistus on ollut mahdollista asettaa pidemmäksi uusintarikollisuuden ja moninkertaisen rikollisuuden tapauksissa. Tämä on todennäköisesti johtanut myös siihen, että elinkautinen rangaistus käytäntö on vastaavasti pidentynyt.¹⁷⁵

Elinkautiseen vankeuteen tuomittujen määrä on yli kaksinkertaistunut viimeisten 20 vuoden aikana. Vankeusaika on pidentynyt paljon varsinkin 1990-luvun puolivälissä. Elinkautinen rangaistusasteikko on myös tiukentunut 2000-luvulla. Kysymykseen minkä pituinen rangaistus aika

¹⁷¹ Westfelt 2015, 7.

¹⁷² Westfelt 2015, 7. Ks. HE 262/2004 vp, 30.

¹⁷³ Westfelt 2015, 7.

¹⁷⁴ Westfelt 2015, 8.

¹⁷⁵ Westfelt 2015, 8-9.

elinkautiseen vankeuteen tuomitun tulee suorittaa, saadaan vastaus parin vuosikymmenen kuluttua.¹⁷⁶

11 Johtopäätökset

Työni ensimmäisen tutkimuskysymyksen avulla selvitin, mitä vaatimuksia lainsäädäntö asettaa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyyn. Vapauttamiskriteerit ovat kattavat, jotta yhteiskunta olisi turvallinen vangin vapautumisen jälkeenkin.

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä säädetään EIS 3 artiklassa, jonka mukaan elinkautisvangilla tulee olla mahdollisuus päästä ehdonalaiseen vapauteen ja EIS 5 artiklan 4 kappaleessa, jonka mukaan tulee henkilöllä olla mahdollisuus saattaa eristämisen laillisuus tuomioistuimen tutkittavaksi tietyn ajan kuluttua eristämisen alkamisesta ja sen jälkeen kohtuullisin väliajoin.

Vapauttamisharkinnassa otetaan huomioon kaikki lain vapauttamisharkinnan perusteet, joten vapautuminen vähimmäisajalla on melko harvinaista, mutta toisaalta pitkä vankilassaoloaika on vaikuttanut vapauttamisen myöntämiseen, kun kyse on ollut 12 vuoden vähimmäisajan huomattavasta ylityksestä esimerkiksi 19 vuoden vankilassaoloajasta. Ketään ei voi pitää ikuisesti vankilassa, joten vankeusajan painoarvo vapauttamisharkinnassa kasvaa, mitä pidemmäksi vankeusaika muodostuu.

Julkisuudessa kritisoidaan vankien vapauttamista ja media kirjoittaa kohuotsikoita, mutta todellisuudessa vangit ovat jo pitkään ennen vapautumistaan saaneet käydä saattamattomilla lomilla ja osa heistä työskentelee vankilan ulkopuolella. Vankeuslain mukaan vangille voidaan antaa hakemuksesta lyhyeksi aikaa lupa poistua vankilasta. Poistumisluvan voi saada rangaistusajan pituuden perusteella eli suoritettuaan 2/3 vankilassaoloajastaan. Elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomitun vankilassaoloaika lasketaan 12-vuotisen tuomion mukaan, eli elinkautisvanki voi päästä saattamattomalle lomalle ensimmäistä kertaa suoritettuaan rangaistuksestaan vankilassa kahdeksan vuotta. Poistumislupaa voi anoa myös tärkeä syy- tai erittäin tärkeä syy-perusteella.

Suomen elinkautisen vankeuden pituutta on kritisoitu liian lyhyeksi. Elinkautinen vankeus kesti 12 vuotta vuonna 1889 ja sen jälkeen ehdonalainen vapaus kesti loppuelämän. Elinkautisen vankeuden pituudet ovat vaihdelleet melko paljon pisimmillään 22 vuotta ja lyhimmillään noin 11 vuotta. Keskimääräinen elinkautisen vankeuden pituus on kuitenkin tällä hetkellä noin 14 vuotta, joten kovin kaukana ei olla vuoden 1889 rangaistusajasta. Ruotsiin verrattuna Suo-

¹⁷⁶ Westfelt 2015, 9.

men elinkautinen vankeus on lyhyempi. Ruotsissa elinkautisen rangaistuksen sijalle muunnetun määräaikaisen rangaistuksen keskimääräinen pituus on noin 22 vuotta.

Tuomioistuinlaitoksen riippumattomuuden ytimenä on pidetty ajatusta, ettei mikään ulkopuolinen taho saa vaikuttaa yksittäisen oikeuskysymyksen ratkaisuun¹⁷⁷. Tämän ajatuksen pohjalta kritiikki siitä, että hovioikeuden pitkäaikaisvangeista tehtyihin päätöksiin vaikuttaisi taloudelliset tai poliittiset tahot ovat turhia. Päätöksiä tehtäessä ei pohdita, paljonko yksi vanki maksaa valtiolle tai paljonko rahaa menee vaarallisuusarvioiden teettämiseen.

Hovioikeusratkaisussa tapauksen tosiseikastoon liitetään sovellettava tuomionormi, joka kytketään yhteen ratkaisun perustelujen avulla. Hovioikeusratkaisuja ei voida pitää ennakkoratkaisujina ja tästä syystä niitä ei ole aina arvostettu.¹⁷⁸ Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyssä hovioikeuden ratkaisuilla merkittävä arvo, koska valituslupaa korkeimmalta oikeudelta ei yleensä haeta tai myönnetä, joten ratkaisu jää hovioikeuden päätöksen varaan.

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen avulla pohdin myös, toteutuuko pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyssä vangin oikeusturva perustuslain mukaan ja täyttyykö ihmisoikeussopimusten velvoitteet. Yhdeksi ongelmaksi nousi pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyn pitkä käsittelyaika.

Käsittelyajat ovat huomattavasti lyhemmät Ruotsissa kuin Suomessa. Vangin hakemuksesta ratkaisun antamiseen saakka kestää Ruotsissa keskimäärin noin 8,3 kuukautta, kun taas sama käsittely Suomessa kestää keskimäärin 16,2 kuukautta (vuonna 2014). Käsittelyaikojen vertailussa täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että hovioikeuden päätös on käytännössä lopullinen, kun taas Örebron käräjäoikeuden ratkaisusta voi hakea muutosta Götan hovioikeudesta ja sen jälkeen vielä korkeimmasta oikeudesta. Joten jos muutosta haetaan, käsittelyaika vangin hakemuksesta lainvoimaiseen päätökseen saakka pitenee myös Ruotsissa.

Pitkäaikaisvankien vapauttamisasiota käsiteltiin hovioikeudessa vuonna 2014 yhteensä 36 kappaletta, joista 10 hakemusta käsiteltiin 12 kuukaudessa, 18 hakemusta käsiteltiin yli 18 kuukaudessa ja 8 hakemusta käsiteltiin alle 9 kuukaudessa. Alle vuoden kestäneiden hakemusten käsittelyn syy ei ole nopeampi prosessi vaan esimerkiksi vangin hakemuksen peruuttaminen tai tutkimatta jättäminen, jolloin käsittelyaika lyhenee olennaisesti.

Pitkäaikaisvankien hakemukset käsitellään hovioikeudessa kiireellisinä (I-luokka). Muiden kuin pitkäaikaisvankien kiireelliset asiat (I-luokka) vuonna 2014 käsiteltiin keskimäärin 4,3

¹⁷⁷ Husa & Pohjolainen 2008, 79.

¹⁷⁸ Aarnio 2011, 79.

kuukaudessa. Samassa kiireellisyysluokassa on siis suuri ero käsittelyajassa, jos kyse on pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä. Vuonna 2014 pitkäaikaisvankien hakemusten käsittely kesti 11,9 kuukautta enemmän kuin muiden saman kiireellisyysluokan asioissa.

Kiireellisten asioiden käsittely on hovioikeudessa nopeaa, mutta pitkäaikaisvankien hakemusten käsittelyaika ei voi olla lyhyt, koska ennen kuin vapauttamishakemus voidaan käsitellä hovioikeudessa, pyydetään lausunto elinkautisvangeista Riseltä ja koko rangaistusta vankilassa suorittavien hakemuksista pyydetään lausunto Risen lisäksi myös THL:tä. Hovioikeudessa tulee siis lausuntojen odottamisen vuoksi pitkä passiivinen ajanjakso, jolloin asialle ei hovioikeuden toimesta voida tehdä yhtään mitään.

Hovioikeus lähettää pitkäaikaisvankien hakemuksen lyhyessä usein päivissä laskettavassa ajassa lausuntoja varten Riseen, jossa sihteeri lähettää Psykiatriseen vankisairaalaan kyselyn riskiarvioinnin ajankohdasta ja sen toteuttavasta yksiköstä (Turku tai Vantaa). Riskiarviointiaika saattaa mennä useiden kuukausien päähän riippuen Psykiatrisen vankisairaalan työtilanteesta. Kun aika ja paikka ovat tiedossa Rise lähettää lausuntopyynnöt myös vankilaan ja arviointikeskukseen, joilla on neljä viikkoa aikaa riskiarvioinnin alkamisajasta antaa lausunnot.¹⁷⁹

Pitkäaikaisvanki on tutkittavana Psykiatrisessa vankisairaalassa noin kaksi viikkoa, jonka jälkeen he toimittavat lausunnot Riseen. Lausuntojen antamiseen annetaan aikaa kuukauden verran riskiarvioinnin suunnitellusta ajankohdasta alkaen. Pääsääntöisesti lausunnot tulevat nopeasti arvioinnin päätyttyä, mutta joskus lausunnon saapuminen voi kestää kuukausia.¹⁸⁰

Psykiatrisen vankisairaala ei tee elinkautisvankien väkivaltariskiarvioita tutkimuspyyntöjen saapumisjärjestyksessä vaan elinkautisvankien tutkimusjärjestyksessä otetaan huomioon mahdollinen vapautumisaika. Tavoitteena on antaa mahdollisimman tuore selvitys elinkautisvankien väkivaltariskistä. Psykiatrisen vankisairaala pyrkii elinkautisvankien tutkimuksissa oikeudenmukaisuuteen sillä, että väkivaltariskiarvion suorittaa eri lääkäri eri vuosina. Turun yksikössä on esimerkiksi neljä lääkäriä, jotka suorittavat väkivaltariskiarvioita.¹⁸¹

Rise laatii oman lausunnon, kun kaikki tarvittavat selvitykset on hankittu. Risen lausunnon liitteenä on vankilan johtajan lausunto, rikosseuraamusesimiehen lausunto ja arviointikeskuksen johtajan lausunto. Yksittäisen lausunnon käsittely Risessä kestää noin

¹⁷⁹ Niinivaara 2015.

¹⁸⁰ Niinivaara 2015.

¹⁸¹ Turun psykiatrisen vankisairaala 2015.

viikon, jonka jälkeen lausunto kiertää useammalla henkilöllä luettavana ja kommentoitavana ennen lopullista lausuntoa.¹⁸²

Risen keskushallintoyksikkö ei aloita lausunnon valmistelua heti, kun selvitykset ovat saapuneet vaan laatii lausunnot muiden työtehtävien lomassa. Elinkautisvankien vapauttamishakemuksiin liittyvät lausuntopyynnöt käsitellään saapumisjärjestyksessä.¹⁸³ Käsittelyaikaan vaikuttaa siis Risen keskushallintoyksikön ja Psykiatrisen vankisairaalan kulloinenkin työtilanne.¹⁸⁴

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessin käsittelyaikaa tarkasteltaessa esimerkiksi tapauksessa V 13/2495 on hovioikeuden toimenpiteiden vaatima aika on ollut noin 3 kuukautta. Aika pitää sisällä hakemuksen saapumisesta lausuntopyynnön lähettämisen Riseen, lausumapyynnön lähettämisen vangille Risen lausunnosta, tiedoksi lähetetyt kirjeet vangille ja Riselle, päätöksen suullisesta käsittelystä asian ratkaisuun (julkipanoon) saakka. Risessä asia on ollut noin 7 kuukautta ennen kuin vanki on ollut tutkittavana Psykiatrisessa vankisairaalassa, jossa vanki on ollut tutkittavana 11 päivää. Psykiatrisen vankisairaala on antanut lausuntonsa noin kolmessa viikossa tutkimusten jälkeen. Risessä asia on ollut lausuntojen (vankisairaalan, vankilan ja arviointikeskuksen) jälkeen vajaan 8 kuukautta ennen kuin asiassa on lausunto, joka on toimitettu hovioikeuteen. Kyseisessä esimerkkitapauksessa elinkautisvangin hakemuksen saapumisen jälkeen kesti lähes 19 kuukautta eli noin 1 vuosi ja 7 kuukautta siihen, että elinkautisvanki sai päätöksen hakemuksestaan.

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessin käsittelyajan ongelmakohtina näkisin ajan saamisen Psykiatrisesta vankisairaalasta ja lausuntojen käsittelyn alkamisen Risessä. Tämän aiheuttaa osittain se, että hovissa asiat käsitellään kiireellisinä, Risessä saapumisjärjestyksessä ja Psykiatrisessa vankisairaalassa tutkimusjärjestyksessä huomioidaan elinkautisvangin mahdollinen vapautumisajankohta.

Ihmisoikeustuomioistuin on lausunut joissakin tuomioissaan, että jonkinlaisena tavoitteena tulisi pitää, ettei mikään oikeusaste käsitelisi asiaa vuotta kauemmin. Puutteelliset resurssit tai muut rakenteelliset viivästykset eivät poista valtion vastuuta, muuten kuin poikkeukselliset ja väliaikaiset tuomioistuinten ruuhkautumiset.¹⁸⁵

¹⁸² Niinivaara 2015.

¹⁸³ Niinivaara 2015.

¹⁸⁴ Hartoneva ym. 2015, 455.

¹⁸⁵ HE 233/2008 vp, 24.

Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa. HE 233/2008 on tarkoitettu oikeudenkäynnin viivästyksiä, mutta samaa tavoitetta eli vuosi/oikeusaste voitaisiin tavoitella myös pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessissa. Elinkautisvankien hakemukset tulisi käsitellä asianmukaisesti ja ripeästi, kuten perustuslain oikeusturvaa koskeva säännös edellyttää. Tämä parantaisi elinkautisvankien oikeusturvaa entisestään. Samalla se vähentäisi pitkäaikaisvankien hakemusten hylkäämisestä aiheutuvan karenssin ongelmallisuutta.

Hovioikeuden hylkäävästä päätöksestä elinkautisvanki voi saada vapauttamisasian uudelleen tutkittavaksi vuoden kuluttua (karenssiaika). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että elinkautisvanki voi seuraavan kerran vapautua aikaisintaan vajaan kolmen vuoden kuluttua kielteisestä päätöksestä, joten hovioikeus joutuu pohtimaan pitkäaikaisvankin vapauttamismenettelyä myös tästä näkökulmasta. Vaikka elinkautisvankin kaikki vapauttamiskriteerit eivät nyt täytyisi niin, olisiko esimerkiksi vajaan kolmen vuoden päästä pitkäaikaisvankin rangaistusajan pituus kohtuuttoman pitkä. Karenssiajan tarkoitus on, ettei elinkautisvanki voi hakea vapautumista jatkuvasti, mikä on järkevää monessa mielessä. Väkivaltariskiarvioissa on todettu, että kovin suuria muutoksia ei tapahdu vuodessa ja toisaalta pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessi on raskas ja kallis, sillä väkivaltariskiarviot joudutaan tekemään aina uudestaan vuoden välein.

Ensimmäisen kysymyksen avulla käsiteltiin myös hovioikeuden päätösten julkisuutta, jota säätelevät lait oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa ja viranomaisen toiminnan julkisuudesta. Vertailu kohteena käytin Ruotsin elinkautisvankien päätösten julkisuutta.

Hovioikeuden ratkaisu pitkäaikaisvankien vapauttamista on oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 9 §:n 1 momentin 4 kohdan (pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyä varten annettu lausunto tai rikosrekisteri) 10 §:n (jos julkiseksi tuleminen aiheuttaisi merkittävää haittaa tai vahinkoa vangille), 11 §:n 1 ja 3 momentin (salassapitoaika on 60 vuotta asian vireille tulosta) sekä 24 §:n (lain 9 §:n, 10§:n ja lisäksi, jos asian suullinen käsittely on toimitettu yleisön läsnä olematta) nojalla.

Ratkaisusta tehdään erillinen julkinen päätös, joka sisältää vain tunnistetiedot (vankin nimen, käräjäoikeuden ja hovioikeuden tuomioiden päivät ja numerot), päätöslauselman ja sovelletut lainkohdat. Julkinen päätös ei siis ulkopuoliselle kerro muuta kuin sen, onko elinkautisvankin hakemus hyväksytty vai hylätty.

Oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 25 §:n mukaan salassa pidettäväksi määrätystä ratkaisusta on laadittava julkinen seloste, jos asia on yhteiskunnallisesti merkittävä tai se on synnyttänyt huomattavaa kiinnostusta julkisuudessa. Julkinen seloste sisältää pääpiirteittäisen selostuksen asiasta ja ratkaisun perusteluista. Erityisen arkaluonteista henkilön yksityiselämään liittyvää rikosta koskeva julkinen seloste on myös julkistettava niin, että asianomistajan henkilöllisyys ei paljastu. Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyssä hakijan eli vangin nimi on julkinen.

Hovioikeus on alkanut tehdä säännönmukaisesti pitkäaikaisvankien vapauttamismenettely asioissa vuodesta 2013 lähtien julkisia selosteita aina, jos vangin hakemus on hyväksytty. Julkisissa selosteissa kerrotaan ratkaisun perusteluita tarvittavan verran, jonka avulla voidaan todeta, millä perusteilla vangin hakemus on hyväksytty.

Viranomaisen tulee toiminnassaan toteuttaa avoimuutta ja hyvää tiedonhallintatapaa antamalla kaikille mahdollisuus valvoa julkisen vallan käyttöä, muodostaa vapaasti mielipiteensä sekä vaikuttaa julkisen vallan käyttöön ja valvoa oikeuksiaan ja etujaan.¹⁸⁶

Ruotsissa elinkautisvankien muuntamispäätökset ovat pääsääntöisesti täysin julkisia, kun taas Suomen pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä tehdyt päätökset ovat salaisia päätöslauselmaa ja lainkohtia lukuun ottamatta. Jos Ruotsin muuntamispäätös sisältää luottamuksellisia asioita, joihin sovelletaan salassapitoa, tehdään päätökseen erillinen liite, mutta ei erillistä julkista päätöstä. Suomessa taas salaisesta päätöksestä tehdään julkinen seloste, joka hieman avaa ratkaisun perusteluita. Suomen ja Ruotsin päätökset siis poikkeavat todella paljon.

Olisiko syytä pohtia uudestaan pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyn päätöksiä? Voisivatko päätökset olla enemmän julkisia loukkaamatta tai aiheuttamatta kenellekään (vangille, rikoksen uhrin muistolle tai läheisille) vahinkoa? Koetaanko julkinen seloste riittäväksi viranomaisen toiminnan julkisuutta ajatellen? Ainakin päätösten julkisuus lisäisi avoimuutta, läpinäkyvyyttä ja kansalaisten luottamusta.

Toisella tutkimuskysymyksellä hain vastausta, miten pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessia voidaan kehittää Helsingin hovioikeudessa. Kävin pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessin armahduksesta lähtien läpi, jotta löytäisin mahdollisia epäkohtia. Hain vastauksia myös vertailemalla Suomen ja Ruotsin vapauttamismenettelyä.

¹⁸⁶ Husa & Pohjolainen 2008, 253.

Armahdusmenettelyn kaventamiseen ja armahdusoikeudesta luopumiseen löytyy varmasti puhujia niin puolesta kuin vastaan. Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelylain lisäksi armahdusoikeudella on paikkansa ja tarkoituksensa modernissa oikeusvaltiossa. Armahdusoikeus antaa mahdollisuuden, silloin kun jotain asiaa ei voida ratkaista oikeudellisin perustein tai muut vaihtoehdot johtaisivat kohtuuttomaan lopputulokseen vangin kannalta.

Tasavallan presidentti valitaan välittömällä kansanvaalilla joka kuudes vuosi, joten kansalaiset voivat äänestämällä vaikuttaa, kuka armahdusoikeutta voi käyttää. Pelko mielivaltaisesta armahdusoikeuden käytöstä lienee turhaa tai ainakin jokainen voi vaikuttaa siihen, kenellä armahdusoikeus on.

Ruotsin laki elinkautisen vankeuden muuntamisesta astui voimaan 1.11.2006 eli samaan aikaan kuin Suomen laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä, joka astui voimaan 1.10.2006.

Harkittaessa elinkautisen vankeuden muuntamista Ruotsissa otetaan huomioon esimerkiksi vankeusrangaistuksen pituus, olosuhteet, jotka johtivat rangaistukseen ja vakavan rikoksen uusimisriski. Vapauttamisharkinnassa huomioitavat kriteerit ovat samoja kuin Suomessa.

Ruotsin elinkautisen vankeuden muuntamisprosessi eroaa Suomen pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessista. Ruotsissa elinkautisvangin hakemukset lähetetään Örebron käräjäoikeuteen kun taas Suomessa elinkautisvangin hakemukset saapuvat Helsingin hovioikeuteen.

Lausunnot, joita elinkautisvankien hakemuksista pyydetään ovat samoja Ruotsissa ja Suomessa. Ruotsissa hakemuksen johdosta pyydetään Kriminalvårdenilta ja Rättsmedicinalverketsiltä. Suomessa vastaavanlaisesti lausunnot pyydetään Riseltä ja THL:tä. Näiden lisäksi Ruotsissa pyydetään vielä lausunto syyttäjältä.

Ruotsin suullinen käsittely poikkeaa myös Suomen mallista. Käräjänotaari esittelee käsiteltävän asian kokoonpanolle, joka muodostuu yhdestä tuomarista ja kolmesta lautamiehestä. Suomessa suullinen käsittely järjestetään kolmen tuomarin kokoonpanolla tai kokoonpano voi muodostua kolmesta tuomarista ja esittelijästä (viskaali tai asessori). Ruotsissa vangin vastapuolena toimii syyttäjä, kun taas Suomessa vastapuolia ei ole, mutta kuultavana on Risen edustaja.

Vanki tai syyttäjän voi valittaa päätöksestä Götan hovioikeuteen, kun taas Suomessa vanki tai Rise voi KKO:ta hakea valituslupaa, jonka saamiseksi on asetettu korkea kynnyks.

Toisella tutkimuskysymyksellä hain vastausta, miten pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessia voidaan kehittää Helsingin hovioikeudessa. Johtopäätöksenä todetaan, että Suomen nykyinen pitkäaikaisvankien vapauttamisprosessi on hyvä sellaisenaan. Hovioikeuden työtapoja pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessissa voidaan rationalisoida.

Videokuulemisen hyödyntämistä suullisessa käsittelyssä voitaisiin harkita ja ehdottaa elinkautisvangille useammin, jolloin toisella paikkakunnalla olevaa vankia ei tarvitsisi henkilökohtaisesti tuoda Helsingin hovioikeuteen. Videoneuvottelussa eri paikkakunnalla olevat henkilöt ovat reaaliajassa kuulo- ja näköyhteydessä toisiinsa, joten vankia voitaisiin kuulla suoraan vankilasta. Tämä lisäsi turvallisuutta, kun vankeja ei kuljetettaisi edestakaisin 1-2 tunnin suullisen käsittelyn vuoksi. Vangille olisi myös mielekästä hoitaa suullinen käsittely vankilasta käsin, kuin monien tuntien istuminen kuljetuksessa tai pidemmältä tulevien vankien mahdollinen yöpyminen Vantaan vankilassa ennen suullista käsittelyä.

Elinkautisvangit, jotka hakevat vapautusta ovat yleensä jo avovankilassa, joten pidemmältä tulevat vangit joutuisivat pitkän kuljetuksen lisäksi yöpymään suljetussa vankilassa. Videokuuleminen olisi siis järkevää, joustavaa ja taloudellista. Suullinen käsittely on kuitenkin elinkautisvangille tärkeä, koska kyse on hänen vapaudestaan, joten yleensä elinkautisvangit tahtovat tulla henkilökohtaisesti paikalle.

Muutokset hovioikeuden pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosessin työtappoihin voisivat olla seuraavan laisia. Viskaalien tai asessoreiden työt voisi prosessissa hoitaa lainkäyttösihteerit. Suulliset ja kirjalliset käsittelyt toimitettaisiin kolmen tuomarin kokoonpanolla ja tarvittaessa lainkäyttösihteeri voisi myös niihin osallistua. Lainkäyttösihteerit tekisivät pöytäkirjan ja muut tarvittavat toimenpiteet suullisessa tai kirjallisessa käsittelyssä. Päätöspohja lukuun ottamatta itse ratkaisua ja sen perusteluja tekeminen, hakemuksen ja lausuntojen sekä perusteluiden osalta ei sisällä juridista harkintaa, joten päätösluonnos voitaisiin tältä osin tehdä kansliassa ratkaisuun saakka. Valmisteleva jäsen voi toki tehdä ratkaisun perustelut valmiiksi lainkäyttösihteerille, joka voisi ne siirtää suoraan päätöspohjaan.

AIPA tulee automatisoimaan rutiinitehtäviä, joten vaikka lainkäyttösihteerien työmäärää lisättäisiin hovioikeudessa pitkäaikaisvankien menettelyprosessissa, niin toisaalta AIPA tulee vähentämään sähköisen järjestelmän myötä tehtäviä lainkäyttösihteereiltä.

Sanotaan, että arvot ja moraali ovat ihmisen luomuksia, jotka vaihtelevat eri kulttuureissa ja eri aikakausina, kuten voimme todeta esimerkiksi suhtautumisesta kuolemantuomioon tai aborttiin. Tämän johdosta vaarallisuuden arviointi uudelleen on perusteltua, koska vaarallisuuden vaikuttavat tekijät voivat muuttua. Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyn

tulkinta voi tämän johdosta vaihdella eri aikakausina. Mikä aiemmin on ollut törkeää, ei enää olisikaan tai toisinpäin.

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyä pohtiessa tahdon lainata Nelson Mandelaa:

”It is said that no one truly knows a nation until one has been inside its jails. A nation should not be judged by how it treats its highest citizens, but its lowest ones.”

Lähteet

Kirjallisuus ja artikkelit

Aarnio, A. 2011. Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. Forum Iuris-julkaisusarja. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

Hartoneva, A., Mohell, U., Pajuoja, J. & Vartia, M. 2015. Yhdyskuntaseuraamukset. Vankeus. Helsinki: Tietosanoma Oy. (Hartoneva ym. 2015)

Husa, J., Mutanen, A. & Pohjolainen, T. 2008. Kirjoitetaan juridiikkaa. Helsinki: Talentum.

Husa, J. & Pohjolainen, T. 2008. Julkisen vallan oikeudelliset perusteet. Johdatus julkisoikeuteen. 2. uudistettu painos. Helsinki: Talentum.

Hyttinen, T. 2012. Rikos, rangaistus ja armahdus. Teoksessa Viljanen, P. Rikoksesta rangaistukseen: juhla-julkaisu. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, 27-41.

Häyhä, J. 1997. Minun metodini. Porvoo: Werner Söderström Lakitieto Oy.

Kotkas, T. 2000. Armahdusinstituutio - oikeuden, moraalien ja politiikan leikkauspisteessä. Lakimies 4/2000.

Kotkas, T. 2003. ”Suosiosta ja armosta”. Tutkimus armahdusoikeuden historiasta autonomian ajan Suomessa. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Lappi-Seppälä, T. 2000. Rikosten seuraamukset. Porvoo: Werner Söderström Lakitieto Oy.

Lindstedt, J. 1999. Kuolemaan tuomitut. Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Mohell, U. & Pajuoja, J. 2006. Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Helsinki: Tietosanoma Oy.

Mäkipää, L. 2010. Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249. Helsinki: Hakapaino Oy.

Pellinen, T. 1992. Ehdonalaisen vapauden kehitys Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino.

Rautio, J. 2007. Pitkäaikaisvangin vapauttamismenettelystä. Oikeudenkäyntejä ja tuomioistuimia: juhla kirja Juha Lappalainen 60 vuotta. Helsinki: Edita, 443-459.

Virolainen, J. & Martikainen, P. 2003. Pro & contra. Tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä. Helsinki: Talentum.

Sähköiset lähteet

Brandberg, U. 2008. Hälften av livstidsdömda får tidsbestämt straff. Advokaten Nr 8 2008 Årgång 74. Viitattu 13.10.2015.

<https://www.advokatsamfundet.se/Advokaten/Tidningsnummer/2008/Nr-8-2008-Argang-74/Halften-av-livstidsdomda-far-tidsbestamt-straff/>

Ervasti, K. 2007. Tuomioistuimet ja oikeuslaitos tutkimuksen kohteena: Lähestymistavan valinta. Viitattu 7.11.2015. www.comi.fi/tiedostot/seminaari_2007_02_26_ervasti.pdf

Hirvonen, A. 2011. Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisu 17. Viitattu 7.11.2015.

http://www.helsinki.fi/oikeustiede/tutkimus_ja_julkaisut/julkaisut/yleinen_oikeustiede/hirvonen_mitka_metodit.pdf.

Kaijalainen, M. 2014. Elinkautisvangit 1980-2013 ja heidän uusintarikollisuutensa. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2014. Viitattu 23.10.2015.

http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/c93POV0xz/2014-5_ELINKAUTISVANKIEN_UUSINTARIKOLLISUUDESTA.pdf.

Korkein oikeus. 2015. Valituslupahakemus hylättiin elinkautisvangin vapauttamista koskevassa asiassa. Viitattu 23.10.2015.

http://www.korkeinoikeus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2015/10/valituslupahakemus_hylattiinelinkautisvanginvapauttamistakoskevassaasiassa

Lääkärin käsikirja 2013. Tahdosta riippumaton hoito. Kustannus Oy Duodecim. Viitattu 15.11.2015.

http://www.terveysportti.fi/nelli.laurea.fi/dtk/ltk/koti?p_artikkeli=ykt00864&p_haku=pakko_hoito

Oikeusministeriö. 2012. Vakavan väkivallan vähentäminen. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 37/2012. Viitattu 22.11.2015.

<http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1348828376176.html>

Oikeusministeriö. 2014. Armahdusanomus. Viitattu 23.8.2015.

<http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/toimintajatavoitteet/kriminaalipolitiikka/seuraamusjarjestelma/armahdusanomus.html>

Oikeusministeriö. 2015. Syyttäjälaitoksen ja yleisten tuomioistuinten asian- ja dokumentinhallinnan kehittämishanke (AIPA). Viitattu 25.9.2015.

<http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/valmisteilla/kehittamishankkeita/syyttajalaitoksenjaleyistentuomioistuintenasian-jadokumentinhallinnankehittamishanke.html>

Ojala, H. 2010. Vankien muutoksenhaku, laillisuusvalvonta ja oikeusturva. Oikeusasiamies 90 vuotta -juhlakirja, 221-234. Viitattu 25.9.2015.

<http://www.google.fi/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCAQFjAAahUKEwjzwn6xxJTIAhXFFSwKHxU2BrQ&url=http%3A%2F%2Fwww.oikeusasiamies.fi%2Fman%2Fdocument.phx%3FdocumentId%3Dft04110163531494%26cmd%3Ddownload&usq=AFQjCNGX5Ktq7qgJJSiIDqGlkxdFdN6POA>

Rikosseuraamuslaitos. 2015a. Rangaistusten täytäntöönpano (7/004/2015). Viitattu 1.10.2015.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/rangaistustentaytantonpano10042011.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2015b. Yleisesite. Viitattu 1.11.2015.

http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/esitteet/Joqar6M4P/RIKOSSEURAA MUSLAITOS_ESITE_A4.pdf.

Rikosseuraamuslaitos. 2015c. Vangit. Viitattu 1.11.2015.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/tilastot/vangit.html>

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2011. Mielentilatutkimus- ja vaarallisuusarviolausuntojen laatimisohteet. Suositus 4/2011. Viitattu 30.9.2015.

<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80084/f53130ab-3b97-40da-8e9d-6dce6486b8e6.pdf?sequence=1>.

Valtion vaikuttavuus- ja tuloksellisuusohjelma. 2014. CASE: OIKEUSHALLINNON AINEISTOPANKKIHANKE (AIPA). Viitattu 25.9.2015.

http://vm.fi/documents/10623/1252073/7+Vatu_case_OM_AIPA.pdf/773474ad-2427-439c-a6df-5c1089b7c4a5.

Vartia, M. & Turunen, R. 2009. Elinkautisvankien vapauttaminen hovioikeuden päätöksellä. Viitattu 22.10.2015.

<http://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste12009/elinkautisvankienvapauttaminenhovioikeudenpaatoksella.html>

Westfelt, L. 2015. Brottsförebyggande rådet. Kortanalys. Livstidsdomar - utveckling och faktisk strafftid. Viitattu 20.10.2015. <http://www.bra.se/bra/publikationer/kortanalyser.html>

Hallituksen esitykset ja muut virallislähteet

HE 201/1989 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle mielenterveyslaiksi.

HE 262/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 233/2008 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 140/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle valvottua koevapautta koskevaksi lainsäädännöksi.

LaVM 9/2005. Hallituksen esitys vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi.

PeVL 21/2005 vp. - HE 262/2004 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto - Hallituksen esitys eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi.

VNA 619/2013. Valtionneuvoston asetus valtion varoista maksettavista todistelukustannuksista.

Oikeustapaukset

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Harkins and Edwards vs The United Kingdom 17.1.2012 (lopullinen 9.7.2012)

Kafkaris vs Cyprus 12.2.2008

Rrapo vs Albania 25.9.2012

Vinter and others vs The United Kingdom 9.7.2013

Helsingin hovioikeus

V 13/311

V 13/1665

V 13/1848

V 13/2495

Högsta Domstolen

NJA 2007, 194.

Korkein oikeus

KKO:2008:110

R2015/526

Julkaisemattomat lähteet

Niinivaara, A. 2015. Elinkautisvangit. Rikosseuraamuslaitos. Oikeudellinen vastuualue. V-asioiden jutun kulku osastolla (Helsingin hovioikeuden oma työohje). 2014.

Haastattelut ja sähköpostiviestit

Psykiatrinen vankisairaala, Turun yksikkö 19.11.2015.

Rikosseuraamuslaitoksen lakimies Kohvakka, A. 28.8.2015.

Rikosseuraamuslaitoksen sihteeri Niinivaara, A. Elinkautisvanki tilastot, pitkäaikaisvankien vapauttamishakemusten käsittely ja käsittelyajat Rikosseuraamuslaitoksessa. 15.9.2015 ja 19.11.2015.

Etelä-Suomen arviointikeskuksen johtaja Räisänen, A. 2.9.2015.

Örebro Tingsrätt, Tingsnotarie Ingvarson, J. 30.10.2015

Muut lähteet

Hannula, P. 2015. Elinkautisvanki pääsemässä vapaaksi - uhri murhattiin teloitustyypisesti ja poltettiin autoon. MTV. Viitattu 5.11.2015.

<http://www.mtv.fi/uutiset/rikos/artikkeli/elinkautisvanki-paasemassa-vapaaksi-uhri-murhattiin-teloitustyypisesti-ja-poltettiin-autoon/5298556>

Karvonen, H. 2013. Retosteli veriteolla. "Erittäin vaarallinen" elinkautisvanki vapaaksi. Helsingin hovioikeus on päättänyt laskea vuonna 2001 elinkautisen murhatuomion saaneen miehen ehdonalaiseen vapauteen. Iltalehti. Viitattu 5.11.2015.

http://www.iltalehti.fi/uutiset/2013101617611622_uu.shtml

Kunnas, R. 2015. Raiskaajamurhaaja pääsemässä vapaaksi. Hovioikeus päätti vapauttaa elinkautisvangin useiden viranomaisten vastustuksesta huolimatta. Iltalehti. Viitattu 5.11.2015. http://www.iltalehti.fi/uutiset/2015042419573730_uu.shtml

Lehto, E. 2015. Psykiatri Hannu Lauerma: Kuka tahansa pystyisi pahaan. Helsingin Sanomat. Viitattu 21.11.2015. <http://www.hs.fi/elama/a1441163765564>

Kuvat

Kuva 1 Pitkäaikaisvankien vapauttamisprosessi	35
Kuva 2 Vankeuden pituus kuukausina	59
Kuva 3 Avolaitoksessa olevat vangit	60
Kuva 4 Risen kannanotto ja Hovin ratkaisu.....	61
Kuva 5 Riskiarvio vuosina 2011-2015	62
Kuva 6 Elinkautisvankien vapauttaminen 2007-2015	63

Liitteet

Liite 1 Tutkimuslupa.....	89
---------------------------	----

Liite 1 Tutkimuslupa

Helsingin hovioikeus

Päätös

Nro 1675

Antamispäivä
19.11.2015

Diaarinumero
H 15/2684

Asia

Hakemus salassa pidettävien asiakirjojen saamiseksi tutkimuskäyttöön

Hakija

Terhi Lundén

Hakemus

Terhi Lundén on pyytänyt saada tutustua Helsingin hovioikeuden seuraavissa asioissa salassa pidettäväksi määräämiin asiakirjoihin ja hovioikeuden ratkaisuihin sekä tarvittaessa kopioida niitä tutkimuskäyttöön: V 11/1292, V 11/2471, V 11/3132, V 12/559, V 12/620, V 12/878, V 12/1755, V 13/311, V 13/1665, V 13/1848, V 13/2495, V 13/2890, V 14/549 ja V 14/1868.

Lundén opiskelee Laurea ammattikorkeakoulussa ylempää ammattikorkeakoulututkintoa yrittäjyyden ja liiketoimintaosaamisen koulutusohjelmassa (Uudistuva oikeudellinen sääntely). Lundénin opinnäytetyön aiheena on pitkäaikaisvankien vapauttamismenettely Helsingin hovioikeudessa. Tutkimuksessa vertaillaan Suomen ja Ruotsin elinkautisvankien vapauttamismenettelyä ja tehdään huomioita hovioikeuden ratkaisujen (julkisten selosteiden) pohjalta.

Kurssin vastuupettajana ja työnohjaajana toimii OTT, VT, MBA Irma Pahlman.

Hovioikeuden ratkaisu

Oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 2 §:n 3 momentin nojalla oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuuteen sovellettavan viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain 28 §:n 1 momentin mukaan viranomaisen voi antaa yksittäistapauksessa luvan tietojen saamiseen salassa pidettävästä asiakirjastaan tieteellistä tutkimusta, tilastointia taikka viranomaisen suunnittelu- ja selvitystyötä varten, jos on ilmeistä, ettei tiedon antaminen loukkaa niitä etuja, joiden suojaksi salassapitovelvollisuus on säädetty. Lupaa harkittaessa on huolehdittava siitä, että tieteellisen tutkimuksen vapaus turvataan.

Elinkautiseen vankeuteen tuomitun ja koko rangaistuksen rangaistuslaitoksessa suorittamaan määrättyjen ehdonalaista vapauttamista koskevat hovioikeuden ratkaisut sisältävät viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n 1 momentin 27 ja 28 kohdassa tarkoitettuja salassa pidettäviä tietoja vapautensa menettäneestä henkilöstä. Oikeudenkäyntiaineisto on päätöslauselmia ja sovellettuja lainkohtia lukuun ottamatta määrätty päätöksistä ilmenevin tavoin pidettäväksi salassa. Koska kyse on edellä mainittujen henkilöiden osalta erittäin arkaluonteisista tiedoista, jotka suoraan lain nojalla on määrätty salassa pidettäväksi, Lundénille ei voida myöntää lupaa ottaa päätöksistä ja asiakirjoista jäljennöksiä. Salassa pidettävien tietojen käsittely ja analysointi siten, että yksittäistä henkilöä koskevat tiedot eivät paljastu ulkopuolisille, on kuitenkin mahdollista Helsingin hovioikeuden tiloissa. Näin ollen on ilmeistä, ettei tutkimusluvan myöntäminen päätöslauselmasta ilmenevin rajoituksin loukkaa niitä etuja, joiden suojaksi salassapitovelvollisuus on säädetty. Lisäksi tutkimusluvan myöntäminen on perusteltua tieteellisen tutkimuksen vapauden turvaamiseksi.

Lundénille voidaan myöntää hänen esittämillään perusteilla tutkimuslupa päätöslauselmasta ilmenevin rajoituksin hovioikeuden ratkaisuihin, jotka koskevat elinkautiseen vankeuteen tuomittujen vankien ehdonalaista vapauttamista koskevia asioita. Koska lupa voidaan myöntää viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 28 §:n 1 momentin nimenomaisen säännöksen nojalla tieteellistä tutkimusta varten, asianosaisten kuuleminen asiassa ei ole mainitun lain 26 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettua suostumuksen saamiseksi tarpeen.

Päätöslauselma

Terhi Lundénille myönnetään viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 28 §:n 1 momentissa tarkoitettu tutkimuslupa seuraavien hakemuksessa yksilöityjen asioiden asiakirjoihin ja hovioikeuden päätöksiin: V 11/1292, V 11/2471, V 11/3132, V 12/559, V 12/620, V 12/878, V 12/1755, V 13/311, V 13/1665, V 13/1848, V 13/2495, V 13/2890, V 14/549, V 14/1868.

Salassa pidettävän aineiston käsittelyssä on noudatettava seuraavia rajoituksia:

Tutkimuksessa on käytettävä asiakirjoista ilmeneviä tietoja siten, etteivät asianosaiset ja heitä koskevat arkaluonteiset tiedot ole tutkimuksesta tunnistettavissa. Siltä osin kuin tutkimus hakemuksessa yksilöidyn tutkimustee-man kannalta edellyttää yksittäisen tiedon käsittelyä, sen tulee tapahtua salaamalla sekä asianosaisten nimet että muut vastaavat asian tunnistamisen mahdollistavat tiedot. Lundén saa tutustua asiakirjoihin Helsingin hovioikeuden tiloissa. Asiakirjoista ei saa ottaa kopioita. Sen jälkeen kun Lundénin tutkimustyö on tullut arvostelluksi, hänen on hävitettävä asiakirjoihin perehtyessään mahdollisesti tekemänsä muistiinpanot asianmukaisesti. Tuohon saakka muistiinpanot on säilytettävä siten, ettei ulkopuolisilla ole pääsyä niihin. Yleisen ja yksityisen edun suojaamiseksi tarpeellisten määräysten rikkominen on viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 35 §:n 2 momentin nojalla salassapitovelvollisuuden rikkomisena rangaistavaa.

Muutoksenhaku

Muutosta tähän ratkaisuun saadaan hakea korkeimmalta oikeudelta valittamalla.

Valitusosoituksessa tarkoitettu määräaika valituksen tekemiseen päättyy 21.12.2015.

Helsingin hovioikeuden puolesta:

Asian ovat ratkaisseet: hovioikeudenneuvos Paula Salonen
määräaikainen hovioikeudenneuvos Pia Sandvik
määräaikainen hovioikeudenneuvos Marika Siiki

Ratkaisu on yksimielinen.